

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник зі статті 13 Європейської конвенції з прав людини

Право на ефективний засіб правового захисту

Оновлено 28 лютого 2026 року

Підготовлено Секретаріатом. Не покладає зобов'язань на Суд.

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Видавців або організації, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити форму зворотного зв'язку: запит на відтворення або публікацію перекладу для отримання інформації щодо процедури авторизації.

Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. перелік очікуваних перекладів.

Цей Посібник спочатку було укладено французькою мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення 28 лютого 2026 року. До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

Посібники із судової практики можна завантажити за посиланням https://ks.echr.coe.int. Оновлення публікації відстежуйте на сторінці Суду на платформі X за посиланням: https://x.com/ECHR_CEDH.

Переклад українською здійснено Проєктом Ради Європи «Посилення судових та позасудових засобів захисту прав осіб, постраждалих від війни в Україні», який імплементується Управлінням програм співпраці Ради Європи в межах Плану Дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» на 2023-2026 роки.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та виконано Верховним Судом (Україна).

© Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2026 року

Зміст

Передмова 5
I. Загальні принципи 6
A. Значення статті 13 Конвенції 6
1. Обґрунтована заява 7
2. Національний орган 11
3. Ефективний засіб юридичного захисту 13
B. Сфера застосування статті 13 Конвенції 20
C. Дії, на які поширюється стаття 13 Конвенції 22
1. Дії уряду або виконавчої влади 22
2. Дії законодавчого органу 22
3. Дії судової влади 23
4. Дії приватних осіб 24
II. Стаття 13 Конвенції та інші матеріальні положення Конвенції та Протоколів до неї 25
A. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 або у світлі цієї статті 25
Стверджувані порушення права на життя 25
a. Загальні принципи 25
i. Ретельні та ефективні розслідування 26
ii. Компенсація 27
iii. Доступ до інформації 27
b. Відібрані приклади 27
B. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 або у світлі цієї статті 29
1. Стверджуване катування 29
a. Загальні принципи 29
i. Ретельні та ефективні розслідування 29
ii. Компенсація 30
b. Відібрані приклади 30
2. Умови утримання 32
a. Загальні принципи 32
b. Відібрані приклади 34
3. Притулок, вислання та екстрадиція 35
a. Загальні принципи 35
b. Відібрані приклади 36
C. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 4 або у світлі цієї статті 38
D. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 5 або у світлі цієї статті 39
1. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з пунктом 1 статті 5 або у світлі цього пункту 39
2. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з пунктами 4 і 5 статті 5 або у світлі цих пунктів 40
E. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 6 або у світлі цієї статті 41
1. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з пунктом 1 статті 6 або у світлі цього пункту 41
a. Загальні принципи 41
i. Порушення права на розгляд справи протягом розумного строку 42

ii. Превентивні засоби правового захисту та компенсаційні засоби правового захисту 42
b. Відібрані приклади 46
2. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з пунктом 2 статті 6 або у світлі цієї статті 47
F. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 7 або у світлі цієї статті 48
G. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 або у світлі цієї статті 48
1. Повага до права на приватне життя 49
a. Свобода пересування 49
b. Професійна поведінка 49
c. Затримання 49
d. Довкілля 50
e. Неплатоспроможність 50
f. Юридична служба 50
g. Сексуальна орієнтація 50
h. Репутація 51
i. Дозвіл на проживання 51
j. Стать 51
k. Приховане спостереження та зберігання персональних даних 51
l. Використання та розкриття персональних даних 52
2. Повага до сімейного життя 53
3. Повага до житла 55
4. Повага до кореспонденції 56
5. Притулок і вислання 56
H. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 9 або у світлі цієї статті 58
I. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 10 або у світлі цієї статті 59
J. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 11 або у світлі цієї статті 61
K. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 12 або у світлі цієї статті 62
L. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 34 або у світлі цієї статті 63
M. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу або у світлі цієї статті 63
N. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу або у світлі цієї статті 67
O. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу або у світлі цієї статті 68
P. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 4 або у світлі цієї статті 70
Q. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 або у світлі цієї статті 71
R. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 12 або у світлі цієї статті 73
S. Стаття 13 Конвенції і стаття 46 73
1. Процедура пілотного рішення 74
2. Виконання рішень Суду 76
Перелік цитованих справ 77

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, постановлені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 13 Європейської конвенції з прав людини (надалі — «Конвенція» або «Європейська конвенція»). Читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідною судовою практикою.

Судову практику, що цитується, було відібрано з провідних, найбільш важливих та/або недавніх рішень та ухвал.*

Рішення та ухвали Суду слугують не лише для того, щоб вирішувати справи, передані на розгляд Суду, але й загалом для роз'яснення, захисту та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними Сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 18 січня 1978 р., § 154, Серія A, № 25, більш нещодавно, *«Єроновіч проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)*[ВП], № 44898/10, § 109, 5 липня 2016 року).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити, в інтересах суспільства, питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], № 30078/06, § 89, ЄСПЛ 2012). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструмента європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йоллари Туризм і Тіджарет Анонім Ширкеті проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland*) [ВП], № 45036/98, § 156, ЄСПЛ 2005-VI, а нещодавно – у справі *«Н.Д. і Н.Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain* [ВП], №№ 8675/15 і 8697/15, § 110, 13 лютого 2020 року).

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, а державна влада та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство так, щоб забезпечити повну реалізацію прав та свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Гженда проти Польщі» (Grzęda v. Poland)* [ВП], № 43572/18, § 324, 15 березня 2022 року).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Юридичні питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовано в Переліку ключових слів, вибраних із тезауруса термінів, взятих (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

База даних HUDOC практики Суду дозволяє здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти, натиснувши на Case Details (Детальна інформація про справу) в HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова див. Посібник користувача HUDOC.

* Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами Суду та Європейської комісії з прав людини (англійською та французькою). За відсутності інших вказівок, усі посилання стосуються рішень по суті справи, ухвалених Палатою Суду. Абревіатура «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а абревіатура «[ВП]» означає, що справа розглядалася Великою Палатою. Рішення Палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначені зірочкою (*).

I. Загальні принципи

Стаття 13 Конвенції — Право на ефективний засіб правового захисту

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

Ключові слова HUDOC

Ефективний засіб юридичного захисту (13) - Національний орган (13) - Обґрунтована заява (13)

A. Значення статті 13 Конвенції

1. Відповідно до статті 1 Конвенції, яка передбачає: «Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції», головна відповідальність за реалізацію та дотримання прав і свобод, гарантованих Конвенцією, покладається на національні органи влади. Таким чином, механізм подання скарг до Суду — це допоміжний захід до національних систем захисту прав людини. Цей допоміжний характер сформульований у статті 13 та пункті 1 статті 35 Конвенції[1] (*«Коччіарелла проти Італії» (Cocchiarella v. Italy)* [ВП], 2006, § 38; *«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (No. 1))* [ВП], 2006, § 140). Практика суду щодо пункту 1 статті 35 стосовно невичерпання національних засобів правового захисту містить багато конкретних прикладів ефективних засобів правового захисту: *«Мендрей проти Угорщини» (Mendrei v. Hungary)* (ухв.), 2018 (конституційний засіб правового захисту для оскарження дійсності закону, що безпосередньо стосується особи); *«Сайгили проти Туреччини» (Saygılı v. Turkey)* (ухв.), 2017 (цивільний позов про відшкодування збитків у зв'язку з порушенням права на захист репутації); *«Атанасов та Апостолов проти Болгарії» (Atanasov and Apostolov v. Bulgaria)* (ухв.), 2017 (превентивний і компенсаційний засіб правового захисту для оскарження умов тримання під вартою); *«Ді Санте проти Італії» (Di Sante v. Italy)* (ухв.), 2004 (апеляція з питань права, щоб оскаржити суму компенсації, виплаченої за моральну шкоду відповідно до «Закону Пінто»).

2. Як видно з підготовчих матеріалів Європейської конвенції з прав людини (European Convention on Human Rights)[2], мета статті 13 полягає в тому, щоб забезпечити засоби, за допомогою яких особи можуть отримати захист на національному рівні у разі порушення їхніх конвенційних прав до того, як їм доведеться запустити міжнародний механізм подання скарги до Суду *(«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 152). Таким чином, стаття 13 в принципі стосується скарг щодо матеріальних порушень положень Конвенції. Ця стаття, прямо виражаючи зобов'язання держав захищати права людини насамперед у межах їхньої правової системи, встановлює додаткову гарантію для особи, щоб забезпечити, що вона ефективно користується цими правами (*там само,* § 152).

3. Якщо стаття 13 не буде повністю застосована, особи будуть змушені систематично звертатися до Суду зі скаргами, які в іншому випадку повинні були б розглядатися в першу чергу в рамках національної правової системи, та, загалом, ефективне функціонування системи захисту прав людини, встановлене Конвенцією (як на національному, так і на міжнародному рівні), може бути послаблене *(«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 155). Відповідно, неповна перевірка існування та функціонування національних засобів правового захисту послабила б і зробила б ілюзорними гарантії статті 13, тоді як Конвенція покликана гарантувати не теоретичні чи ілюзорні, а практичні й ефективні права (*«Скордіно проти Італії (№ 1)» Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП],

1. Див. «Практичний посібник з умов прийнятності» (Practical Guide on Admissibility Criteria), зокрема щодо невичерпання національних засобів правового захисту.
2. Збірне видання «Підготовчі матеріали» (Travaux préparatoires) Європейської конвенції з прав людини, том II, стор. 485 і 490, і том III, стор. 651.

2006, § 192). Таким чином, принцип субсидіарності не означає відмови від будь-якого нагляду за результатами, отриманими від використання національних засобів правового захисту (*«Принц Ганс-Адам II Ліхтенштейну проти Німеччини» (Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany)* [ВП], 2001, § 45; *«Ріккарді Піззаті проти Італії» (Riccardi Pizzati v. Italy)* [ВП], 2006, § 82).

4. Отже, заявник, який не скористався належними та відповідними національними засобами правового захисту, не може посилатися на статтю 13 окремо або в поєднанні з іншою статтею (*«Слімані проти Франції» (Slimani v. France),* 2004, §§ 39-42; *«Султан Онер та інші проти Туреччини» (Sultan Öner and Others v. Turkey),* 2006, *§* 117).

5. Стаття 13 гарантує надання ефективного засобу правового захисту в національному органі кожному, чиї передбачені Конвенцією права та свободи було порушено. Слово «гарантувати» — «grant» («octroi») — не вживається в англійському тексті статті 13, де говориться, що *«кожен... має право на ефективний засіб правового захисту».*

6. Таким чином, стаття 13 вимагає національних засобів правового захисту в «компетентному національному органі», який дає можливість розглядати суть «обґрунтованої скарги» відповідно до Конвенції (*«Бойль і Райс проти Сполученого Королівства» (Boyle and Rice v. the United Kingdom),* 1988, § 52; *«Пауел і Рейнер проти Сполученого Королівства» (Powell and Rayner v. the United Kingdom),* 1990, § 31; *«M.C.C. проти Бельгії та Греції» (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [ВП], 2011, § 288; *«Де Суза Рібейро проти Франції» (De Souza Ribeiro v. France)* [ВП], 2012, § 78; *«Центр правових ресурсів від імені Валентина Кампеану проти Румунії» (Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania)* [ВП], 2014, § 148) і надає відповідний судовий захист, тим не менш, Договірним державам надається свобода розсуду щодо виконання своїх зобов'язань за цим положенням (*«Вілвараджа та інші проти Сполученого Королівства» (Vilvarajah and Others v. the United Kingdom)*, 1991, § 122; *«Чахал проти Сполученого Королівства» (Chahal v. the United Kingdom),* 1996, § 145; *«Сміт і Греді проти Сполученого Королівства» (Smith and Grady v. the United Kingdom)*, 1999, § 135).

7. Однак захист, наданий статтею 13, не поширюється аж так далеко, щоб вимагати будь-якої конкретної форми правового захисту, зважаючи на свободу розсуду, надану Договірним державам (*«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia),* 2008, § 190).

Стаття 13 також не вимагає включення Конвенції у національне законодавство *«Сміт і Греді проти Сполученого Королівства»* (*Smith and Grady v. the United Kingdom),* 1999, § 135). Але зараз усі Держави-учасниці включили Конвенцію до свого національного законодавства. Таким чином, практика Суду буде застосовуватися безпосередньо.

8. Стаття 13 не гарантує заявнику права на переслідування та засудження третьої сторони або права на «приватну помсту» *(«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 147).

9. Вимоги статті 13 та інших положень Конвенції набувають форми гарантії, а не простої заяви про наміри чи практичної домовленості (*«Чонка проти Бельгії» (Čonka v. Belgium),* 2002, § 83; *«Гебремедін [Габерамадьєн] проти Франції» (Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France),* 2007, § 66; *«Сінгх та інші проти Бельгії» (Singh and Others v. Belgium),* 2012, § 98; *«A.K. та інші проти Іспанії» (A.C. and Others v. Spain),* 2014, § 95; *«Алланазарова проти Росії» (Allanazarova v. Russia),* 2017, § 97). Це один із наслідків верховенства права, один із фундаментальних принципів демократичного суспільства, який притаманний усім статтям Конвенції.

1. Обґрунтована заява

10. Немає підстав тлумачити статтю 13 як таку, яка вимагає, щоб за національним законодавством кожна особа мала право на засоби правового захисту для кожної передбачуваної скарги за Конвенцією, незалежно від того, наскільки необґрунтованою може бути її скарга: **скарга має бути «обґрунтованою»** з точки зору Конвенції *«Бойль і Райс проти Сполученого Королівства»* (*Boyle and Rice v. the United Kingdom),* 1988, § 52; *«Моріс проти Франції» (Maurice v. France)* [ВП], 2005, § 106).

11. Стаття 13 гарантує наявність на національному рівні засобів правового захисту для забезпечення дотримання прав і свобод, закріплених у Конвенції, у будь-якій формі, в якій вони можуть бути забезпечені національним правопорядком (*«Ротару проти Румунії» (Rotaru v. Romania)* [ВП], 2000,

§ 67). Стаття 13 **не існує самостійно**; вона лише доповнює інші матеріальні положення Конвенції та Протоколів до неї (*«Заволока проти Латвії» (Zavoloka v. Latvia),* 2009, § 35 (a)). Її можна застосовувати лише в поєднанні з однією чи кількома статтями Конвенції чи протоколами до неї або у світлі тих статей, порушення яких стверджується. Щоб посилатися на статтю 13, заявник також повинен мати обґрунтовану скаргу згідно з іншим положенням Конвенції.

12. Якщо заявник подає обґрунтовану скаргу про порушення права, передбаченого Конвенцією, національний правопорядок повинен забезпечувати ефективний засіб правового захисту (*«Костелло-Робертс проти Сполученого Королівства» (Costello-Roberts v. the United Kingdom),* 1993, § 39; *«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2003, § 138).

13. **Суд не вважає, що він повинен давати абстрактне визначення поняття обґрунтованості.** Навпаки, у світлі конкретних фактів і характеру порушеного правового питання чи питань має бути визначено, чи було кожне окреме твердження про порушення, яке є основою для скарги за статтею 13, обґрунтованим і, якщо так, чи були вимоги статті 13 дотримані у зв'язку з цим *«Бойль і Райс проти Сполученого Королівства» (Boyle and Rice v. the United Kingdom),* 1988, § 55; *«Платформа "Лікарі за життя" проти Австрії» (Plattform "Arzte für das Leben" v. Austria*), 1988, § 27; *«Еспосіто проти Італії» (Esposito v. Italy)* (ухв.), 2007).

14. **Якщо обґрунтованість скарги по суті не оспорюється**, Суд визнає **застосовною** статтю 13 *(«Вілвараджа та інші проти Сполученого Королівства» (Vilvarajah and Others v. the United Kingdom),* 1991, § 121; *«Чахал проти Сполученого Королівства»* (*Chahal v. the United Kingdom),* 1996, § 147).

15. Якщо Суд визнав **порушення статті** Конвенції або Протоколів у відповідь на скаргу, щодо якої право на національний засіб правового захисту посилається на статтю 13, Суд визнає скаргу за статтею 13 обґрунтованою.

Як правило, Суд розглядає питання «обґрунтованості» по суті (*«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [ВП], 2012, § 201; *«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 181; *«Бейзарас і Левіцкас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, 2020, § 150; *«Дарбо та Камара проти Італії» (Darboe and Camara v. Italy)*, 2022, § 196; *«Хауген проти Норвегії» (Haugen v. Norway)*, 2024, § 162).

У справі *«М.С.С. проти Бельгії та Греції» (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [ВП], 2011, § 385, Суд дійшов висновку, що вислання заявника до Греції бельгійськими органами влади було порушенням статті 3 Конвенції. Отже, скарги заявника з цього приводу були «обґрунтованими» в розумінні статті 13 Конвенції.

У справі *«Хауген проти Норвегії» (Haugen v. Norway*), 2024, § 162, Суд визнав, що Держава-відповідач несе відповідальність за статтею 2 Конвенції за смерть сина заявника, який страждав на психічні розлади та вчинив самогубство під час ув'язнення. Отже, скарга заявника з цього приводу була «обґрунтованою» в розумінні статті 13 Конвенції.

16. Якщо заявник посилається на статтю 13 у поєднанні з іншою статтею, без попереднього подання скарги за тієї статтею окремо, Суд може дійти висновку, що скарга все ж обґрунтована, беручи до уваги, наприклад, усі факти й аргументи, представлені заявником у національних судах і повторені перед Судом *(«Стеліан Рошка проти Румунії» (Stelian Roşca v. Romania),* 2013, §§ 93-95); висновки як досудового розслідування, так і суду першої інстанції щодо тривалості досудової стадії (*«Ієрно проти Бельгії» (Hiernaux v. Belgium*), 2017, § 44); визнання національним судом поганих умов утримання заявника у тюремній камері (*«Барботен проти Франції» (Barbotin v. France),* 2020, § 32).

17. Суд також може вважати, що **скарга обґрунтована, на основі першого враження *(prima facie)***. Таким був висновок у справах щодо ефективності засобів правового захисту, за допомогою яких можна скаржитися на тривалість провадження, де Суд спочатку розглядав скаргу за статтею 13, а потім скаргу за пунктом 1 статті 6. У справі *«Панжу проти Бельгії» (Panju v. Belgium*), 2014 (§ 52), не розв'язуючи питання про те, чи було дотримано вимогу розумного строку, Суд встановив, що скарга заявника щодо тривалості судового розслідування на основі першого враження «обґрунтована», оскільки розслідування триває вже понад 11 років. Таким чином, заявник мав право на ефективний

засіб правового захисту у зв'язку з цим (див. також *«Сюрмелі проти Німеччини» (Sürmeli v. Germany)* [ВП], 2006, § 102, щодо цивільного провадження, яке тривало понад 16 років; *«Валада Матос дас Невес проти Португалії» (Valada Matos das Neves v. Portugal)*, 2015, § 74, щодо цивільного провадження, яке тривало понад 9 років; *«Олів'єрі та інші проти Італії» (Olivieri and Others v. Italy)*, 2016, § 48, щодо адміністративного провадження, яке тривало понад 18 років; *«Брудан проти Румунії» (Brudan v. Romania)*, 2018, § 70, щодо кримінального провадження, яке тривало понад 14 років).

Суд також визнав статтю 13 застосовною, оскільки заявник мав на основі першого враження обґрунтовану скаргу до національних судів відповідно до статті 3 Конвенції. У справі *«Єнго проти Франції» (Yengo v. France)*, 2015 (§ 64), Суд заснував цей висновок на тлумаченні рекомендацій, терміново виданих незалежним національним органом для перегляду умов тримання під вартою. Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 3 і не розглядав питання про порушення статті 3 окремо.

18. **Той факт, що скаргу було оголошено прийнятною, може вказувати на те, що її можна вважати «обґрунтованою».** У справі *«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2003 (§ 137), Суд не встановив порушення статті 8 Конвенції, але зазначив, що повинен визнати обґрунтований характер скарги за цією статтею.

19. Крім того, **неприйнятність скарги може свідчити про незастосовність або відсутність порушення статті 13.** У справі *«Бойль і Райс проти Сполученого Королівства» (Boyle and Rice v. the United Kingdom)*, 1988 (§ 54), Суд встановив, що за звичайного значення слів було важко уявити, як «явно необґрунтована» скарга все ж може бути «обґрунтованою» та навпаки. Відмова у розгляді справи як «явно необґрунтованої» в основному означає, що немає навіть видимості обґрунтованої скарги проти Держави-відповідача (див. також *«Ейрі проти Ірландії» (Airey v. Ireland)*, 1979, § 18; *«Гьокче і Демірель проти Туреччини» (Gökçe and Demirel v. Turkey)*, 2006, §§ 69-70).

У справі *«Пауел і Рейнер проти Сполученого Королівства» (Powell and Rayner v. the United Kingdom)*, 1990 (§ 33), Суд зазначив, що для розв'язання питання про те, чи вимоги по суті «обґрунтованими», слід розглянути конкретні факти та характер порушених правових питань, зокрема, у світлі рішень Комісії щодо прийнятності та аргументації, що міститься в них. Проте скарга не обов'язково вважалася обґрунтованою, оскільки перед тим, як відхилити її як неприйнятну, Комісія ретельно розглянула її та факти, на яких вона базувалася (див. також *«Бойль і Райс проти Сполученого Королівства» (Boyle and Rice v. the United Kingdom)*, 1988, §§ 68-76 і 79-83; *«Платформа "Лікарі за життя" проти Австрії» (Plattform "Arzte fur das Leben" v. Austria)*, 1988, §§ 28-39). Таким чином, Суд був уповноважений розглядати всі питання факту та права, що виникають у контексті скарг за статтею 13, які були належним чином передані йому, включно з «обґрунтованістю» чи не обґрунтованістю кожної зі скарг по суті. І хоча рішення Комісії щодо прийнятності основних скарг не було вирішальним, у резолютивній частині та обґрунтуванні було надано корисні вказівки щодо обґрунтованості для цілей статті 13.

У справі *«Вольтер проти Італії» (Walter v. Italy)* (ухв.), 2006, скарги по суті були оголошені неприйнятними як явно необґрунтовані, враховуючи те, що не було навіть видимості обґрунтованої скарги проти Держави-відповідача. Таким чином, стаття 13 не застосовувалася, і ця частина заяви була несумісною за предметною юрисдикцією (ratione materiae) з положеннями Конвенції.

У справі *«Аль-Шарі та інші проти Італії» (Al-Shari and Others v. Italy)* (ухв.), 2005, висновки щодо фактичних обставин, які спонукали Суд відхилити скарги заявників на підставі відповідного матеріального положення дозволили йому дійти висновку, відповідно до статті 13, що підстави для розгляду скарги відсутні.

Отже, стаття 13 не застосовувалася, і ця частина заяви була неприйнятною як явно необґрунтована.

У справі *«Кіріл Златков Ніколов проти Франції» (Kiril Zlatkov Nikolov v. France)*, 2016 (§§ 71-72) Суд встановив, що скарга, яка була визнана неприйнятною через відсутність суттєвої шкоди у значенні пункту 3 (b) статті 35 Конвенції, навіть якщо вона не здається явно необґрунтованою, не була «обґрунтованою» у значенні судової практики застосування статті 13 (див. також *«Кудлічка проти Чеської Республіки» (Kudlička v. the Czech Republic)* (ухв.), 2015). З цього випливає, що стаття 13 не

застосовується, і ця частина заяви була явно необґрунтована.

20. **Виявлення порушення іншого положення Конвенції не є передумовою для застосування статті 13** (*«Камензінд проти Швейцарії»* (*Camenzind v. Switzerland),* 1997, § 53; *«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2003, §§ 130, 137 і 142; *«Нурі Курт проти Туреччини» (Nuri Kurt v. Turkey),* 2005 § 117; *«Ратушна проти України» (Ratushna v. Ukraine),* 2010, § 85). Попри її формулювання, **стаття 13 може вступити в дію навіть без порушення іншого положення** однієї з так званих «матеріальних» статей Конвенції (*«Класс та інші проти Німеччини» (Klass and Others v. Germany),* 1978, § 64). Особа не може довести порушення перед «національним органом», якщо вона спочатку не зможе подати до такого «органу» скаргу з цього приводу. Отже, фактичне порушення Конвенції не може бути передумовою для застосування статті 13. Стаття 13 гарантує наявність у національному правопорядку ефективного засобу правового захисту для забезпечення виконання прав і свобод, передбачених Конвенцією, а, отже, для скарги на неможливість їхньої реалізації — у будь-якій формі, в якій вони можуть бути забезпечені (*«Літгоу та інші проти Сполученого Королівства» (Lithgow and Others v. the United Kingdom*), 1986, § 205). Таким чином, навіть якщо Суд не встановив порушення положення, скарга може залишатися «обґрунтованою» для цілей статті 13 (*«Вальсаміс проти Греції» (Valsamis v. Greece),* 1996, § 47; *«Ратушна проти України»* (*Ratushna v. Ukraine),* 2010, § 85).

У справі *«Д.М. проти Греції» (D.M. v. Greece),* 2017 (§ 43), незважаючи на те, що Суд не встановив порушення статті 3 Конвенції в матеріальному аспекті, враховуючи умови тримання заявника під вартою, він не встановив, що скарга заявника у цьому зв'язку була необґрунтованою на основі першого враження. Суд дійшов такого висновку лише після розгляду справи по суті. Таким чином, було встановлено, що заявник подав обґрунтовану скаргу для цілей статті 13.

У справі *«Ніколае Віргіліу Танасе проти Румунії» (Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania)* [ВП], 2019 (§ 219), скаргу за статтею 2 Конвенції було визнано прийнятною. Хоча Суд не встановив порушення цього положення, він все ж вирішив, що скарга, подана заявником за статтею 2, порушує серйозні питання факту та права, які вимагають розгляду по суті. Таким чином, Суд визнав, що відповідна скарга — «обґрунтована» для цілей статті 13 Конвенції.

У справі *«Заволока проти Латвії»* (*Zavoloka v. Latvia),* 2009 (§§ 38-39), той простий факт, що Суд не встановив порушення статті 2 Конвенції, взятої окремо, не міг позбавити скаргу її «обґрунтованості» для цілей статті 13. Однак, враховуючи всі відповідні обставини справи, Суд дійшов висновку, що не було висунуто обґрунтованого твердження про порушення статті 2 щодо відшкодування шкоди, завданої заявниці через смерть її дочки в автомобільній аварії, спричиненій третьою стороною (див. також *«Янгер проти Сполученого Королівства» (Younger v. the United Kingdom*) (ухв.), 2003, щодо самогубства у в'язниці). Тобто Суд не встановив порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2.

21. **Міркування щодо фактів, які змусили Суд відхилити скарги заявника за матеріальними статтями Конвенції, можуть призвести до висновку відповідно до статті 13, що скарги не були обґрунтованими** *«Аль-Шарі та інші проти Італії»* (*Al-Shari and Others v. Italy* (ухв), 2005; *«Вольтер проти Італії»* (*Walter v. Italy)* (ухв.), 2006). Таким чином, стаття 13 не застосовуватиметься.

У справі *«Гелфорд проти Сполученого Королівства» (Halford v. the United Kingdom*), 1997 (§§ 69-70), Суд не встановив порушення статті 8 щодо телефонних дзвінків, здійснених заявницею на домашній телефон. Докази, надані заявницею щодо розумної ймовірності того, що до неї було застосовано якийсь захід стеження всупереч статті 8, не були достатніми, щоб підкріпити «обґрунтовану» скаргу у значенні статті 13. З цього випливає, що порушення статті 13 щодо скарги заявниці щодо її домашнього телефону не було.

У справі *«Чачан проти Туреччини»* (*Çaçan v. Turkey),* 2004 (§ 80), Суд встановив, що не було порушення статей 3 і 8 Конвенції або статті 1 Першого протоколу, оскільки не було достатньої фактичної підстави для скарги заявниці на те, що її будинок і майно були знищені силами безпеки. Після всебічного вивчення фактів Суд дійшов висновку, що скарга не є обґрунтованою для цілей статті 13, враховуючи те, що заявниця не спромоглася продемонструвати докази *prima facie* про неправомірну поведінку з боку сил безпеки.

У справі *«Іван Атанасов проти Болгарії» (Ivan Atanasov v. Bulgaria),* 2010 (§§ 101-102), Суд, беручи до уваги конкретні обставини та наявні докази, встановив, що порушення статті 8 і статті 1 Першого протоколу не мали місце, тому стаття 13 не була застосовна через відсутність обґрунтованої скарги.

22. Щоб визначити, що скарги не є «обґрунтованими» для цілей статті 13, Суд може послатися на **міркування, які привели його до висновку про відсутність порушення іншого положення** *(«Гелфорд проти Сполученого Королівства»* (*Halford v. the United Kingdom)),* 1997, § 68; *«Хюсніє Текін проти Туреччини» (Hüsniye Tekin v. Turkey),* 2005, § 55; *«Російська консервативна партія підприємців та інші проти Росії» (Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia),* 2007, § 90; *«Галанопулос проти Греції» (Galanopoulos v. Greece),* 2013, § 49), дійшовши висновку на основі наданих доказів, що вони не вказують на порушення *(«Сьойлемез проти Туреччини» (Söylemez v. Turkey),* 2006, § 112; *порівняйте з «Бойль і Райс проти Сполученого Королівства» (Boyle and Rice v. the United Kingdom),* 1988, § 52; *«Кая проти Туреччини» (Kaya v. Turkey),* 1998, § 107; *«Яша проти Туреччини» (Yaşa v. Turkey),* 1998, § 113), **або на незастосовність** *(«Аманассоглу та інші проти Швейцарії» (Athanassoglou and Others v. Switzerland)* [ВП], 2000, § 59).

У справі *«Російська консервативна партія підприємців та інші проти Росії»* (*Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia),* 2007 (§ 90), враховуючи те, що третій заявник не мав обґрунтованої скарги на порушення його права голосу та що Суд не встановив порушення статті 3, до цього заявника не була застосована стаття 13 Першого протоколу.

У справі *«Аманассоглу та інші проти Швейцарії»* (*Athanassoglou and Others v. Switzerland)* [ВП], 2000 (§ 59), у контексті скарги на відсутність у національному законодавстві засобу судового захисту для оскарження рішення, зв'язок між цим рішенням і правами Конвенції, визнаними в національному законодавстві та на які посилаються заявники, був надто слабким і віддаленим, щоб викликати застосування пункту 1 статті 6 Конвенції. Підстави такого встановлення також привели до висновку, на підставі фактору віддаленості, що заявники не подали жодної обґрунтованої скарги про порушення статті 2 або статті 8 Конвенції та, отже, права на засіб правового захисту за статтею 13. Загалом, стаття 13 була незастосовна. Подібним чином, у справі *«Балмер-Шафрот та інші проти Швейцарії» (Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland),* 1997 (§ 42) Суд дійшов такого ж висновку щодо статті 13 після того, як визнав незастосовною статтю 6.

23. Суд також може визнати прийнятною заяву, єдина скарга якої стосується статті 13 (*«Чіззотті проти Італії» (Chizzotti v. Italy)* (ухв.), 2005). До того ж Суд ухвалив рішення щодо застосовності статті 13 та наявності обґрунтованої скарги за статтею 1 Першого протоколу за аналогією з іншою справою (*«Чіззотті проти Італії» (Chizzotti v. Italy),* 2006, §§ 39-40)).

2. Національний орган

24. Стаття 13 вимагає, щоб у випадку, коли особа правдоподібно вважає себе такою, що їй було завдано шкоди заходом, який ймовірно порушує Конвенцію, вона повинна мати **засіб правового захисту в національному «органі»** як для того, щоб її скарга була вирішена, так і, у разі необхідності, для отримання відшкодування *(«Класс та інші проти Німеччини» (Klass and Others v. Germany)*, 1978, § 64; *«Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (Silver and Others v. the United Kingdom)*, 1983, § 113; *«Ліндер проти Швеції» (Leander v. Sweden)*, 1987, § 77 (a)).

25. Відповідно до підготовчих матеріалів Європейської конвенції з прав людини,[3] національний орган, який буде ефективним засобом правового захисту, може бути **судовим або несудовим органом влади**.

26. Суд може **визнати необхідним засіб правового захисту в судовому органі**. У справі *«Рамірез Сенчез проти Франції» (Ramirez Sanchez v. France)* [ВП], 2006 (§§ 165-166), беручи до уваги серйозні наслідки тривалого одиночного ув'язнення засудженого, Суд визнав порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 3, оскільки згідно з національним законодавством не було ефективного засобу юридичного захисту в судовому органі для оскарження дотримання процесуальних правил або оскарження по суті, і, таким чином, — підстав для рішень про продовження одиночного ув'язнення

3. Збірне видання «Підготовчі матеріали» (Travaux préparatoires) Європейської конвенції з прав людини, том II, стор. 485 і 490, і том III, стор. 651.

засудженого терориста протягом восьмирічного періоду.

27. Навпаки, Суд може також прийняти точку зору, згідно з якою нема потреби **вирішувати, чи ефективне відшкодування обов'язково потребує судової процедури**, навіть з врахуванням того, що засоби судового захисту надають сильні гарантії незалежності, доступу для потерпілого і сім'ї та можливість виконання рішень про присудження компенсації відповідно до вимог статті 13 *«Класс та інші проти Німеччини» (Klass and Others v. Germany),* 1978, § 67; *«Т.П. і К.М. проти Сполученого Королівства» (T.P. and K.M. v. the United Kingdom*) [ВП], 2001, § 109; *«З та інші проти Сполученого Королівства» (Z and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2001, § 110).

У справі *«З та інші проти Сполученого Королівства» (Z and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2001 (§§ 110-111), Суд не вважав за доцільне робити будь-які висновки щодо того, чи лише судове провадження могло забезпечити ефективне відшкодування у випадку невиконання місцевою владою зобов'язань щодо захисту дітей, які зазнали жорстокого поводження з боку батьків. Однак Суд визнав, що заявники не мали у своєму розпорядженні належних засобів отримати рішення щодо своїх тверджень про те, що місцева влада не захистила їх від нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, або можливості отримати позовне рішення про відшкодування завданої таким чином шкоди. Отже, їм не було надано ефективного засобу правового захисту в порушення статті 13 Конвенції.

28. **«Орган», згаданий у статті 13, не обов'язково повинен у всіх випадках бути судовою установою** в строгому сенсі або трибуналом у значенні пункту 1 статті 6 і пункту 4 статті 5 Конвенції (*«Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom)*, 1975, § 33; *(«Класс та інші проти Німеччини» (Klass and Others v. Germany),* 1978, § 67; *«Ротару проти Румунії»* (*Rotaru v. Romania)* [ВП], 2000, § 69; *«Дріза проти Албанії» (Driza v. Albania)*, 2007, § 116).

Національний орган може бути квазісудовим органом, таким як омбудсмен (*«Ліндер проти Швеції» (Leander v. Sweden)),* 1987), адміністративним (виконавчим) органом, таким як урядовий міністр (*«Бойль і Райс проти Сполученого Королівства» (Boyle and Rice v. the United Kingdom)),* 1988), або політичним органом, таким як парламентська комісія (*«Класс та інші проти Німеччини» (Klass and Others v. Germany),* 1978).

29. Проте **повноваження органу влади та процесуальні гарантії**, які він надає, беруться до уваги, щоб визначити ефективність засобу правового захисту (*«Класс та інші проти Німеччини»* (*Klass and Others v. Germany),* 1978, § 67; *«Сілвер та інші проти Сполученого Королівства»* (*Silver and Others v. the United Kingdom)),* 1983, § 113 (b); «Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 157; *«Мугеманганго проти Бельгії» (Mugemangango v. Belgium)* [ВП], 2020, § 67). Суд перевірить, чи **несудові «органи» незалежні** (*«Ліндер проти Швеції»* (*Leander v. Sweden),* 1987, §§ 77 b) і 81; *«Кхан проти Сполученого Королівства» (Khan v. the United Kingdom),* 2000, §§ 44-47) і чи надано **заявнику процесуальні гарантії** *«Чахал проти Сполученого Королівства»* (*Chahal v. the United Kingdom),* 1996, §§ 152-154; *«Де Суза Рібейро проти Франції»* (*De Souza Ribeiro v. France)* [ВП], 2012, § 79; *«Алланазарова проти Росії»* (*Allanazarova v. Russia),* 2017, § 93).

У справі *«Кхан проти Сполученого Королівства»* (*Khan v. the United Kingdom),* 2000 (§§ 45-47), направлення скарг до Управління розгляду скарг на поліцію з метою розслідування поведінки поліцейських було залишено на розсуд головного констебля. Крім того, Державний секретар відігравав важливу роль у призначенні, винагородженні та, за певних обставин, звільненні членів Управління розгляду скарг на поліцію. Таким чином, система розгляду скарг не відповідала стандартам незалежності, необхідним для того, щоб становити достатній захист від зловживання владою і, таким чином, забезпечувати ефективний засіб правового захисту в розумінні статті 13.

30. **Несудовий орган, як правило, повинен мати повноваження ухвалювати юридично обов'язкові до виконання рішення.** Що стосується засобів правового захисту щодо контролю за листуванням ув'язнених, вони не стосувалися, наприклад, Ради відвідувачів, яка не могла забезпечити виконання своїх висновків або розглядати заяви від осіб, які не перебували у в'язниці; або Уповноваженого парламенту, який не мав повноважень приймати обов'язкове до виконання рішення про надання компенсації *(«Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (Silver and Others v. the United Kingdom)*, 1983, §§ 114-115). Такий самий висновок був зроблений щодо омбудсмена і канцлера юстиції в контексті засобу правового захисту, доступного відповідній особі в системі таємних

перевірок безпеки, незважаючи на їхні повноваження порушувати кримінальне чи дисциплінарне провадження (*«Ліндер проти Швеції» (Leander v. Sweden)*, 1987, § 82; *«Зегерштедт-Віберг та інші проти Швеції» (Segerstedt-Wiberg and Others v. Sweden),* 2006, § 118).

У справі *«Чахал проти Сполученого Королівства»* (*Chahal v. the United Kingdom)*, 1996 (§ 154), Суд встановив недоліки у провадженнях несудового характеру, що порушуються перед консультативною групою, яка переглядала наказ про депортацію підозрюваного в тероризмі, оскільки заявник не мав права, серед іншого, на юридичне представництво, група не мала повноважень приймати рішення, і її рекомендації Міністру внутрішніх справ не мали обов'язкової сили та не оприлюднювалися. За таких обставин не можна вважати, що консультативна група надає достатні процесуальні гарантії для цілей статті 13.

Комісія, яка має лише дорадчі повноваження, не може розглядатися як ефективний засіб правового захисту. У справі *«Зазаніс проти Греції» (Zazanis v. Greece),* 2004 (§ 47), повноваження відповідної комісії, порядок ініціювання проваджень в якій передбачався президентським указом, були суто консультативними. Таким чином, будь-який висновок щодо невиконання рішення Вищого адміністративного суду виконавчою владою не був для неї обов'язковим.

31. **Орган, який здійснює перегляд, не може бути політичним органом, який видав оскаржувані інструкції**, інакше він буде суддею у власній справі. Так сталося б у випадку компетентного міністра, якби він розглядав скаргу щодо чинності наказу чи розпорядження, відповідно до якого було здійснено захід контролю за кореспонденцією, оскільки він не міг вважатися таким, що має достатньо незалежну позицію, щоб відповідати вимогам статті 13 (*«Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (Silver and Others v. the United Kingdom)*, 1983, § 116). Однак ситуація була б іншою, якби скаржник стверджував, що оскаржуваний захід був результатом неправильного застосування однієї з цих директив.

3. Ефективний засіб юридичного захисту

32. **Щоб бути ефективним, засіб правового захисту має бути здатним безпосередньо виправити оскаржувану ситуацію** (*«Пайн Веллі Девелопментс Лтд та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland)*, рішення Комісії, 1989; див. також сферу застосування статті 13 Конвенції у цьому Посібнику).

33. **Договірним Державам надається певна дискреція** (або свобода розсуду) щодо способу, у який вони забезпечують необхідний засіб правового захисту та дотримуються своїх зобов'язань за Конвенцією відповідно до статті 13 (*«Кая проти Туреччини»* (*Kaya v. Turkey),* 1998, § 106). Ані стаття 13, ані Конвенція загалом не встановлюють для Договірних Держав жодного конкретного способу забезпечення в рамках національного законодавства ефективної імплементації будь-яких положень Конвенції (*«Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (Silver and Others v. the United Kingdom)*, 1983, § 113; *«Рада профспілок цивільної служби та інші проти Сполученого Королівства» (Council of Civil Service Unions and Others v. the United Kingdom)*, рішення Комісії, 1987). Але природа права, про яке йдеться, впливає на тип засобу правового захисту, який Держава повинна надати відповідно до статті 13 *(«Будаєва та інші проти Росії»* (*Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 191). Див. також *сферу застосування статті 13 Конвенції* та *інші матеріальні положення Конвенції та її Протоколів* у цьому Посібнику.

34. **Національні органи влади, які приймають рішення у справі, повинні розглянути скаргу за Конвенцією по суті** (*«Сміт і Греді проти Сполученого Королівства»* (*Smith and Grady v. the United Kingdom)*, 1999, § 138; *«Пек проти Сполученого Королівства» (Peck v. the United Kingdom)*, 2003, §§ 105-106; *«Хасан і Чауш проти Болгарії» (Hasan and Chaush v. Bulgaria*) [ВП], 2000, § 100; *«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства»* (*Hatton and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2003, § 141; *«Глас Надежда ЕООД і Єлєнков проти Болгарії» (Glas Nadezhda EOOD and Elenkov v. Bulgaria)*, 2007, § 69; *«Бойчев та інші проти Болгарії» (Boychev and Others v. Bulgaria)*, 2011, § 56). Таким чином, **ефективність засобу правового захисту оцінюється щодо кожної скарги**.

Засіб правового захисту повинен охоплювати суть скарги, поданої заявником. Якщо відповідний орган або суд переформулює скаргу або не врахує суттєвий елемент стверджуваного порушення Конвенції, засіб правового захисту буде недостатнім *«Глас Надежда ЕООД і Єлєнков проти*

Болгарії» (Glas Nadezhda EOOD and Elenkov v. Bulgaria), 2007, § 69).

У справі *«Хасан і Чауш проти Болгарії»* (*Hasan and Chaush v. Bulgaria)* [ВП], 2000 (§ 100), Верховний Суд відмовився розглядати по суті скаргу за статтею 9 Конвенції, у якій стверджувалося про втручання Держави у внутрішню організацію релігійної громади, встановивши, що Рада міністрів користується необмеженою дискреційною владою у прийнятті рішення про реєстрацію або відхилення реєстрації статуту та керівництва релігійної конфесії. Він лише вирішував формальне питання про те, чи Указ про зміни в керівництві та статуті мусульманської громади був виданий компетентним органом. Таким чином, оскарження Указу до Верховного Суду не було визнано ефективним засобом правового захисту.

У справі *«Митрополія Бессарабії та інші проти Молдови»* (*Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*), 2001 (§ 138), Верховний Суд не відповів на основні скарги заявників, а саме на їхнє бажання об'єднатися та спільно сповідувати свою релігію в церкві, відмінній від Митрополії Молдови, і мати право на доступ до суду для захисту своїх прав і захисту своїх активів, враховуючи, що правовим захистом користувалися лише конфесії, визнані Державою. Отже, бувши невизнаною Державою, Митрополія Бессарабії не мала прав, які вона могла б відстоювати у Верховному Суді.

У цьому ж ключі див. *«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства»* (*Hatton and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2003, § 141, і *«Глас Надєжда ЕООД і Єлєнков проти Болгарії» (Glas Nadezhda EOOD and Elenkov v. Bulgaria)*, 2007, §§ 68-70.

35. **Ефективність засобу правового захисту оцінюється *в конкретному випадку (in concreto)*** (*«Колозза та Рубінат проти Італії» (Colozza and Rubinat v. Italy),* рішення Комісії, 1982, стор. 146-147). Щоб оскаржити винесене проти нього рішення, заявник намагався подати апеляцію — на перший погляд, несвоєчасно — яка дозволила б йому поскаржитися на те, що *заочне* провадження не відповідає статті 6 Конвенції. Апеляційний суд визнав скаргу неприйнятною. Однак, розглядаючи апеляцію з питань права, Касаційний суд все ж розглянув скаргу та дійшов висновку, що заявник був справедливо заочно засуджений. Таким чином, заявник мав ефективний засіб правового захисту.

36. **Вимоги статті 6 також можуть мати значення** для оцінки ефективності засобу правового захисту для цілей статті 13 Конвенції. Як правило, фундаментальний критерій справедливості, який охоплює рівність сторін, є складовим елементом ефективного засобу правового захисту. Засіб правового захисту не може вважатися ефективним, якщо не забезпечені мінімальні умови, які дозволяють заявнику оскаржити рішення, яке обмежує його або її права за Конвенцією *(«Ксюллог проти Угорщини» (Csüllög v. Hungary),* 2011, § 46).

37. Термін «ефективний» означає, що **засіб правового захисту має бути достатнім і доступним, а також відповідати зобов'язанню оперативності** *(«Пауліно Томас проти Португалії» (Paulino Tomás v. Portugal)* (ухв.), 2003; «Челік та Імрет проти Туреччини» (*Çelik and İmret v. Turkey),* 2004, § 59). Засіб правового захисту **повинен уможливлювати подання скарги про ймовірне порушення Конвенції.**

38. Через **надмірно обмежувальні вимоги** засіб правового захисту може стати неефективним. У справі *«Камензінд проти Швейцарії»* (*Camenzind v. Switzerland)*, 1997 (§ 54), стосовно ефективності засобу правового захисту, за допомогою якого можна оскаржити обшук будинку згідно зі статтею 8 Конвенції, лише особи, які продовжували страждати, принаймні частково, від оскаржуваного рішення, мали правоздатність подати скаргу до обвинувальної палати Федерального суду, яка, відповідно, оголосила неприйнятною частину скарги заявника щодо обшуку, оскільки захід було припинено і він більше не впливав на заявника. Таким чином, попри те, що суд розглянув скаргу в частині, що стосувалася прослуховування та запису телефонної розмови, цей засіб правового захисту не можна було назвати «ефективним» у значенні статті 13.

39. Засоби правового захисту **мають бути доступними для відповідної особи**.

У справі *«Петков та інші проти Болгарії»* (*Petkov and Others v. Bulgaria)*, 2009 (§ 82), кандидати, які балотувалися на парламентських виборах, могли оскаржити результати виборів до Конституційного суду, але лише через обмежену категорію осіб або органів, які мали право звертатися до нього. Однак Суд також встановив, що засіб правового захисту не був неефективним лише тому, що він не

був безпосередньо доступним для відповідної особи, враховуючи те, що така особа мала переваги встановленої законом колективної системи врегулювання суперечок в арбітражному суді через представника акціонерів, Суд встановив, що ця система не порушує вимоги пункту 1 статті 6 Конвенції, які є суворішими, ніж вимоги статті 13 (*«Літгоу та інші проти Сполученого Королівства» (Lithgow and Others v. the United Kingdom),* 1986, § 207).
У справах, які стосуються неповнолітніх, законний представник повинен бути спроможним порушувати справу від їхнього імені. У справі *«Маргарета і Роджер Андерссон проти Швеції» (Margareta and Roger Andersson v. Sweden),* 1992 (§ 101), матері не завадили оскаржити від імені її дванадцятирічної дитини обмеження на контакти між нею та її сином.

40. Національний засіб правового захисту повинен надавати **мінімальні гарантії оперативності** *(«Кадікіс проти Латвії (№ 2)» (Kadikis v. Latvia (no. 2)),* 2006, § 62). Засіб правового захисту, який не принесе результатів протягом достатнього часу, вважається неадекватним і неефективним *(«Пайн Веллі Девелопментс Лтд та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland)*, 1991, § 47; *«Пає проти Франції» (Payet v. France)*, 2011, §§ 131-134).

У справі *«Кадікіс проти Латвії (№ 2)»* (*Kadikis v. Latvia (no. 2)*), 2006 (§§ 62-63), Суд визнав порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 3, оскільки, зокрема, заявник був ув'язнений на 15 днів, а компетентний орган відповідно до закону мав строк у 15 або 30 днів для відповіді на заяву чи скаргу з можливістю продовження цих строків у певних випадках.

У тому ж ключі див. *«Вассерман проти Росії (№ 2)» (Wasserman v. Russia (no. 2)),* 2008, § 55-58 (більше ніж два з половиною роки, щоб прийняти рішення щодо тривалості виконавчого провадження), і *«Відас проти Хорватії» (Vidas v. Croatia)*, 2008, § 37 (3 роки 15 днів, щоб вирішити питання щодо тривалості цивільного провадження).

Однак, у справі *«Каїч та інші проти Хорватії» (Kaić and Others v. Croatia),* 2008 (§ 41), Суд не виключив можливості того, що можуть бути випадки, коли затримка виконання або навіть невиконання рішень Конституційного Суду може бути виправданою і не становитиме порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6. Однак у цій справі Уряд не намагався виправдати шестимісячну затримку, що було особливо важливим з огляду на той факт, що основне порушення стосувалося тривалості провадження.

41. Існування **простого повноваження зупинення** може бути достатнім для цілей статті 13, беручи до уваги характер шкоди, яка може бути заподіяна, та особливості справи *(«Озгюр Радіо-Сес Радіо Телевізіон Яїн Япим Ве Танитим А.Ш. Проти Туреччини (№ 1)» (Özgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım Ve Tanıtım A.Ş. v. Turkey (no. 1)),* 2006, § 94; *на противагу «Джабарі проти Туреччини» (Jabari v. Turkey),* 2000, § 50). У справі*«Озгюр Радіо-Сес Радіо Телевізіон Яїн Япим Ве Танитим А.Ш. Проти Туреччини (№ 1)» (Özgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım Ve Tanıtım A.Ş. v. Turkey) Ve Tanıtım A.Ş. v. Turkey (no. 1),* 2006 (§ 94), RTÜK, незалежний адміністративний орган, роль якого полягала в управлінні діяльністю радіо- та телевізійних станцій, заборонив діяльність компанії-заявника, яка транслювала радіопрограми, після виявлення в її діяльності порушення закону. Суд дійшов висновку, що наявність простої можливості зупинення виконання заходу може бути достатньою для дотримання статті 13, навіть якщо національні суди не задовольнили клопотання компанії-заявника про зупинення виконання у цій справі.

Такий самий висновок був зроблений у справах щодо вислання та екстрадиції іноземців, які стверджують, що в країні призначення вони будуть наражатися на серйозний і доведений ризик тортур або іншого жорстокого поводження. У справі *«Алланазарова проти Росії» (Allanazarova v. Russia),* 2017 (§§ 100-115), Суд визнав порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 3, оскільки оскарження екстрадиції згідно з російським законодавством не мало автоматичного ефекту зупинення та не передбачало суворої перевірки ризику жорстокого поводження в Державі, Туркменістані, яка звернулася з проханням про екстрадицію жінки.

42. **Засоби захисту після події можуть бути цілком ефективними.** У справі *«M.C. Проти Швеції» (M.S. v. Sweden),* 1997 (§§ 55-56), заявниця, чия скарга за статтею 8 Конвенції стосувалася розголошення без її згоди конфіденційних особистих і медичних даних одним державним органом іншому, могла порушити кримінальне та цивільне провадження у звичайних судах проти відповідного персоналу клініки й вимагати відшкодування збитків за порушення професійної

таємниці. Беручи до уваги обмежений характер розкриття інформації та різні гарантії, зокрема зобов'язання Управління соціального забезпечення захищати й підтримувати конфіденційність інформації, різноманітні додаткові засоби правового захисту задовольняли вимоги статті 13.

Навпаки, Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 11 Конвенції, коли судовий засіб захисту, який був доступний організаторам щодо рішень про відмову в дозволі на їхні публічні заходи, лише після того, як вони повинні були відбутися (отже, це засіб правового захисту після події), не був таким, щоб забезпечити задовільну компенсацію за стверджувані порушення Конвенції *(«Банчковський та інші проти Польщі» (Bączkowski and Others v. Poland)*, 2007, §§ 81-84; *«Алєксєєв проти Росії» (Alekseyev v. Russia)*, 2010, §§ 97-100; *«Лашманкін та інші проти Росії» (Lashmankin and Others v. Russia)*, 2017, §§ 342-361).

43. Суд **повинен реально оцінювати не лише наявність формальних засобів правового захисту в правовій системі відповідної Договірної сторони, але й загальний правовий і політичний контекст, у якому вони діють, а також особисті обставини заявника** (*«Акдівар та інші проти Туреччини» (Akdivar and Others v. Turkey)*, 1996, § 69), ці принципи були розроблені відповідно до пункту 1 статті 35 Конвенції. У справі *«А.Б. проти Нідерландів» (A.B. v. the Netherlands)*, 2002 (§ 98), Суд взяв до уваги, по-перше, відсутність належного виконання владою судових постанов щодо усунення неприйнятних недоліків у в'язницях і, по-друге, невиконання термінових рекомендацій Європейського комітету із запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (CPT). У справі *«Орхан проти Туреччини» (Orhan v. Turkey*), 2002 (§ 392), Суд взяв до уваги ситуацію, яка існувала на південному сході Туреччини під час подій, на які скаржився заявник, що характеризувалася насильницькими зіткненнями між силами безпеки і членами РПК. У справі *«Айдин проти Туреччини» (Aydın v. Turkey)*, 1997 (§ 107), Суд встановив, що Держава повинна була вжити особливих заходів обережності під час огляду жінки, яка стверджувала, що її зґвалтував під час ув'язнення державний службовець. Жертва повинна була бути оглянута з усією належною делікатністю медичними працівниками, які мають особливу компетентність у цій галузі та чия незалежність не була обмежена вказівками, наданими органом кримінального переслідування щодо обсягу огляду.

Проте Держава-відповідач не має права посилатися на політичний контекст як захист від недостатнього засобу правового захисту (*«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)* [ВП], 2001, § 193). Уряд-відповідач стверджував перед Комісією, що до вироблення узгодженого політичного розв'язання загальної кіпрської проблеми не може бути й мови про право переміщених осіб повернутися до будинків і об'єктів власності, які вони залишили на Північному Кіпрі, або претендувати на будь-яке нерухоме майно, яке належить органам влади «ТРПК».

44. **Засіб правового захисту, якого вимагає стаття 13, має бути «ефективним» як на практиці, так і за законом** *(«Ментеш та інші проти Туреччини» (Menteş and Others v. Turkey)*, 1997, § 89; *«Ільхан проти Туреччини» (İlhan v. Turkey)* [ВП], 2000, § 97).

У справах *«Союз демократичних солдатів Австрії та Губі проти Австрії»* (*Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria)*, 1994 (§ 53), *«Доран проти Ірландії» (Doran v. Ireland)*, 2003 (§§ 68-69), та *«Джавіт Ан проти Туреччини» (Djavit An v. Turkey)*, 2003 (§ 73), Уряд не навів жодного прикладу застосування можливих засобів правового захисту в подібній справі.

У справі *«Йовчев проти Болгарії»* (*Iovchev v. Bulgaria*), 2006 (§§ 145-148), суди відхилили позов заявника та відмовили у компенсації лише на тій підставі, що він не надав достатніх доказів того, що зазнав моральної шкоди внаслідок умов утримання. Нічого не вказувало на те, що позов згідно із Законом про відповідальність Держави за шкоду в принципі не може забезпечити засіб правового захисту у цьому зв'язку.

45. Зокрема, **застосуванню засобу правового захисту не повинні невиправдано перешкоджати дії чи бездіяльність Держави-відповідача** (*«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey)*, 1996, § 95 *in fine*; *«Айдин проти Туреччини»* (*Aydın v. Turkey)*, 1997, § 103; *«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства» (Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom)*, 2002, § 96). Таким чином, жодне питання про перешкоджання доступу до трибуналу не виникає, якщо учасник процесу, представлений адвокатом, вільно порушує провадження перед судом, надає зауваження до суду та подає апеляції на його рішення, які він вважає доречними (*«Матос е Сільва, Лда., та*

інші проти Португалії» (Matos e Silva, Lda., and Others v. Portugal), 1996, § 64).

Зобов'язання Держав згідно зі статтею 13 включає обов'язок забезпечити застосування компетентними органами засобів правового захисту, якщо вони надані (порівняйте пункт 3 (c) статті 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права[4]). Було б неможливо уявити, якби стаття 13 забезпечувала право на засіб правового захисту і передбачала його ефективність, але не гарантувала застосування успішно використаних засобів правового захисту. Протилежне призведе до ситуацій, несумісних із принципом верховенства права, який Договірні Держави зобов'язалися поважати, ратифікувавши Конвенцію *(«Кенеді проти Угорщини» (Kenedi v. Hungary),* 2006, § 47; *«Каїч та інші проти Хорватії»* (*Kaić and Others v. Croatia),* 2008, § 40).

46. Щоб правило вичерпання набуло чинності, ефективний засіб правового захисту має існувати на дату подання заяви до Суду (*«Стоїца проти Румунії» (Stoica v. Romania)*, 2008, § 104). Однак із цього правила допускаються винятки, які можуть бути виправдані конкретними обставинами кожної справи (*«Бауманн проти Франції» (Baumann v. France)*, 2001, § 47). Суд визнав, що це було саме так, коли на національному рівні новий закон, спеціально розроблений для надання прямого відшкодування за порушення основоположних процесуальних прав, був введений зі зворотною силою, таким чином поклавши край системній проблемі, яка існувала в національній правовій системі до його прийняття *(«Чаржинський проти Польщі» (Charzyński v. Poland)* (ухв.), 2005, §§ 40-41; *«Ічиєр проти Туреччини» (İçyer v. Turkey*) (ухв.), 2006, §§ 83-84; *«Ісмаїлов проти Азербайджану» (Ismayilov v. Azerbaijan),* 2008, § 38).

47. Ефективність має бути встановлена **щодо відповідного періоду**, оскільки подальшого розвитку судової практики буде недостатньо (*«Хідер проти Франції» (Khider v. France)*, 2009, §§ 142-145).

У справі *«Раміpез Сенчез проти Франції»* (*Ramirez Sanchez v. France)* [ВП], 2006 (§§ 165-166), новий засіб правового захисту, який випливав зі зміни судової практики, не мав зворотної дії та не міг мати жодного відношення до позиції заявника; тому його не можна вважати ефективним. Таким чином, Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 3 через відсутність у національному законодавстві засобу правового захисту, який би дозволив заявнику оскаржити рішення про продовження його одиночного ув'язнення.
Суд встановив, що йому **не потрібно розглядати засоби правового захисту, які не існували на відповідний час або не були застосовними до обставин справи.** Як Суд повторив у справі *«Пек проти Сполученого Королівства»* (*Peck v. the United Kingdom),* 2003 (§ 102), його завдання полягає не в абстрактному перегляді відповідного закону чи практики, а в тому, щоб обмежитися, не випускаючи з уваги загальний контекст, вивченням питань, порушених у справі, яку він розглядає (див. також *«Аманн проти Швейцарії» (Amann v. Switzerland)* [ВП], 2000, § 88) і, зокрема, розглядати лише ті засоби правового захисту, які можуть мати певне значення для заявника (див. також *«Н. проти Швеції» (N. v. Sweden),* рішення Комісії, 1986; *«Стюарт-Бреді проти Сполученого Королівства» (Stewart-Brady v. the United Kingdom),* рішення Комісії, 1997).

48. **Одного остаточного судового рішення**, яким би вичерпним не було його обґрунтування, до того ж у першій інстанції, недостатньо, щоб переконати Суд, що існував ефективний засіб правового захисту, доступний теоретично та на практиці *«Сюрмелі проти Німеччини» (Sürmeli v. Germany)* [ВП], 2006, § 113; *«Абраміуч проти Румунії» (Abramiuc v. Romania)*, 2009, § 128). Відсутність подальшої судової практики вказує на поточну невизначеність засобу правового захисту з практичної точки зору (*«Хорват проти Хорватії» (Horvat v. Croatia)*, 2001, § 44). Так у справі *«Мартінс Кастро й Алвес Коррея де Кастро проти Португалії» (Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal)*, 2008 (§§ 56-57), Суд визнав порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6, враховуючи, що позов про встановлення недоговірної відповідальності Держави не можна вважати «ефективним» засобом правового захисту, оскільки судова практика, що випливає з практики Вищого адміністративного суду, не була консолідована в португальській правовій системі шляхом гармонізації розбіжностей у судовій практиці, що існували на час прийняття рішення.

49. Однак Суд може розглянути питання про ефективність засобу правового захисту ще **до того, як**

4. Це положення Пакту зобов'язує Держави-учасниці «забезпечити застосування компетентними органами засобів правового захисту, коли вони надаються».

буде встановлено практику національних судів (*«Славічек проти Хорватії» (Slaviček v. Croatia)* (ухв.), 2002; *«Ноголіца проти Хорватії» (Nogolica v. Croatia)* (ухв.), 2002). Відсутність усталеної судової практики не обов'язково є вирішальним фактором. У справі *«Чаржинський проти Польщі»* (*Charzyński v. Poland*) (ухв.), 2005 (§ 41), на час, коли набув чинності закон 2004 року, довготривала практика національних судів ще не могла бути встановлена. Проте формулювання Закону 2004 року чітко вказувало, що він був спеціально розроблений для розв'язання проблеми надмірної тривалості провадження в національних судах. Таким чином, відповідно до пункту 1 статті 35 Конвенції заявник був зобов'язаний звернутися із скаргою до національного суду відповідно до цього Закону про порушення права на судовий розгляд упродовж розумного строку, вимагати прискорення провадження та вимагати справедливої сатисфакції.

50. **«Ефективність» засобу правового захисту для цілей статті 13 не залежить від впевненості у сприятливому результаті для заявника** (*«Шведська спілка машиністів проти Швеції» (Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden),* 1976, § 50; *«Кудла проти Польщі»* (*Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 157; *«Костелло-Робертс проти Сполученого Королівства»* (*Costello-Roberts v. the United Kingdom)*, 1993, § 40; *«Хілал проти Сполученого Королівства»(Hilal v. the United Kingdom)*, 2001, § 78).

Словосполучення *«засіб правового захисту»* в контексті статті 13 означає не засіб правового захисту, який має бути успішним, а просто доступний засіб правового захисту перед органом, уповноваженим розглядати скаргу по суті (*«К. проти Сполученого Королівства» (C. v. the United Kingdom),* рішення Комісії, 1983). Стаття 13 гарантує наявність засобу правового захисту, але не гарантує успішного результату (*«Р. проти Сполученого Королівства» (R. v. the United Kingdom)*, рішення Комісії, 1984).

Слабкі шанси на успіх у світлі конкретних обставин справи не применшують «ефективності» засобу правового захисту для цілей статті 13 (*«Мюррей проти Сполученого Королівства» (Murray v. the United Kingdom)*, 1994, § 100).

Існування простих сумнівів щодо перспектив успіху конкретного засобу правового захисту, який не є очевидно марним, не є вагомою причиною для того, щоб не скористатися ним *(«Акдівар та інші проти Туреччини» (Akdivar and Others v. Turkey))*, 1996, § 71; *«Красуський проти Польщі» (Krasuski v. Poland)*, 2005, §§ 69-73; *«Скоппола проти Італії (№ 2)» (Scoppola v. Italy (no. 2))* [ВП], 2009, § 70; *«Вучковіч та інші проти Сербії» (Vučković and Others v. Serbia)* (попереднє заперечення) [ВП], 2014, § 74).

Сам по собі той факт, що всі позови заявника були відхилені, недостатній для визначення того, чи був засіб правового захисту «ефективним» (*«Шведська спілка машиністів проти Швеції» Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden*, 1976, § 50; *«Бойль і Райс проти Сполученого Королівства» (Boyle and Rice v. the United Kingdom)*, 1988, § 67; *«Союз демократичних солдатів Австрії та Губі проти Австрії»* (*Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria)*, 1994, § 55; *«Аманн проти Швейцарії» (Amann v. Switzerland)* [ВП], 2000, § 89). Так у справі *«Аманн проти Швейцарії» (Amann v. Switzerland)* [ВП], 2000 (§§ 89-90), Суд не встановив порушення статті 13 у світлі статті 8, вважаючи, що засіб правового захисту був ефективним, навіть якщо вимоги заявника були відхилені. Федеральний суд мав юрисдикцію ухвалювати рішення щодо цих скарг і розглянув їх належним чином.

51. Контекст, у якому відбувається стверджуване порушення — або категорія порушень, — **оскільки захист, наданий статтею 13, не є абсолютним,** може передбачати **невіддільні обмеження щодо можливих засобів правового захисту** *«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 151). Конвенцію слід читати в цілому, і тому будь-яке тлумачення статті 13 повинно узгоджуватися з логікою тексту. За таких обставин стаття 13 не вважається такою, що не може бути застосована, але її вимога щодо «ефективного засобу правового захисту» означає засіб правового захисту, який є настільки ефективним, наскільки це можливо, зважаючи на обмежену сферу звернення до контексту (*«Класс та інші проти Німеччини» (Klass and Others v. Germany),* 1978, §§ 68-69). Див. у тому ж дусі *«Ліндер проти Швеції»* (*Leander v. Sweden),* 1987, §§ 78-79; див. також частину цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 або у світлі цієї статті (Право на повагу до приватного і сімейного життя — таємне спостереження та зберігання персональних даних).

52. **Обсяг судового контролю з боку національного суду має бути достатнім**, щоб гарантувати

захист відповідно до статті 13. Недостатні повноваження судів щодо судового перегляду можуть призвести до порушення статті 13 *«Сміт і Греді проти Сполученого Королівства» (Smith and Grady v. the United Kingdom),* 1999, §§ 136-139; *«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2003, §§ 141-142).

У справах *«Сорінг проти Сполученого Королівства» (Soering v. the United Kingdom)*, 1989 (§§ 121-124), і *(«Вілвараджа та інші проти Сполученого Королівства» (Vilvarajah and Others v. the United Kingdom),* 1991 (§§ 123-127), Суд визнав судовий перегляд ефективним засобом правового захисту для скарги заявників, дійшовши висновку, що порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 3 не було. Суди Сполученого Королівства мали змогу переглянути «обґрунтованість» рішення про екстрадицію чи вислання у світлі факторів, на які посилалися заявники в органах Конвенції в контексті статті 3.

53. Крім того, **сукупність засобів правового захисту, передбачених національним законодавством, може відповідати вимогам статті 13, навіть якщо жоден із засобів правового захисту сам по собі не може їх повністю задовольнити** (*«Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (Silver and Others v. the United Kingdom)*, 1983, § 113 (c); *«Ліндер проти Швеції» (Leander v. Sweden),* 1987, § 77 (c); *«Чахал проти Сполученого Королівства» Chahal v. the United Kingdom,* 1996, § 145; *«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 157; *«Де Суза Рібейро проти Франції» (De Souza Ribeiro v. France)* [ВП], 2012, § 79).

У справі *«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta),* 2014 (§ 64), Суд зазначив, що іноді він встановлював, за певних умов, що сукупність засобів правового захисту є достатньою для цілей статті 13 у поєднанні зі статтями 2 і 3 (див. також *«Джіуліані та Гаджіо проти Італії» (Giuliani and Gaggio v. Italy)* [ВП], 2011, § 338). Ця концепція, як правило, належить до ряду засобів правового захисту, які можуть використовуватися один за одним або паралельно і які забезпечують різні аспекти відшкодування, наприклад, цивільний засіб правового захисту, який передбачає компенсацію, і кримінальний позов для цілей задоволення процесуального аспекту статей 2 і 3 (там само, § 337).

У справі *«Сюрмелі проти Німеччини» (Sürmeli v. Germany)* [ВП], 2006 (§§ 102-116), стосовно тривалості судового провадження, Суд не ухвалював рішення щодо ефективності чотирьох засобів правового захисту в сукупності, враховуючи те, що Уряд не стверджував і не продемонстрував, що комбінація двох або більше з них задовольняла б вимоги статті 13.

54. Засоби правового захисту можуть бути неефективними, **якщо є певні сумніви щодо того, які суди — цивільні, кримінальні, адміністративні чи інші — мають юрисдикцію** розглядати скаргу, і якщо немає ефективного чи швидкого механізму вирішення такої невизначеності. У справі *«Мосендз проти України» (Mosendz v. Ukraine)*, 2013 (§§ 122-125), заявниця подала цивільний позов проти Міністерства внутрішніх справ, вимагаючи відшкодування шкоди у зв'язку із жорстоким поводженням та смертю її сина під час проходження строкової військової служби. Відповідно до вказівок місцевого суду, який відмовив у відкритті цивільного провадження, вона повторно подала позов за правилами адміністративного судочинства. Хоча суд першої інстанції задовольнив її позов, суд апеляційної інстанції скасував це рішення з процесуальних підстав, постановивши, що справа підпадає під юрисдикцію цивільних, а не адміністративних судів, це рішення було підтримано вищим судом більше ніж через 5 років після того, як заявниця подала позов. Як наслідок, вимога заявниці про відшкодування шкоди залишилася без розгляду, і їй було відмовлено в ефективному національному засобі правового захисту в порушення статті 13 щодо її скарг за статтями 2 і 3 Конвенції.

55. Якщо заявник посилається на аргумент, що існуючий національний засіб правового захисту є неефективним, **Уряд зобов'язаний надати докази застосування та практичної ефективності запропонованого ним засобу правового захисту**, за конкретних обставин справи, надаючи відповідні приклади із судової практики національних судів або посилаючись на рішення адміністративних органів у подібній справі (*«Ефстратіу проти Греції» (Efstratiou v. Greece),* 1996, § 49; *«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 159; *«Зегерштедт-Віберг та інші проти Швеції» (Segerstedt-Wiberg and Others v. Sweden)*, 2006, § 120; *«Ананієв та інші проти Росії» (Ananyev and Others v. Russia)*, 2012, § 110; *«Станєв проти Болгарії» (Stanev v. Bulgaria)* [ВП], 2012, § 219). Суд розгляне, чи набув даний засіб правового захисту достатнього ступеня визначеності в

застосуванні (*«Чонка проти Бельгії» (Čonka v. Belgium)*, 2002, § 83; *«Красуський проти Польщі» (Krasuski v. Poland)*, 2005, § 68). Уряд має продемонструвати ефективність усіх засобів правового захисту, на які він посилається, інакше Суд може визнати порушення статті 13 (*«Вілле проти Ліхтенштейну» (Wille v. Liechtenstein)* [ВП], 1999, §§ 74-78; *«Ярашонен проти Туреччини» (Yarashonen v. Turkey)*, 2014, §§ 64-66) або відмовитися приймати рішення з цього приводу.

B. Сфера застосування статті 13 Конвенції

56. Сфера або обсяг дії зобов'язання за статтею 13 **змінюватиметься залежно від характеру скарги** за Конвенцією (*«Чахал проти Сполученого Королівства» (Chahal v. the United Kingdom)*, 1996, §§ 150-151; *«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey)*, 1996, § 95; *«Айдин проти Туреччини» (Aydın v. Turkey),* 1997, § 103; «Z та інші проти Сполученого Королівства» (*Z and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2001, § 108; *«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства» (Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom)*, 2002, § 96) **або характеру права, на яке посилаються** відповідно до Конвенції (*«Хасан і Чауш проти Болгарії» (Hasan and Chaush v. Bulgaria)* [ВП], 2000, § 98).

57. **Щоб бути ефективним, засіб правового захисту має бути здатним безпосередньо забезпечувати відшкодування за оскаржувану ситуацію** *(«Пайн Веллі Девелопментс Лтд та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland)*, рішення Комісії, 1989). Засоби подання скарг вважатимуться «ефективними», якщо вони могли запобігти виникненню або продовженню стверджуваного порушення або могли надати заявнику належне відшкодування за будь-яке порушення, яке вже сталося (*«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 158; *«Рамірез Сенчез проти Франції» (Ramirez Sanchez v. France)* [ВП], 2006, § 160). Таким чином, успішним результатом ефективного засобу правового захисту може бути, наприклад, залежно від випадку, скасування, відкликання або зміна акту, що порушує Конвенцію, розслідування, відшкодування або санкції, накладені на особу, відповідальну за нього. Див. також частину цього Посібника щодо *статті 13 Конвенції та інших матеріальних положень Конвенції та Протоколів до неї.*

Якщо йдеться про небезпідставне порушення одного чи кількох прав, передбачених Конвенцією, потерпілому має бути доступний механізм для встановлення будь-якої відповідальності державних посадових осіб або органів за таке порушення. Крім того, у відповідних випадках компенсація матеріальної та моральної шкоди, спричиненої порушенням, у принципі має бути доступною в рамках комплексу засобів відшкодування *(«Т.П. і К.М. проти Сполученого Королівства» (T.P. and K.M. v. the United Kingdom)* [ВП], 2001, § 107).

58. Суд приймає більш **суворий підхід** до поняття «ефективний засіб правового захисту» у таких ситуаціях:

- Якщо йдеться про таке основоположне право, як **право на життя** (стаття 2 Конвенції) або **заборона катування і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження** (стаття 3 Конвенції), поняття ефективного засобу правового захисту для цілей статті 13 передбачає, без шкоди для будь-якого іншого засобу правового захисту, доступного в національній системі, крім виплати компенсації, де це доцільно, ретельне та ефективне розслідування, здатне призвести до ідентифікації та покарання винних та включно з ефективним доступом для скаржника до процедури розслідування *(«Кая проти Туреччини» (Kaya v. Turkey),* 1998, § 107; *«Яша проти Туреччини» (Yaşa v. Turkey),* 1998, § 114).
- Те саме стосується випадків, коли йдеться про **право на законний арешт або затримання** (стаття 5 Конвенції), і родич обґрунтовано стверджує, що його або її сина було взято під варту та він зник після арешту (*«Курт проти Туреччини» (Kurt v. Turkey)*, 1998, § 140).

Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі статті 2, статті 3 і пункт 1 статті 5.

Але Суд також провів різницю між ступенем ефективності засобів правового захисту, необхідних у зв'язку з **порушенням матеріальних прав Державою або її представниками (негативні зобов'язання) та порушеннями через неспроможність держави захистити осіб від дій третіх сторін** (позитивні зобов'язання) (*«Z та інші проти Сполученого Королівства»* (*Z and Others v. the United*

Kingdom) [ВП], 2001, § 109; *«Кінан проти Сполученого Королівства» (Keenan v. the United Kingdom),* 2001, § 129). У справі *«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства»* (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom)*, 2002 (§ 97), Суд зазначив, що у випадках, коли мова йде про ймовірну неспроможність влади захистити людей від дій інших, стаття 13 не завжди може вимагати, щоб влада брала на себе відповідальність за розслідування звинувачень. Проте жертві або її сім'ї повинен бути доступний механізм для встановлення будь-якої відповідальності посадових осіб Держави або її органів за дії чи бездіяльність, пов'язані з порушенням їхніх прав згідно з Конвенцією. Крім того, в принципі має бути доступна компенсація за моральну шкоду, спричинену порушенням.

Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі статті 2 і статті 3.

59. Скарга заявника, який стверджує, що його повернення до іншої країни піддасть його поводженню, забороненому статтями 2, 3 і 8 Конвенції, потребує незалежного та ретельного розгляду (*«Джабарі проти Туреччини»* (*Jabari v. Turkey)*, 2000, § 50) та особливої оперативності *(«Бати та інші проти Туреччини»* (*Batı and Others v. Turkey)*, 2004, § 136). Крім того, щоб бути ефективним, засіб юридичного захисту має супроводжуватися автоматичним ефектом зупиненням заходів вислання у випадках, коли заявник скаржиться на ризик за статтями 2 або 3 *(«Гебремедін [Габерамадьєн] проти Франції» (Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France),* 2007, § 66; *«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [ВП], 2012, § 200). Цю вимогу щодо автоматичного зупинення дії також було підтверджено щодо скарг за статтею 4 Протоколу № 4 *(«Чонка проти Бельгії» (Čonka v. Belgium),* 2002, §§ 81-83; *«Хірсі Джамаа та інші проти Італії»* (*Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [ВП], 2012, § 206). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі статті 3 (Притулок і вислання), статті 8 (вислання) і статті 4 Протоколу № 4.

60. Суд визнає два типи ефективних засобів правового захисту: превентивні та компенсаційні засоби правового захисту, за допомогою яких можна скаржитися на ефективність засобів правового захисту щодо тверджень про погані умови тримання під вартою згідно зі статтею 3 Конвенції, тривалість провадження згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції, а також у справах особливого характеру, коли тривалість провадження має вирішальне значення для сімейного життя заявника відповідно до статті 8 Конвенції. Таким чином, наприклад, засоби, доступні заявнику відповідно до національного законодавства для подання скарги на тривалість провадження згідно з пунктом 1 статті 6, будуть «ефективними» у значенні статті 13, якщо вони можуть бути використані або для прискорення прийняття рішення судами, які розглядають справу, або щоб надати стороні відповідне відшкодування за затримки, які вже сталися *(«Красуський проти Польщі» (Krasuski v. Poland),* 2005, § 66). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі статті 3: Умови тримання під вартою (загальні принципи), Превентивні засоби правового захисту та Компенсаційні засоби правового захисту; Пункт 1 статті 6 (превентивні та компенсаційні засоби правового захисту); і стаття 8 (Повага до права на сімейне життя).

61. У випадках, коли органи влади шляхом навмисних дій і бездіяльності перешкоджають кандидату до парламенту балотуватися, порушення статті 3 Першого протоколу не може бути виправлено виключно шляхом присудження компенсації *(«Петков та інші проти Болгарії» (Petkov and Others v. Bulgaria)*, 2009, § 79). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі статті 3 Першого протоколу.

62. Ефективність засобу правового захисту може бути обмежена **щодо кваліфікованих прав**, таких як право **на свободу віросповідання** (*«Хасан і Чауш проти Болгарії» Hasan and Chaush v. Bulgaria* [ВП], 2000, §§ 98-99). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі статті 9.

Так само і під час здійснення **заходів спостереження**. Див. також п. 51 цього Посібника і частину щодо статті 13 Конвенції у поєднанні з або у світлі статті 8 (Право на повагу до приватного і сімейного життя — таємне спостереження та зберігання персональних даних).

63. **Сфера застосування статті 13 може збігатися зі сферою застосування інших положень Конвенції**, які гарантують певний засіб правового захисту.

У справах про позбавлення свободи, коли йдеться про порушення пункту 1 статті 5 Конвенції, то пункти 4 і 5 статті 5 Конвенції є спеціальними (lex specialis) відносно більш загальних вимог статті 13 (*«Цірліс і Кулумпас проти Греції» (Tsirlis and Kouloumpas v. Greece)*, 1997, § 73; *«Ніколова проти Болгарії» (Nikolova v. Bulgaria*) [ВП], 1999, § 69; *«Дімітров проти Болгарії» (Dimitrov v. Bulgaria)* (ухв.), 2006). Таким чином, менш суворі вимоги статті 13 поглинаються. Відповідно, щоб вирішити, чи був заявник зобов'язаний скористатися певним національним засобом правового захисту щодо своєї скарги за пунктом 1 статті 5 Конвенції, Суд повинен оцінити ефективність цього засобу правового захисту з точки зору пунктів 4 і 5 статті 5 (*«Руслан Яковенко проти України» (Ruslan Yakovenko v. Ukraine)*, 2015, § 30). Якщо Суд визнає порушення Конвенції у світлі *lex specialis*, немає правового інтересу в повторному розгляді того самого предмета скарги відповідно до статті 13, яка є *lex generalis* (*«Де Вільде, Оомс і Версип проти Бельгії» (De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium)*, 1971, § 95; *«Хадісов і Цечоєв проти Росії» (Khadisov and Tsechoyev v. Russia)*, 2009, § 162). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі пунктів 4 і 5 статті 5.

Той самий принцип застосовується відповідно до статті 1 Протоколу № 7, яка забезпечує іноземцям право на оскарження рішення про висилання.

Крім того, пункт 1 статті 6 Конвенції, яка гарантує, серед іншого, право на доступ до суду, передбачає більш суворі гарантії, ніж гарантії ефективного засобу правового захисту за статтею 13. У результаті гарантії пункту 1 статті 6, що застосовуються до цивільних прав і обов'язків і кримінальних звинувачень, повністю поглинають гарантії статті 13 *(«Ейрі проти Ірландії» (Airey v. Ireland)*, 1979, § 35; *«К. проти Сполученого Королівства» (C. v. the United Kingdom)*, рішення Комісії, 1983). Однак, коли стверджуване порушення Конвенції, про яке особа прагне заявити до «національного органу», є порушенням права на судовий розгляд протягом розумного строку, що суперечить пункту 1 статті 6, дублювання і, отже, поглинання, немає *(«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 147). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі пункту 1 Статті 6.

64. **Якщо порушення права, передбаченого Конвенцією, супроводжується відсутністю ефективного засобу правового захисту**, Суд може вирішити, що йому не потрібно розглядати таку саму ситуацію за статтею 13 *(«Хокканен проти Фінляндії» (Hokkanen v. Finland)*, 1994, § 74; *«Макдоннелл проти Сполученого Королівства» (McDonnell v. the United Kingdom)*, 2014, § 90). У справі *«X та Y проти Нідерландів» (X. and Y. v. the Netherlands)*, 1985 (§ 36), відсутність достатнього засобу правового захисту була одним із факторів, які змусили Суд визнати порушення статті 8 Конвенції. Тому йому не потрібно було розглядати те саме питання у світлі статті 13.

C. Дії, на які поширюється стаття 13 Конвенції

65. Сфера дії статті 13 поширюється на всі дії, щодо яких може існувати засіб правового захисту відповідно до національного законодавства.

1. Дії уряду або виконавчої влади

66. У принципі, усі дії адміністрації (уряду) або виконавчої влади підпадають під дію статті 13 (*«Аль-Нашіф проти Болгарії» (Al-Nashif v. Bulgaria)*, 2002, § 137). У самій статті зазначено, що вона поширюється на дії, які спричиняють порушення Конвенції, вчинені особами, які діють як офіційні особи *(«Вілле проти Ліхтенштейну» (Wille v. Liechtenstein)* [ВП], 1999, §§ 76-78).

67. У справі *«Україна та Нідерланди проти Росії»* (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], 2025, §§ 510–514, Суд визнав, що відсутність розслідування обґрунтованих звинувачень щодо адміністративних практик або незабезпечення відшкодування порушувала статтю 13 у поєднанні зі статтями 2, 3, пунктом 2 статті 4, статтями 5, 8, 9, 10, 11 та 14, а також статей 1 та 2 Першого протоколу до Конвенції.

2. Дії законодавчого органу

68. Що стосується дій законодавчого органу, **стаття 13 не заходить настільки далеко, щоб гарантувати засіб правового захисту, який дозволяє оскаржити закони Договірної Держави як такі**

перед національним органом на підставі їхньої суперечності Конвенції (*«Зе Сандей Таймс проти Сполученого Королівства (№ 2)» (The Sunday Times v. the United Kingdom (no. 2))*, 1991, § 61; *«Костелло-Робертс проти Сполученого Королівства»* (*Costello-Roberts v. the United Kingdom)*, 1993; § 40; *«А. проти Сполученого Королівства» (A. v. the United Kingdom),* 2002, §§ 112-113; *«Вища священна рада мусульманської громади проти Болгарії» (Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria)*, 2004, § 107; *«Моріс проти Франції» (Maurice v. France)* [ВП], 2005, § 107; *«Паксас проти Литви» (Paksas v. Lithuania)* [ВП], 2011, § 114) або суперечить еквівалентним національним правовим нормам (*«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom)*, 1986, § 85). Таким чином, Суд може відхилити частину скарги як несумісну *ratione materiae* з Конвенцією (*«Саккоція проти Австрії» (Saccoccia v. Austria)* (ухв.), 2007) або констатувати відсутність порушення статті 13 (*«Роше проти Сполученого Королівства» (Roche v. the United Kingdom)* [ВП], 2005). Подібним чином стаття 13 дозволяє оскаржувати **загальну політику як таку** *(«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2003, § 138).

Однак, на думку Комісії, цей принцип **не застосовується до імміграційних правил** (*«Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства» (Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom)*, 1985, § 92). Розглянувши доступні засоби правового захисту, Суд встановив порушення статті 13 через відсутність ефективних національних засобів правового захисту для скарг за статтями 3, 8 і 14 Конвенції.

69. **Зі статті 13 не можна зробити висновок, що має бути засіб правового захисту щодо законодавства як такого, якщо воно вважається таким, що не відповідає Конвенції**. Такий засіб правового захисту фактично прирівнявся б до певного роду судового перегляду законодавства, оскільки будь-який інший перегляд — зазвичай достатній для статті 13, яка вимагає лише «засобу правового захисту в національному органі» — навряд чи міг би бути ефективним щодо законодавства (*«Янг, Джеймс і Вебстер проти Сполученого Королівства» (Young, James and Webster v. the United Kingdom)*, звіт Комісії, 1979, § 177). У справі *«Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (Christine Goodwin v. the United Kingdom)* [ВП], 2002 (§ 113), Суд зазначив, що стаття 13 не може тлумачитися як така, що вимагає застосування засобів правового захисту проти національного права, оскільки в іншому випадку Суд накладатиме на Договірні Держави вимогу включити Конвенцію (див. також *«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom),* 1986, § 85).

У сфері скарг на законодавство Суд встановив, що йому не потрібно розглядати питання тлумачення зобов'язань за статтею 13 *(«Бойль і Райс проти Сполученого Королівства» (Boyle and Rice v. the United Kingdom)),* 1988, § 87), або що стаття 13 не застосовується (*«Густафссон проти Швеції» (Gustafsson v. Sweden),* 1996, § 70), або що не було порушення статті 13 («Моріс проти Франції» *(Maurice v. France)* [ВП], 2005, § 107; *«Цоньо Цонєв проти Болгарії» (Tsonyo Tsonev v. Bulgaria),* 2009, § 48).

70. **Стаття 13 не гарантує ефективного засобу правового захисту щодо конституційних положень** (*«Джонстон та інші проти Ірландії» (Johnston and Others v. Ireland)*, звіт Комісії, 1995, стор. 32-33; *«Паксас проти Литви»* (*Paksas v. Lithuania)* [ВП], 2011, § 114).

3. Дії судової влади

71. Щодо дій судової влади стаття 13:

- не передбачає існування різних рівнів юрисдикції (*«Мюллер проти Австрії» (Muller v. Austria),* рішення Комісії, 1974);
- не гарантує ні права на оскарження, яке визнається статтею 2 Протоколу № 7 лише в обмеженій кількості справ (*«Піззетті проти Італії» (Pizzetti v. Italy)*, звіт Комісії, 1991, § 41), ні права на другий рівень юрисдикції (*«Ц. і Е. проти Австрії» (Z. and E. v. Austria),* рішення Комісії, 1986; *«Копчиньський проти Польщі» (Kopczynski v. Poland)*, рішення Комісії, 1998; *«Чепйова проти Словаччини» (Csepyová v. Slovakia)* (ухв.), 2002); та
- не гарантує права на подання скарги до Конституційного Суду на додаток до прав, які вже є

у звичайних судах (*«Алтун проти Німеччини» (Altun v. Germany)*, рішення Комісії, 1983).

72. **Сам факт того, що рішення вищого судового органу** не підлягає подальшому судовому перегляду, сам по собі не порушує статтю 13 або не є обґрунтованою скаргою відповідно до Конвенції (*«Трегубенко проти України» (Tregubenko v. Ukraine)* (ухв.), 2003; *«Сітков проти Росії» (Sitkov v. Russia)* (ухв.), 2004; *«Юрій Романов проти Росії» (Yuriy Romanov v. Russia),* 2005, § 55). Якщо оскаржувана дія походить від найвищого суду або органу влади, застосування статті 13 Конвенції обмежується імпліцитно, адже воно не передбачає жодних додаткових засобів апеляційного оскарження (*«Крочіані та інші проти Італії» (Crociani and Others v. Italy),* рішення Комісії, 1980, стор. 150 і 183, стосовно Конституційного Суду; *«Ферайн Олтернатівс Локалрадіо Берн і Ферайн Радіо Дреєкланд Базель проти Швейцарії» (Verein Alternatives Lokalradio Bern and Verein Radio Dreyeckland Basel v. Switzerland),* рішення Комісії, 1986, стосовно Федеральної ради, вищого адміністративного органу; *«Таймс Ньюспейперс Лтд і Ендрю Нейл проти Сполученого Королівства» (Times Newspapers Ltd and Andrew Neil v. the United Kingdom),* рішення Комісії, 1991, § 60, стосовно Палати лордів). У справі *«Венденбург та інші проти Німеччини» (Wendenburg and Others v. Germany)* (ухв.), 2003, відсутність засобу правового захисту щодо рішення Конституційного Суду, який оголошував положення несумісним з Основним Законом, не викликало жодного питання за статтею 13, і ця частина заяви була визнана неприйнятною як явно необґрунтована.

73. Отже, положення Конвенції не можна тлумачити як такі, що зобов'язують Держави створювати органи для нагляду за судовою системою чи національною юридичною практикою *(«Піззетті проти Італії»* (*Pizzetti v. Italy),* звіт Комісії, 1991, § 41). Таким чином, стаття 13 не застосовується у випадках, коли стверджуване порушення Конвенції — судовий акт.

Як правило, стаття 13 не застосовується, якщо стверджуване порушення Конвенції відбулося **в контексті судового розгляду**, за винятком випадків, коли порушення, яке особа бажає оскаржити до суду, — порушення права на судовий розгляд протягом розумного строку, що суперечить пункту 1 статті 6 *(«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 147). Таким чином, статтю 13 не можна трактувати як таку, що вимагає надання ефективного засобу правового захисту, який би дозволив особі поскаржитися на відсутність у національному законодавстві доступу до суду, як це гарантовано пунктом 1 статті 6 (там само, § 151; *«Яссар Хюссейн проти Сполученого Королівства» (Yassar Hussain v. the United Kingdom)*, 2006, § 26). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі пункту 1 статті 6.

Суд також визнав порушення статті 13 Конвенції у світлі пункту 2 статті 6, коли у заявника не було жодного засобу правового захисту в кримінальному суді, щоб отримати відшкодування за порушення його права на презумпцію невинуватості (*«Констас проти Греції» (Konstas v. Greece),* 2011, §§ 56-57). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі пункту 2 статті 6.

4. Дії приватних осіб

74. Що стосується дій приватних осіб, то має бути засіб правового захисту, **якщо Держава несе відповідальність за такі дії або не вжила щодо них необхідних заходів.** Так було, наприклад, у контексті засобів правового захисту щодо державного захисту демонстрацій, організованих окремими особами, а саме групою лікарів, які виступали проти абортів і закликали до реформування відповідного австрійського законодавства *(«Платформа "Лікарі за життя" проти Австрії» (Plattform "Arzte fur das Leben" v. Austria)*, 1988, §§ 34-39) та щодо відповідальності Держави за смерть ув'язненого, якого убив психічно хворий співкамерник *(«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства»* (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom)*, 2002, § 101).

II. Стаття 13 Конвенції та інші матеріальні положення Конвенції та Протоколів до неї

A. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 або у світлі цієї статті[5]

Стаття 2 Конвенції — Право на життя

«1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

(a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
(b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
(c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Ключові слова HUDOC

Позитивні зобов'язання (2) - Життя (2-1) - Ефективне розслідування (2-1) - Застосування сили (2-2)

Стверджувані порушення права на життя

a. Загальні принципи

75. Характер права, яке, як стверджується, порушили органи влади, матиме наслідки для характеру засобів правового захисту відповідно до статті 13. Беручи до уваги основоположну важливість права на життя, поняття ефективного засобу правового захисту для цілей статті 13 передбачає, без шкоди для будь-якого іншого засобу правового захисту, доступного в національній системі, на додаток до виплати компенсації, де це доцільно, ретельне й ефективне розслідування, здатне призвести до виявлення та покарання винних, включаючи ефективний доступ скаржника до процедури розслідування *(«Кая проти Туреччини» (Kaya v. Turkey)*, 1998, § 107; *«Яша проти Туреччини» (Yaşa v. Turkey)*, 1998, § 114; *«Центр правових ресурсів від імені Валентина Кампеану проти Румунії» (Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania)* [ВП], 2014, § 149).

76. Точніше, коли стверджувані порушення передбачають пряму відповідальність представників Держави, Суд встановив, що вимоги статті 13 ширші, ніж процесуальне зобов'язання щодо розслідування, покладене на Договірні Держави статтею 2 Конвенції (*«Кіліч проти Туреччини» (Kiliç v. Turkey)*, 2000, § 93; *«Орхан проти Туреччини» (Orhan v. Turkey)*, 2002, § 384; *«Гонгадзе проти України» (Gongadze v. Ukraine)*, 2005, § 192; *«Тагаєва та інші проти Росії» (Tagayeva and Others v. Russia)*, 2017, § 619). За таких обставин, коли кримінальне розслідування обставин нападу було неефективним і коли ефективність будь-якого іншого засобу правового захисту, який міг існувати, включаючи цивільні засоби правового захисту, запропоновані Урядом, була внаслідок цього підірвана, Суд визнав, що Держава не виконала своїх зобов'язань за статтею 13 Конвенції (*«Ісаєва проти Росії» (Isayeva v. Russia)*, 2005, § 229).

5. Див. Посібник зі статті 2 (Право на життя).

77. Проте, розглядаючи стверджуване порушення статті 2 у її процесуальному аспекті щодо недоліків ефективності розслідування, він може вважати, що уже розглянув питання права і що йому не потрібно розглядати скарги окремо за статтею 13 (*«Макараціс проти Греції» (Makaratzis v. Greece)* [ВП], 2004, § 86; *«Рамсахай та інші проти Нідерландів» (Ramsahai and Others v. the Netherlands)* [ВП], 2007, § 363; *«Каранджа проти Болгарії» (Karandja v. Bulgaria)*, 2010, § 72; *«Яновєч та інші проти Росії» (Janowiec and Others v. Russia)* (ухв.), 2011, § 124; *«Масхадова та інші проти Росії» (Maskhadova and Others v. Russia),* 2013, § 193; *«Тагаєва та інші проти Росії» (Tagayeva and Others v. Russia),* 2017, § 622). У справі *«Будаєва та інші проти Росії»* (*Budayeva and Others v. Russia)*, 2008 (§ 195), роблячи свою оцінку в контексті процесуального аспекту права на життя, Суд розглянув не лише відсутність кримінального розслідування випадкових смертей, а й відсутність інших засобів, доступних заявникам, за допомогою яких вони могли б отримати відшкодування за стверджуване невиконання владою своїх позитивних зобов'язань. Відповідно, Суд вирішив, що нема потреби розглядати цю скаргу також за статтею 13 Конвенції стосовно скарги за статтею 2.

i. Ретельні та ефективні розслідування

78. У випадках, коли Держава ймовірно причетна до зникнення та/або смерті осіб, стаття 13 у поєднанні зі статтею 2 або у світлі цієї статті накладає зобов'язання проводити ретельні та ефективні розслідування, здатні призвести до ідентифікації та покарання винних, а також надавати скаржнику ефективний доступ до процедури розслідування *(«Кая проти Туреччини» (Kaya v. Turkey)*, 1998, § 107-108; *«Яша проти Туреччини» (Yaşa v. Turkey)*, 1998, § 114; *«Кіліч проти Туреччини»* (*Kiliç v. Turkey),* 2000, §§ 92-93; *«Салман проти Туреччини» (Salman v. Turkey*) [ВП], 2000, § 109).

79. Однак, з точки зору інтересів сім'ї померлого та їхнього права на ефективний засіб правового захисту, зі згаданої вище судової практики не обов'язково випливає, що стаття 13 буде порушена, якщо кримінальне розслідування чи судовий розгляд у конкретній справі не відповідають процесуальним зобов'язанням Держави згідно зі статтею 2. У чотирьох справах Суд не встановив порушення статті 13 у світлі статті 2, оскільки наявні цивільні позови були ефективними засобами правового захисту, здатними забезпечити відшкодування за смертельну стрілянину поліцейських (*«Г'ю Джордан проти Сполученого Королівства» (Hugh Jordan v. the United Kingdom)*, 2001, §§ 161-165; *«Маккер проти Сполученого Королівства» (McKerr v. the United Kingdom)*, 2001, §§ 172-176; *«Келлі та інші проти Сполученого Королівства» (Kelly and Others v. the United Kingdom)*, 2001, §§ 155-159; *«Шенеген проти Сполученого Королівства» (Shanaghan v. the United Kingdom)*, 2001, §§ 136-140).

80. Таким чином, неспроможність Держави провести ретельне й ефективне розслідування відповідно до своїх процесуальних зобов'язань за статтею 2 не обов'язково порушує статтю 13. Важливим, однак, є вплив невиконання Державою цих зобов'язань на доступ сім'ї померлого до інших доступних та ефективних засобів правового захисту для встановлення відповідальності з боку представників Держави або органів щодо дій чи бездіяльності, що спричинили порушення їхніх прав за статтею 2 та, у відповідних випадках, отримання компенсації *(«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 148; *«Будаєва та інші проти Росії»* (*Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 191; *«Центр правових ресурсів від імені Валентина Кампеану проти Румунії»* (*Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania*) [ВП], 2014, § 149).

81. Стосовно нещасних випадків зі смертельними наслідками, що сталися внаслідок небезпечної діяльності, яка підпадає під відповідальність Держави, стаття 2 вимагає від органів влади за власною ініціативою провести розслідування причини загибелі людей, дотримуючись певних мінімальних умов. Без такого розслідування зацікавлена особа може бути не в змозі використати будь-який доступний їй засіб правового захисту для отримання захисту, враховуючи те, що знання, необхідні для з'ясування фактів, часто знаходяться виключно в руках державних службовців або органів влади *(«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 149; *«Будаєва та інші проти Росії»* (*Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 192).

82. Якщо мова йде про стверджувану неспроможність влади захистити людей від дій інших осіб, стаття 13 не завжди може вимагати, щоб органи влади взяли на себе відповідальність за

розслідування звинувачень. Однак потерпілому або його сім'ї повинен бути доступний механізм для встановлення будь-якої відповідальності державних посадових осіб або органів за дії чи бездіяльність, які спричиняють порушення їхніх прав згідно з Конвенцією *(«Кінан проти Сполученого Королівства» (Keenan v. the United Kingdom)*[6], 2001, § 129; *«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства» (Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom)*, 2002, § 97).

ii. Компенсація

83. У разі порушення такого основоположного права, як право на життя, стаття 13 вимагає присудження компенсації, якщо це доречно. Компенсація моральної шкоди, спричиненої порушенням, у принципі, має бути доступною як один із засобів відшкодування *(«Кінан проти Сполученого Королівства») Keenan v. the United Kingdom,* 2001, § 130; *«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства»* (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom)*, 2002, § 97; *«Буббінс проти Сполученого Королівства» (Bubbins v. the United Kingdom)*, 2005, § 171).

84. Сам Суд у відповідних випадках присудить справедливу сатисфакцію, визнаючи біль, стрес, тривогу та розчарування як належні підстави для компенсації за моральну шкоду *(«Кінан проти Сполученого Королівства» (Keenan v. the United Kingdom)*, 2001, § 130; *«Контрова проти Словаччини» (Kontrová v. Slovakia)*, 2007, § 64; *«Погосян і Багдасарян проти Вірменії» (Poghosyan and Baghdasaryan v. Armenia)*, 2012, § 46).

85. Своєчасна виплата остаточної суми, присудженої як компенсація за спричинене страждання, буде суттєвим елементом засобу правового захисту за статтею 13 для одного з подружжя або одного з батьків, який загинув *(«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства» (Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom)*, 2002, § 101).

86. Загалом позови про відшкодування в національних судах можуть забезпечити ефективний засіб правового захисту у випадках стверджуваних незаконних дій або недбалості з боку органів державної влади (*«Карахер проти Сполученого Королівства» (Caraher v. the United Kingdom)* (ухв.), 2000; *«Г'ю Джордан проти Сполученого Королівства» (Hugh Jordan v. the United Kingdom),* 2001, § 162; *«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства»* (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom)*, 2002, § 99).

iii. Доступ до інформації

87. Якщо всі заявники отримали компенсацію від Держави як жертви терористичного нападу, Суд надає особливого значення згідно зі статтею 13 їхньому доступу до інформації та, таким чином, встановленню істини для жертв стверджуваних порушень, одночасно забезпечуючи правосуддя та запобігаючи безкарності винних *(«Тагаєва та інші проти Росії» (Tagayeva and Others v. Russia)*, 2017, § 627).

У справі *«Тагаєва та інші проти Росії»* (*Tagayeva and Others v. Russia),* 2017, §§ 628-632, окрім кримінального розслідування терористичного нападу, відбулися різні інші провадження, і парламентські комісії провели місткі та детальні дослідження подій. Подальші звіти можна розглядати як аспект ефективних засобів правового захисту, спрямованих на встановлення знань, необхідних для з'ясування фактів, що відрізняється від процесуальних зобов'язань Держави за статтями 2 і 3 Конвенції. Суд не встановив порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 2.

b. Відібрані приклади

88. Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 2 через відсутність ефективного кримінального розслідування, що спричинило неефективність будь-якого іншого засобу правового захисту, який міг би бути доступним, включаючи цивільні засоби правового захисту, такі як позов про компенсацію, у наведених нижче прикладах застосування сили представниками Держави:

- вбивства, вчинені силами державної безпеки або за їхнім потуранням, або за підозрілих обставин *(«Танрикулу проти Туреччини» (Tanrıkulu v. Turkey)* [ВП], 1999, §§ 118-119; *«Кіліч*

6. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 2 і 3.

проти Туреччини» (Kılıç v. Turkey), 2000, §§ 92-93; *«Махмут Кая проти Туреччини» (Mahmut Kaya v. Turkey)*, 2000, §§ 125-126);

- вбивство солдатами цивільних осіб (*«Хашієв та Акаєва проти Росії» (Khashiyev and Akayeva v. Russia)*[7], 2005, §§ 184-186);
- вбивство внаслідок насильницького зникнення *(«Гонгадзе проти України» (Gongadze v. Ukraine)*, 2005, §§ 192-194);
- вбивство сім'ї під час смертоносного авіабомбардування села армією (*«Абакарова проти Росії» (Abakarova v. Russia)*, 2015, §§ 104-105);
- смерть під час тримання під вартою *(«Салман проти Туреччини» (Salman v. Turkey)* [ВП][8], 2000, §§ 122-123);
- смерть призовника під час проходження ним військової служби (*«Атаман проти Туреччини» (Ataman v. Turkey)*, 2006, §§ 77-79).

89. Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 2 стосовно дій приватних осіб:

- самогубство ув'язненого *(«Кінан проти Сполученого Королівства» (Keenan v. the United Kingdom)*[9], 2001, §§ 124-128; див. також п. 91 цього Посібника);
- вбивство ув'язненого його психічно хворим співкамерником *(«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства» (Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom),* 2002, §§ 98-101; див. також п. 91 цього Посібника);
- смерть людини з розумовими вадами та ВІЛ-інфекцією в психіатричній лікарні *(«Центр правових ресурсів від імені Валентина Кампеану проти Румунії» (Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania)* [ВП], 2014, §§ 152-153).

90. Суд не встановив порушення статті 13 у світлі статті 2, коли існували превентивні та/або компенсаційні засоби правового захисту у таких справах:

- смерть ув'язненого *(«Слімані проти Франції» (Slimani v. France)*[10], 2004, §§ 39-42);
- смерть демонстранта, враженого кулею, випущеною силами безпеки *(«Джіуліані та Гаджіо проти Італії» (Giuliani and Gaggio v. Italy)* [ВП], 2011, §§ 337-339).

91. Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 або у світлі цієї статті за відсутності засобу правового захисту, який би передбачав компенсацію моральної шкоди у таких справах:

- самогубство ув'язненого *(«Кінан проти Сполученого Королівства» (Keenan v. the United Kingdom),* 2001, §§ 129-131);
- вбивство ув'язненого його співкамерником (*«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства» (Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom)*, 2002, §§ 98-101);
- смерті, спричинені випадковим вибухом на сміттєзвалищі поблизу бідного кварталу, і відсутність оперативності в адміністративному провадженні *(«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, §§ 150-155);
- вбивство чоловіка за відмову підкорятися наказам поліції *(«Буббінс проти Сполученого Королівства» (Bubbins v. the United Kingdom),* 2005, § 172);
- убивство дітей батьком через відсутність захисту поліції *(«Контрова проти Словаччини» (Kontrová v. Slovakia*, 2007, §§ 63-65);
- самогубство після добровільної госпіталізації до психіатричного закладу (*«Рейнольдс проти Сполученого Королівства» (Reynolds v. the United Kingdom)*, 2012, §§ 61-69);
- самогубство чоловіка, який страждав на психічні розлади, під час його тримання під вартою на етапі досудового розслідування у звичайній в'язниці (*«Хауген проти Норвегії» (Haugen v. Norway)*, 2024, §§ 162–165);
- збиття літака рейсу MH17 внаслідок запуску з території, яка контролюється сепаратистами,

7. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 2 і 3.
8. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 2 і 3.
9. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 2 і 3.
10. Відсутність порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 2 або 3.

ракети, наданої Росією, що призвело до загибелі всіх 298 цивільних осіб, які перебували на борту (*«Україна та Нідерланди проти Росії»* (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], 2025, §§ 510–514).

92. Суд не встановив порушення статті 13 у світлі статті 2 щодо компенсації моральної шкоди, завданої за відсутності обґрунтованої скарги, після смерті особи в автомобільній аварії, спричиненій третьою стороною *(«Заволока проти Латвії» (Zavoloka v. Latvia)*, 2009, §§ 40-42).

B. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 або у світлі цієї статті

Стаття 3 Конвенції — Заборона катування

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Ключові слова HUDOC

Катування (3) - Нелюдське поводження (3) - Нелюдське покарання (3) - Поводження, що принижує гідність (3) - Покарання, що принижує гідність (3) - Ефективне розслідування (3) - Вислання (3) - Екстрадиція (3) - Позитивні зобов'язання (3)

1. Стверджуване катування

a. Загальні принципи

93. Характер права, гарантованого статтею 3 Конвенції, має значення для статті 13. Якщо особа має обґрунтовану скаргу про те, що її катували представники Держави, поняття «ефективного засобу правового захисту» передбачає, окрім виплати компенсації, у відповідних випадках, ретельне й ефективне розслідування, яке може призвести до ідентифікації та покарання винних, включаючи ефективний доступ скаржника до процедури розслідування *(«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey*, 1996, § 98; *«Айдин проти Туреччини»* (*Aydın v. Turkey)*, 1997, § 103).

94. Якщо Суд встановлює порушення статті 3 у її процесуальному аспекті через недостатню ефективність розслідування, він може прийняти точку зору, що він уже розглянув питання права і що окремого питання за статтею 13 не виникає (*«Йоргов проти Болгарії» (Iorgov v. Bulgaria)*, 2004, § 90; *«Гьомі та інші проти Туреччини» (Gömi and Others v. Turkey)*, 2006, § 83; *«Шечіч проти Хорватії» (Šečić v. Croatia)*, 2007, § 61; *«Зелілоф проти Греції» (Zelilof v. Greece)*, 2007, § 64; *«Різванов проти Азербайджану» (Rizvanov v. Azerbaijan)*, 2012, § 66; *«Єроновіч проти Латвії»* (*Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], 2016, § 125; *«Олександр Андрєєв проти Росії» (Aleksandr Andreyev v. Russia)*, 2016, § 71; *«Олісов та інші проти Росії»* (*Olisov and Others v. Russia)*, 2017, § 92).

95. Проте вимоги статті 13 ширші, ніж зобов'язання Договірної Держави згідно зі статтею 3 (як і відповідно до статей 2 і 5) щодо проведення ефективного розслідування зникнення особи, яка, як було доведено, перебуває під їхнім контролем і за добробут якої вони відповідно несуть відповідальність (*Khashiyev and Akayeva v. Russia*, 2005, § 183; *«Ель-Масрі проти колишньої югославської республіки Македонія» (El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2012, § 256; *«Наср і Гхалі проти Італії» (Nasr and Ghali v. Italy)*, 2016, § 332).

i. Ретельні та ефективні розслідування

96. Враховуючи основоположну важливість заборони катувань та особливо вразливе становище жертв катувань, стаття 13 накладає, без шкоди будь-яким іншим засобам правового захисту, доступним в національній системі, зобов'язання Держав проводити ретельне й ефективне розслідування випадків катування (*«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey)*, 1996, § 98; *«Айдин проти Туреччини»* (*Aydın v. Turkey)*, 1997, § 103).

97. Це правда, що в Конвенції немає прямого положення, яке можна знайти в статті 12 Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження

та покарання, 1984 року, яке накладає обов'язок розпочати «швидке та неупереджене» розслідування, коли наявні достатні підстави вважати, що було вчинено катування. Однак, на думку Суду, така вимога включена у поняття «ефективного засобу правового захисту» відповідно до статті 13 (*«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey)*, 1996, § 98; *mutatis mutandis*, *«Сорінг проти Сполученого Королівства» (Soering v. the United Kingdom)*, 1989, § 88).

98. Якщо мова йде про стверджувану неспроможність влади захистити людей від дій приватних осіб, стаття 13 не завжди може вимагати, щоб органи влади взяли на себе відповідальність за розслідування звинувачень. Однак потерпілому або його сім'ї повинен бути доступний механізм для встановлення будь-якої відповідальності державних посадових осіб або органів за дії чи бездіяльність, які спричиняють порушення їхніх прав згідно з Конвенцією *(«З та інші проти Сполученого Королівства» (Z and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2001, § 109; *«Е. та інші проти Сполученого Королівства» (E. and Others v. the United Kingdom)*, 2002, § 110; *«О'Кеєффе проти Ірландії» (O'Keeffe v. Ireland)* [ВП], 2014, § 115).

ii. Компенсація

99. Якщо йдеться про таке основоположне право, як заборона тортур і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, стаття 13 вимагає присудження компенсації, якщо це доречно. Компенсація за моральну шкоду, спричинену порушенням, у принципі, має бути частиною ряду доступних засобів правового захисту (*«З та інші проти Сполученого Королівства» (Z and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2001, § 109; *«Макглінчі та інші проти Сполученого Королівства» (McGlinchey and Others v. the United Kingdom)*, 2003, § 63).

100. Сам Суд часто присуджує справедливу сатисфакцію, визнаючи біль, стрес, тривогу та розчарування як належні підстави для компенсації за моральну шкоду *(«Макглінчі та інші проти Сполученого Королівства» (McGlinchey and Others v. the United Kingdom)*, 2003, § 66).

b. Відібрані приклади

101. Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 2 через відсутність ефективного кримінального розслідування, що спричинило неефективність будь-якого іншого засобу правового захисту, який міг би бути доступним, включаючи цивільні засоби правового захисту, такі як позов про компенсацію, у наведених нижче прикладах застосування сили представниками Держави:

- тримання під вартою або ув'язнення (*«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey)*, 1996, §§ 99-100; *«Айдин проти Туреччини» (Aydın v. Turkey)*, 1997, §§ 104-109; *«Ассенов та інші проти Болгарії» (Assenov and Others v. Bulgaria)*, 1998, § 118; *«Бююкдаг проти Туреччини» (Büyükdağ v. Turkey)*, 2000, §§ 6569; «Бати та інші проти Туреччини» (*Batı and Others v. Turkey)*, 2004, §§ 145-149; *«Чітаєв проти Росії» (Chitayev v. Russia)*, 2007, §§ 202-203);
- напад сил безпеки на село *(«Ільхан проти Туреччини» (İlhan v. Turkey)* [ВП], 2000, §§ 98-103);
- надзвичайна видача затриманих агентам ЦРУ *(«Ель-Масрі проти колишньої югославської республіки Македонія» (El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП][11], 2012, §§ 258-262; *«Наср і Гхалі проти Італії»* (*Nasr and Ghali v. Italy*)[12], 2016, §§ 334-337; див. також п. 142 цього Посібника).

102. Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 через відсутність ефективного засобу правового захисту для розгляду тверджень заявників щодо відсутності захисту з боку влади від дій приватних осіб у справах щодо таких питань:

- діти, які стали жертвами недбалості та серйозного насильства через жорстоке

11. Порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 3, 5 і 8.
12. Порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 3, 5 і 8 щодо першого заявника та порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 3 і 8 щодо другого заявника.

поводження з боку батьків (*«З та інші проти Сполученого Королівства»* (*Z and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2001, §§ 109-111; див. також п. 104 цього Посібника);

- діти, які стали жертвами сексуального насильства з боку вітчима (*«Д.П. та Дж.К. проти Сполученого Королівства» (D.P. and J.C. v. the United Kingdom)*[13], 2002, §§ 136-138);
- дитина, яка стала жертвою сексуального насильства з боку вчителя в державній школі *(«О'Кеффе проти Ірландії» (O'Keeffe v. Ireland)* [ВП], 2014, §§ 184-187);
- ув'язнений, який був героїновим наркоманом і страждав від абстинентного синдрому *(«Макглінчі та інші проти Сполученого Королівства» (McGlinchey and Others v. the United Kingdom),* 2003, §§ 64-67; див. також п. 104 цього Посібника).

103. У справі *«Хюсейн Есен проти Туреччини» (Hüseyin Esen v. Turkey),* 2006, (§§ 56-64), Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 3 у зв'язку з неефективністю кримінального провадження, яке спочатку призвело до засудження поліцейських за катування чоловіка, який утримувався під вартою, але щодо якого минув строк давності, таким чином скасувавши засудження.

104. Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 3 за відсутності засобу правового захисту, який би уможливлював компенсацію моральної шкоди у таких справах:

- діти, які стали жертвами недбалості та серйозного насильства через жорстоке поводження з боку батьків (*«З та інші проти Сполученого Королівства»* (*Z and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2001, §§ 110-111);
- діти, які стали жертвами сексуального та фізичного насильства з боку партнера матері (*«E. та інші проти Сполученого Королівства»* (*E. and Others v. the United Kingdom),* 2002, §§ 111-116);
- ув'язнений, який був героїновим наркоманом і страждав від абстинентного синдрому *(«Макглінчі та інші проти Сполученого Королівства»* (*McGlinchey and Others v. the United Kingdom),* 2003, §§ 64-67);
- солдата з проблемами здоров'я, якого покарали надмірними фізичними вправами (*«Чембер проти Росії» (Chember v. Russia),* 2008, §§ 71-73);
- погані умови життя в будинку соціального догляду для людей з психічними розладами (*Stanev v. Bulgaria* [ВП], 2012, §§ 219-221);
- жорстоке поводження поліції з чоловіком з метою отримати зізнання (*Poghosyan and Baghdasaryan v. Armenia,* 2012, §§ 44-48).

105. У справі *«Асоціація «Невинність у небезпеці» та Асоціація «Дитинство та обмін» проти Франції» (Association Innocence en Danger and Association Enfance et Partage v. France),* 2020, §§ 188-196, Суд встановив відсутність порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3, оскільки той факт, що асоціація-заявник не виконала встановлених законом умов для подання позову проти Французької Держави (з підстав неправильного функціонування системи правосуддя через невжиття необхідних і належних заходів для захисту дитини від жорстокого поводження з боку батьків, що призвело до смерті), не може бути достатнім для висновку, що в цілому засіб правового захисту не відповідає статті 13. Практика французьких судів з часом пом'якшила умови для подання позову про встановлення відповідальності Держави. Таким чином, відповідальність Держави за «грубу недбалість» може бути встановлена сукупністю більш дрібних недбалих дій, що призвели до збою в роботі системи правосуддя. Не здавалося нерозсудливим те, що французькі законодавчі органи повинні були встановити правила щодо цивільної відповідальності Держави в цьому конкретному контексті захисту незалежності судової системи, з огляду на складність і специфіку судових повноважень, включаючи слідчу та поліцейську діяльність. Однак вибір таких норм повинен був забезпечити ефективний засіб правового захисту як на практиці, так і за законом.

106. У справі *«Лосте проти Франції» (Loste v. France)*, 2022 (§§ 67-78), Суд встановив порушення статті 13 Конвенції в поєднанні зі статтями 3 та 9 стосовно позову про відшкодування збитків (для встановлення відповідальності Держави за жорстоке поводження із заявницею з боку чоловіка сертифікованої доглядальниці протягом 12 років перебування у прийомній сім'ї, а також за

13. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 3 або 8.

неспроможність сім'ї дотриматися зобов'язання, яке вони взяли на себе у зв'язку з положенням про релігійний нейтралітет, яке передбачає повагу до мусульманського віросповідання заявниці та її сім'ї). Засіб правового захисту виявився неефективним, оскільки адміністративні суди продемонстрували надмірний формалізм, відхиливши позов заявниці через сплив 4-річного строку позовної давності. Суди не поцікавилися в заявниці, як це передбачено законодавством, про дату, коли вона отримала «достатньо інформації», щоб мати змогу довести, що завдана їй шкода спричинена діями органів влади, і подати позов.

2. Умови утримання

a. Загальні принципи

107. Що стосується основоположних прав ув'язненого згідно зі статтею 3, превентивні та компенсаційні засоби правового захисту мають бути взаємодоповнюючими, щоб вважатися ефективними (*«Ананієв та інші проти Росії»* (*Ananyev and Others v. Russia),* 2012, § 98; *«Торреггіані та інші проти Італії» (Torreggiani and Others v. Italy)*, 2013, § 50; *«Володя Аветісян проти Вірменії» (Volodya Avetisyan v. Armenia)*, 2022, § 29).

108. Вирішальне питання при оцінці ефективності засобу правового захисту щодо скарги на жорстоке поводження полягає в тому, чи може заявник подати цю скаргу до національних судів, щоб отримати пряме і своєчасне відшкодування, а не просто непрямий захист прав, гарантованих статтею 3 Конвенції *(«Мандіч і Йовіч проти Словенії» (Mandić and Jović v. Slovenia),* 2011, § 107). Таким чином, виключно компенсаційний засіб правового захисту не може розглядатися як достатня відповідь на твердження про умови тримання під вартою або ув'язнення, що порушують статтю 3, оскільки він не матиме «превентивного» ефекту в тому сенсі, що не буде здатним запобігти продовженню стверджуваного порушення або надати можливості ув'язненим отримати покращення побутових умов тримання під вартою (*«Ценбауер проти Хорватії» (Cenbauer v. Croatia)* (ухв.), 2004; *«Норберт Сікорський проти Польщі» (Norbert Sikorski v. Poland)*, 2009, § 116; *Mandić and Jovic v. Slovenia*, 2011, § 116).

109. Єдина перспектива майбутньої компенсації легітимізувала б особливо серйозні страждання в порушення статті 3 і неприйнятно послабила б юридичне зобов'язання Держави привести свої стандарти тримання під вартою у відповідність до вимог Конвенції *(«Ананієв та інші проти Росії» Ananyev and Others v. Russia,* 2012, § 98; *«Варга та інші проти Угорщини» (Varga and Others v. Hungary)*, 2015, § 49).

110. У справі *«Улемек проти Хорватії» (Ulemek v. Croatia)*, 2019, описано взаємозв'язок між превентивними та компенсаційними засобами правового захисту щодо умов тримання під вартою, які порушують статтю 3.

111. Ув'язнені повинні мати можливість скористатися засобами правового захисту, не боячись, що понесуть за це покарання чи негативні наслідки *(«Нєшков та інші проти Болгарії» (Neshkov and Others v. Bulgaria),* 2015, § 191).

Превентивні засоби правового захисту

112. Якщо заявник був ув'язнений в умовах, що порушують статтю 3, найкраща можлива форма відшкодування — негайне припинення порушення права не піддаватися нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню. Превентивні засоби правового захисту повинні забезпечувати швидкий і старанний розгляд скарг ув'язнених незалежним органом або судом, уповноваженим приймати рішення про вжиття заходів *(«Ананієв та інші проти Росії» Ananyev and Others v. Russia*, 2012, §§ 214 і 219). Він має розглянути суть скарги за Конвенцією *(«Нєшков та інші проти Болгарії»* (*Neshkov and Others v. Bulgaria)*, 2015, § 183).

Наприклад, щоб превентивний засіб правового захисту щодо умов тримання під вартою перед адміністративним органом був ефективним, цей орган повинен (a) бути незалежним від органів, відповідальних за пенітенціарну систему, (b) забезпечувати ефективну участь ув'язнених у розгляді їхніх скарг, (c) забезпечувати швидкий і старанний розгляд скарг ув'язнених, (d) мати у своєму розпорядженні широкий спектр правових інструментів для усунення проблем, які лежать в основі

цих скарг, та (е) бути здатним видавати обов'язкові рішення, які підлягають виконанню *(«Нєшков та інші проти Болгарії» (Neshkov and Others v. Bulgaria)*, 2015, §§ 182-183 і 282-283). Будь-який такий засіб правового захисту також має бути здатним забезпечити допомогу в розумно короткі строки *(«Торреггіані та інші проти Італії» (Torreggiani and Others v. Italy)*, 2013, § 97).

Отже, скарга до прокурора, яка не надає особі, яка її використовує, особистого права на здійснення Державою наглядових повноважень, і скарга до омбудсмена, який не може приймати обов'язкові до виконання рішення, не можуть вважатися ефективними засобами правового захисту *(«Ананієв та інші проти Росії» (Ananyev and Others v. Russia)*, 2012, §§ 102-106). Однак скарга до судді з питань виконання покарання або до адміністративного суду є ефективними засобами правового захисту *(«Стелла та інші проти Італії» (Stella and Others v. Italy)* (ухв.), 2014, §§ 46-55; *Atanasov and Apostolov v. Bulgaria* (ухв.), 2017). Система, за якої скарга спочатку розглядається адміністрацією пенітенціарної установи з подальшим судовим розглядом суддею, відповідальним за виконання покарання, буде ефективним засобом правового захисту *(«Дом'ян проти Угорщини» (Domján v. Hungary)* (ухв.), 2017, §§ 21-23).

Засіб правового захисту, який за інших обставин — ефективний, може виявитися незадовільним за конкретних обставин справи. Так, наприклад, якщо відповідь на скаргу ув'язненого до судових органів надається лише листом, а не рішенням, як того вимагає відповідне національне законодавство, ця обставина може зробити засіб правового захисту неефективним (*«Лоніч проти Хорватії» (Lonić v. Croatia)*, 2014, §§ 57-63). Подібним чином скарга прокурору, який зазвичай незалежний від пенітенціарної служби, не є ефективним засобом правового захисту, якщо за конкретних обставин справи прокурор не зміг вивчити документи щодо умов утримання ув'язненого через високий рівень безпеки *(«Ксюллог проти Угорщини» (Csüllog v. Hungary),* 2011, §§ 48-49).

113. У контексті превентивних засобів правового захисту допомога може, залежно від характеру основної проблеми, полягати або в заходах, які стосуються лише відповідного ув'язненого, або в ширших заходах, які здатні вирішити ситуації масових і одночасних порушень прав ув'язнених внаслідок неналежних умов у певній виправній установі *(«Ананієв та інші проти Росії» (Ananyev and Others v. Russia),* 2012, § 219; *«Нєшков та інші проти Болгарії»* (*Neshkov and Others v. Bulgaria),* 2015, § 189).

Компенсаційні засоби правового захисту

114. Крім того, кожен, хто перебував під вартою в умовах, що не поважають людську гідність особи, повинен мати можливість отримати відшкодування за порушення (*«Бенедіктов проти Росії» (Benediktov v. Russia)*, 2007, § 29; *«Ананієв та інші проти Росії» (Ananyev and Others v. Russia)*, 2012, §§ 97-98 і 221-231).

115. Засоби правового захисту повинні дозволяти особам, які були ув'язнені в нелюдських або таких, що принижують гідність, умовах до суду, *inter alia*, вимагати компенсацію в сумі, яка не повинна бути необґрунтованою у порівнянні з компенсаціями, присудженими Судом у подібних справах *(«Ананієв та інші проти Росії» (Ananyev and Others v. Russia),* 2012, §§ 221-231; *«Ярашонен проти Туреччини»* (*Yarashonen v. Turkey)*, 2014, § 61). Однак Суд встановив, що той факт, що позов заявника про компенсацію було задоволено лише частково, сам по собі недостатній, щоб поставити під сумнів ефективність компенсаційного засобу правового захисту, передбаченого законодавством Естонії (*«Нікітін та інші проти Естонії» (Nikitin and Others v. Estonia)*, 2019, § 216). Він також зазначив, що відповідно до принципу субсидіарності національним органам влади має бути надана широка свобода розсуду для оцінки компенсації, яка має бути присуджена. Оцінка повинна проводитися відповідно до власної правової системи та традицій Держави, беручи до уваги рівень життя в країні, навіть якщо це призводить до сум, менших за суми, встановлені Судом в аналогічних справах (*«Шмєлєв проти Росії» (Shmelev v. Russia)* (ухв.), 2020, §§ 91-94).

116. Компенсаційний засіб має бути доступним для будь-якого нинішнього чи колишнього ув'язненого, який утримувався в нелюдських або таких, що принижують гідність, умовах, що є порушенням статті 3, і подав заяву з цього приводу. Тягар доведення, покладений на позивача, не повинен бути надмірним. Від ув'язнених може вимагатися представити докази *prima facie* і надати

такі легкодоступні докази, як-от докладний опис оскаржуваних умов, свідчення свідків або скарги та відповіді від тюремної адміністрації чи наглядових органів, але владні органи повинні тоді спростувати твердження *(«Нєшков та інші проти Болгарії»* (*Neshkov and Others v. Bulgaria),* 2015, § 184). Погані умови тримання під вартою дають підстави для серйозного припущення, що вони завдали моральної шкоди потерпілій особі (*«Йовчев проти Болгарії» (Iovchev v. Bulgaria)*, 2006, § 146; *«Нєшков та інші проти Болгарії»* (*Neshkov and Others v. Bulgaria)*, 2015, § 190). Національні норми та практика, що регулюють дію засобу правового захисту, мають відображати існування цієї презумпції, а не ставити присудження компенсації в залежність від здатності позивача довести провину конкретних посадових осіб чи органів та незаконність їхніх дій *(«Ананієв та інші проти Росії» (Ananyev and Others v. Russia),* 2012, § 229) або довести за допомогою зовнішніх доказів наявність моральної шкоди у формі емоційного стресу *(«Нєшков та інші проти Болгарії» (Neshkov and Others v. Bulgaria)*, 2015, § 190).

117. Засоби правового захисту повинні дозволяти ув'язненим, які утримуються в очікуванні суду в нелюдських або таких, що принижують гідність, умовах, шукати форми захисту, які можуть включати пом'якшення покарання, за умови, що пом'якшення здійснюється спеціально з цієї причини та його вплив на тривалість покарання — вимірний *(«Стелла та інші проти Італії» (Stella and Others v. Italy)* (ухв.), 2014, §§ 59-63; *«Варга та інші проти Угорщини» (Varga and Others v. Hungary)*, 2015, § 109).

b. Відібрані приклади

118. Суд встановив наявність порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 у таких справах:

- умови утримання *(«Ассенов та інші проти Болгарії»* (*Assenov and Others v. Bulgaria)*, 1998, §§ 114-118, під вартою в поліції; *«Ананієв та інші проти Росії»* (*Ananyev and Others v. Russia)*, 2012, §§ 100-119; *«Нєшков та інші проти Болгарії» (Neshkov and Others v. Bulgaria),* 2015, §§ 192-213; *«Варга та інші проти Угорщини» (Varga and Others v. Hungary)*, 2015, §§ 51-65; *«Г.Б. та інші проти Туреччини» (G.B. and Others v. Turkey)*, 2019, §§ 125-137, матері-мігрантки та її неповнолітніх дітей; *(«Барботен проти Франції»* (*Barbotin v. France)*, 2020, §§ 50-59; *«Дж.М.Б. та інші проти Франції» (J.M.B. and Others v. France)*, 2020, §§ 212-221; *«Сукачов проти України» (Sukachov v. Ukraine)*, 2020, §§ 118-125; *«Дікаіу та інші проти Греції» (Dikaiou and Others v. Greece)*, 2020, §§ 65-73, про ВІЛ-позитивних ув'язнених; *«Володя Аветісян проти Вірменії»* (*Volodya Avetisyan v. Armenia)*, 2022, §§ 29-34);
- заходи щодо продовження одиночного ув'язнення засудженого терориста на вісім років (*«Раміреz Сенчез проти Франції» (Ramirez Sanchez v. France)* [ВП], 2006, §§ 162-166);
- неодноразові переміщення у в'язниці та часті особисті обшуки ув'язненого з групи високого ризику *(«Хідер проти Франції» (Khider v. France)*, 2009, 141-145);
- неодноразові переміщення та спеціальні заходи тримання під вартою (*«Бамухаммад проти Бельгії» (Bamouhammad v. Belgium)*, 2015, §§ 168-173);
- перевезення ув'язнених (*«Томов та інші проти Росії» (Tomov and Others v. Russia)*, 2019, §§ 143-156);
- виконання тюремного дисциплінарного стягнення у дисциплінарній камері протягом 45 днів *(«Пає проти Франції» (Payet v. France),* 2011, §§ 131-134);
- системна неспроможність, що унеможливлює виконання розпорядження про забезпечення основних потреб ув'язнених під час страйку тюремного персоналу (*«Класенс проти Бельгії» (Clasens v. Belgium)*, 2019, §§ 44-47).
- неодноразові та випадкові обшуки з роздяганням ув'язнених у зв'язку із побаченнями у в'язниці (*«Рот проти Німеччини» (Roth v. Germany)*, 2020, §§ 94-98).

119. У справі *«Мозер проти Республіки Молдова та Росії» (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], 2016 (§§ 213-218), Суд не встановив порушення статті 13 у світлі статей 3, 8 і 9 з боку Республіки Молдова щодо існування ефективних національних засобів правового захисту, за допомогою яких можна скаржитися на порушення конвенційних прав особи, яка перебуває у в'язниці в сепаратистському регіоні цієї Держави.

120. У справі *«Улемек проти Хорватії» (Ulemek v. Croatia)*, 2019 (§§ 93-119), Суд визнав

неприйнятною як явно необґрунтовану частину заяви, що стосується статті 13 у світлі статті 3, враховуючи, що в аргументах заявника не було нічого, що могло б поставити під сумнів загальну неефективність превентивних і компенсаційних засобів правового захисту в Хорватії щодо нібито незадовільних умов утримання.

121. У справі *«Шмєлєв проти Росії» (Shmelev v. Russia)* (ухв.), 2020 (§§ 121-142), Суд визнав заяву неприйнятною через невичерпання національних засобів правового захисту, оскільки заявники не скористалися нещодавно запровадженим компенсаційним засобом правового захисту, доступним особам, які скаржаться на те, що були ув'язнені до або після суду в умовах, які не відповідають національним стандартам.

122. У справі *«Полгар проти Румунії» (Polgar v. Romania)*, 2021 (§§ 75-99), Суд визнав, що деліктний позов був ефективним з 13 січня 2021 року з метою отримання компенсації за погані умови тримання під вартою або транспортування, які вже закінчилися. Однак Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3, оскільки заявник, вдавшись до таких дій, не домігся повного визнання порушення Конвенції та не отримав достатньої компенсації. Остаточне національне рішення було винесено 13 лютого 2019 року, задовго до дати, прийнятої Судом як відправна точка ефективності відповідного засобу правового захисту.

3. Притулок, вислання та екстрадиція

a. Загальні принципи

123. Стаття 13 застосовна до процедур надання притулку та вислання / екстрадиції, тоді як стаття 6 Конвенції (з набором процесуальних прав, що гарантують право на справедливий суд) не застосовується до національних проваджень у цих сферах.

124. Що стосується заяв щодо притулку та імміграції, Суд обмежується, відповідно до принципу субсидіарності, оцінкою ефективності національного провадження та забезпеченням дотримання прав людини *(«М.С.С. проти Бельгії та Греції»* (*M.S.S. v. Belgium and Greece)* [ВП], 2011, §§ 286-287; *«І.М. проти Франції» (I.M. v. France)*, 2012, § 136). Здебільшого, вона стосується питання про те, чи існують дієві гарантії для захисту заявника від свавільного вислання, прямого чи непрямого, до країни, з якої він або вона втік(-ла) (*«Т.І. проти Сполученого Королівства» (T.I. v. the United Kingdom)* (ухв.), 2000; *«Мюслім проти Туреччини» (Müslim v. Turkey)*, 2005, §§ 72-76).

125. Скарга особи про те, що її вислання до іншої Держави піддасть її ризику поводження, забороненого статтями 2 і 3 Конвенції, в обов'язковому порядку повинна підлягати ретельному розгляду «національним органом влади» і повинна бути негайно розглянута *(«Джабарі проти Туреччини» (Jabari v. Turkey)*, 2000, § 39; *«Шамаєв та інші проти Грузії та Росії» (Shamayev and Others v. Georgia and Russia)*, 2005, § 448; *«Гебремедін [Габерамадьєн] проти Франції» (Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France),* 2007, § 58; *«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [ВП], 2012, § 198; *«Де Суза Рібейро проти Франції» (De Souza Ribeiro v. France)* [ВП], 2012, § 82). Залишаючи Державам певну свободу розсуду, відповідність статті 13 вимагає, щоб компетентний орган мав можливість розглянути скаргу по суті та забезпечити належне відшкодування *(«М.С.С. проти Бельгії та Греції» (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [ВП], 2011, § 387).

126. Надмірно короткий термін для подання заяви (наприклад, у прискорених процедурах надання притулку) та/або для оскарження наступного рішення про вислання може перетворити процедуру на неефективну на практиці, і, таким чином, порушити вимоги статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 *(«І.М. проти Франції» (I.M. v. France)*, 2012, §§ 136-160; *«Р.Д. проти Франції» (R.D. v. France)*, 2016, §§ 55-64). Але засоби правового захисту можуть виявитися ефективними, якщо шукача притулку вислухають і він користуватиметься гарантіями для подання своєї справи, незважаючи на стислі строки (*«Е.Х. проти Франції» (E.H. v. France)*, 2021, §§ 174-207).

127. Поняття ефективного засобу правового захисту вимагає незалежного розгляду твердження про те, що існують вагомі підстави побоюватися реального ризику поводження, що суперечить статті 3, враховуючи незворотний характер шкоди, яка може виникнути, якщо ризик жорстокого поводження матеріалізується. Ця перевірка повинна проводитися без урахування того, що особа могла зробити, щоб це вимагало вислання, або будь-якої передбачуваної загрози національній

безпеці Держави, що здійснює вислання (*«Чахал проти Сполученого Королівства» Chahal v. the United Kingdom*, 1996, § 151).

128. Крім того, ефективний засіб правового захисту повинен передбачати автоматичне зупинення дії у справах про вислання *(«А.М. проти Нідерландів» (A.M. v. the Netherlands)*, 2016, § 66). Засобу правового захисту з лише «теоретичним» ефектом зупинення буде недостатньо.

129. Однак засіб правового захисту з призупиненням не є необхідним щодо практичних заходів депортації, які не мають нічого спільного з оглядом або ризиками, що визначають вибір країни призначення (*«Мустахі проти Франції» (Moustahi v. France)*, 2020, §§ 152-155). Такі практичні моменти часто стають відомими органам влади лише за кілька годин до впровадження, і самі по собі зазвичай не можуть становити порушення статті 3. Таким чином, можливість засобу правового захисту, який міг би використати заявник на наступному етапі, була б достатньою для дотримання вимог цієї статті.

130. Відповідні особи повинні отримувати достатню інформацію про свою ситуацію, щоб мати можливість скористатися належними засобами правового захисту та обґрунтувати свої скарги, а також мати доступ до перекладачів та правової допомоги (*«Абдолхані та Карімнія проти Туреччини» (Abdolkhani and Karimnia v. Turkey)*, 2009, §§ 114-115; *«M.C.C. проти Бельгії та Греції»* (*M.S.S. v. Belgium and Greece)* [ВП], 2011, §§ 301-304 і 319; *«Хірсі Джамаа та інші проти Італії»* (*Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [ВП], 2012, § 204).

У справі *«M.C.C. проти Бельгії та Греції»* (*M.S.S. v. Belgium and Greece)* [ВП], 2011 (§§ 294-321), Суд зазначив, серед іншого, такі недоліки: (i) недостатня інформація про процедури надання притулку, яких слід дотримуватися за відсутності надійної системи зв'язку між органами влади та шукачами притулку, а також збої в процедурі повідомлення стосовно «осіб, адреса яких невідома»; (ii) досить короткий триденний строк для звернення в поліцію, враховуючи, наскільки важко було отримати доступ до приміщень поліції; (iii) нестача перекладачів і недостатня підготовка персоналу, відповідального за проведення індивідуальних співбесід; (iv) відсутність правової допомоги, що фактично позбавляє шукачів притулку правових консультацій; (v) надмірно тривалі затримки в отриманні рішення; (vi) той факт, що заява до Вищого адміністративного суду не компенсувала відсутність гарантій щодо розгляду заяв про надання притулку по суті через відсутність оперативності в розгляді; та (vii) ризики вислання (*refoulement*), з якими стикається заявник на практиці до прийняття будь-якого рішення по суті його справи. Суд встановив, що було порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 через недоліки в розгляді грецькою владою прохання заявника про надання притулку та ризик, з яким він зіткнувся, бути прямо чи опосередковано поверненим до своєї країни походження без будь-якого серйозного розгляду суті його заяви про надання притулку та без надання йому доступу до ефективного засобу правового захисту.

131. Оскільки наслідки порушення можуть бути незворотними в контексті вислання, Суд вирішив, що втрати статусу жертви за ймовірні порушення статей 2 або 3, коли особі більше не загрожує вислання, в принципі недостатньо для визнання скарги необґрунтованою або для позбавлення цієї особи статусу жертви за статтею 13 *(«Гебремедін [Габерамадьєн] проти Франції» Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France*, 2007, § 56; *«I.M. проти Франції» (I.M. v. France)*, 2012, § 100; *«M.A. проти Кіпру» (M.A. v. Cyprus)*, 2013, § 118; *порівняйте з «Мір Ісфахані проти Нідерландів» (Mir Isfahani v. the Netherlands)* (ухв.), 2008). Крім того, той факт, що Суд визнав неприйнятними як такі, що несумісні *ratione personae*, скарги за статтями 2 і 3 Конвенції, оскільки заявникам більше не загрожує депортація з Туреччини в Сирію чи в інше місце, не обов'язково виключає дію статті 13 (*«Саккал і Фарес проти Туреччини» (Sakkal and Fares v. Turkey)* (ухв.), 2016, § 63).

b. Відібрані приклади

132. Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 або у світлі цієї статті за відсутності ефективних засобів правового захисту і засобів правового захисту із зупиненням для вирішення:

- вислання або екстрадиції заявників до Держав, де їм загрожує жорстоке поводження:
  - Афганістан *(«М. та інші проти Болгарії» (M. and Others v. Bulgaria)*[14], 2011, §§ 127-133;

14. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 3 і 8.

див. також п. 234 цього Посібника щодо скарги заявника за статтею 8);

- Афганістан, з Греції *(«М.С.С. проти Бельгії та Греції» (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [ВП], 2011, §§ 294-321);
- Камерун *(Йо-Екале Мванджe проти Бельгії (Yoh-Ekale Mwanje v. Belgium),* 2011, §§ 106-107, без впевненості, що заявник, який був ВІЛ-позитивним на пізній стадії, міг би отримати там відповідне медичне лікування);
- Еритрея *(«Гебремедін [Габерамадьєн] проти Франції» (Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France),* 2007, §§ 58-67, де заявник, шукач притулку, був розміщений у транзитній зоні аеропорту після того, як йому було відмовлено у дозволі на в'їзд у Францію);
- Російська Федерація (Чечня) через Білорусь *(«М.К. та інші проти Польщі» (M.K. and Others v. Poland),* 2020, §§ 219-220, щодо відмови прикордонників зареєструвати заяви про надання притулку з поверненням до третьої Держави, Білорусі, разом із ризиком непрямого вислання до Держави походження, Російської Федерації (Чечні), та жорстокого поводження там);
- Греція, з Бельгії *(«М.С.С. проти Бельгії та Греції» (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [ВП], 2011, §§ 385-396);
- Індія *(«Чахал проти Сполученого Королівства» (Chahal v. the United Kingdom),* 1996, §§ 153-155, щодо сикхського сепаратиста, звинуваченого в політичному активізмі);
- Іран *(«Джабарі проти Туреччини» (Jabari v. Turkey,* 2000, §§ 49-50, де заявник ризикував зазнати забиття камінням за подружню зраду);
- Іран або Ірак *(«Абдолхані та Карімнія проти Туреччини» (Abdolkhani and Karimnia v. Turkey),* 2009, §§ 113-117);
- Марокко *(«А.К. та інші проти Іспанії» (A.C. and Others v. Spain*)[15], 2014, §§ 90-105, стосовно осіб сахарського походження, чию заяву про міжнародний захист було відхилено);
- Судан *(«І.М. проти Франції» (I.M. v. France),* 2012, §§ 136-160) і Сирія *(«М.А. проти Кіпру» (M.A. v. Cyprus*)[16], 2013, §§ 134-143), де лише застосування Правила 39 могло зупинити усунення заявників);
- Сирія (*«С.К. проти Росії» (S.K. v. Russia),* 2013, §§ 78-99; *«Аккад проти Туреччини» (Akkad v. Turkey),* 2022, §§ 82-92, щодо засобів правового захисту, доступних за турецьким законодавством, використанню яких заявником перешкоджали поспішні дії зі сторони влади, що вводять в оману, до його вислання);
- Туркменістан (*«Алланазарова проти Росії» (Allanazarova v. Russia,* 2017, §§ 100-115);

- відсутність інформації для чеченських заявників про рішення щодо їхньої екстрадиції до Росії *(«Шамаєв та інші проти Грузії та Росії» (Shamayev and Others v. Georgia and Russia)*, 2005, §§ 449-466);
- скарги мігрантів, громадян Сомалі та Еритреї, перехоплених у відкритому морі та повернутих до країни, звідки вони прибули, Лівії, з метою отримання ретельної та суворої оцінки їхніх заяв до застосування заходу про вислання *(«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [ВП][17], 2012, §§ 201-207);
- відхилення як непереконливих документів, поданих шукачами притулку з Афганістану, на підставі рішення про відмову у в'їзді, без попередньої перевірки їхньої автентичності *(«Сінгх та інші проти Бельгії» (Singh and Others v. Belgium),* 2012, §§ 86-105);
- ризик негайного повернення до Туреччини без оцінки ex nunc грецькими органами влади особистої ситуації заявника (*«Б.А.К. проти Греції» (B.A.C. v. Greece)*, 2016, §§ 66-67);
- прискорене повернення до Туреччини журналіста через 24 години після його арешту на

15. Порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 2 і 3.
16. Порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 2 і 3.
17. Порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 Конвенції та статтею 4 Протоколу № 4.

кордоні, що зробило доступні засоби правового захисту неефективними на практиці, а тому недоступними (*«Д. проти Болгарії» (D v. Bulgaria)*, 2021, §§ 131-135);

- відмова заявнику в наданні притулку без будь-якої оцінки ризику, якого він зазнає після повернення до Бангладеш через його журналістське розслідування фальсифікації виборів *(С.Х. проти Мальти (S.H. v. Malta)*, 2022, §§ 80-99);

- висилання з Хорватії заявника, якому було відмовлено у доступі до адвоката та до процедури надання міжнародного захисту (*«У.К. проти Хорватії» (Y.K. v. Croatia*), 2025, § 131).

133. Суд не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 або у світлі цієї статті з огляду на доступні ефективні засоби правового захисту:

- для скарг, що ґрунтуються на ризиках у разі висилання або екстрадиції у такі країни:
  - Алжир *(«Бенсаїд проти Сполученого Королівства» (Bensaid v. the United Kingdom)*, 2001, §§ 56-58);
  - США *(«Сорінг проти Сполученого Королівства» (Soering v. the United Kingdom),* 1989, §§ 121-124);
  - Іран *(«Г.Х.Х. та інші проти Туреччини» (G.H.H. and Others v. Turkey),* 2000, §§ 37-40);
  - Марокко *(«Е.Х. проти Франції» (E.H. v. France),* 2021, §§ 174-207);
  - Сомалі *(«Салах Шік проти Нідерландів» (Salah Sheek v. the Netherlands)*, 2007, § 154);
  - Шрі-Ланка *(«Вілвараджа та інші проти Сполученого Королівства» (Vilvarajah and Others v. the United Kingdom),* 1991, §§ 121-127);
- за відсутності будь-яких зобов'язань згідно зі статтею 13 для Держав створювати другий рівень апеляційної юрисдикції із зупиняючою дією у справах про надання притулку *(«А.М. проти Нідерландів» (A.M. v. the Netherlands)*, 2016, §§ 67-71); вимоги статті 13 були задоволені через зупиняючий ефект процедури надання притулку.

134. У справі *«Саккал і Фарес проти Туреччини» (Sakkal and Fares v. Turkey)* (ухв.), 2016 (§ 64), Суд визнав заяву неприйнятною як явно необґрунтовану, оскільки заявники мали ефективні засоби правового захисту, щоб оскаржити рішення про їхню депортацію в Сирії у світлі статті 3.

C. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 4 або у світлі цієї статті[18]

Стаття 4 Конвенції — Заборона рабства та примусової праці

«1. Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані.

2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.

3. Для цілей цієї статті значення терміну «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється:

(a) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення;

(b) на будь-яку службу військового характеру або — у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, — службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;

(c) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю добробуту суспільства;

(d) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків».

Ключові слова HUDOC

Ефективне розслідування (4) - Позитивні зобов'язання (4) - Рабство (4-1) - Підневільний стан (4-1) - Торгівля людьми (4-1) - Примусова праця (4-2) Обов'язкова праця (4-2) - Робота, яка виконання якої вимагається від осіб, позбавлених свободи (4-3-a) - Робота, виконання якої

18. Див. Посібник зі статті 4 Конвенції (Заборона рабства та примусової праці).

вимагається від особи під час умовного звільнення (4-3-a) - Служба військового характеру (4-3-b) - Альтернативна цивільна (невійськова) служба (4-3-b) - Служба, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації (4-3-c) - Служба, що вимагається у випадку стихійного лиха (4-3-c) - Звичайні громадянські обов'язки (4-3-d)

135. Якщо скарга за статтею 13 доповнюється скаргою про порушення позитивних процесуальних зобов'язань за статтею 4 Конвенції, ці зобов'язання мають силу спеціального закону (*lex specialis*) відносно загальних зобов'язань за статтею 13.
136. У справі *«К.Н. і В. проти Франції» (C.N. and v. v. France)*, 2012 (§§ 113-114), після розгляду суті скарги про те, що ефективне розслідування не було проведено з точки зору позитивних зобов'язань Держави за статтею 4, Суд дійшов висновку, що не було порушення цього положення з цього приводу. Відповідно, він вважав непотрібним розглядати окремо скаргу щодо стверджуваного порушення статті 13 (див. також *«К.Н. проти Сполученого Королівства» (C.N. v. the United Kingdom)*, 2012, §§ 85-86).

D. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 5 або у світлі цієї статті[19]

1. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з пунктом 1 статті 5 або у світлі цього пункту

Пункт 1 статті 5 Конвенції — Законний арешт або затримання особи

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом...»

Ключові слова HUDOC

Свобода людини (5-1) – Особиста недоторканність (5-1) - Позбавлення свободи (5-1) - Процедура, встановлена законом (5-1) - Законний арешт або затримання (5-1)

137. Суд встановив порушення або не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 5 або у світлі цієї статті у різних справах.

138. Проте, якщо Суд встановив порушення статті 5 щодо процесуальних аспектів, він може дійти висновку, що йому не потрібно розглядати скаргу окремо за статтею 13, навіть якщо вона тісно пов'язана зі скаргою за статтею 5 і тому має бути оголошена прийнятною (*«Базоркіна проти Росії» (Bazorkina v. Russia)*, 2006, § 165; *«Імакаєва проти Росії» (Imakayeva v. Russia)*, 2006, § 197). Суд вважає, що стаття 5 містить певну кількість процесуальних гарантій, пов'язаних із законністю затримання.

139. Проте вимоги статті 13 ширші, ніж зобов'язання Договірної Держави згідно зі статтею 5 щодо проведення ефективного розслідування зникнення особи, яка, як було доведено, перебуває під її контролем і за добробут якої вона відповідно є відповідальною *(«Курт проти Туреччини» (Kurt v. Turkey)*, 1998, § 140; *«Ель-Масрі проти колишньої югославської республіки Македонія» (El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2012, § 252). Якщо родичі особи мають обґрунтовану скаргу про те, що особа зникла, перебуваючи в органах влади, поняття «ефективного засобу правового захисту» передбачає для цілей статті 13, окрім виплати компенсації, у відповідних випадках, ретельне й ефективне розслідування, яке може призвести до ідентифікації та покарання винних, включаючи ефективний доступ родичів до процедури розслідування *(«Курт проти Туреччини» (Kurt v. Turkey)*, 1998, § 140).

140. У справі *«Курт проти Туреччини» (Kurt v. Turkey)*, 1998 (§§ 140-142), можна вважати, що заявниця мала обґрунтовану скаргу на те, що її сина було взято під варту в її селі силами безпеки та він зник за обставин, що передбачають відповідальність влади. Влада мала провести ефективне та

19. Див. Посібник зі статті 5 Конвенції (Право на свободу та особисту недоторканність).

ретельне розслідування зникнення на користь родичів. Розслідування не було проведено з тих самих причин, які призвели до висновку про порушення статті 5. Суд встановив порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 5.

141. У справі *«Сиркін проти Росії» (Syrkin v. Russia*) (ухв.), 1999, щодо ефективності розслідування владою зникнення солдата за кордоном, Суд визнав заяву неприйнятною як явно необґрунтовану відповідно до статті 13 у поєднанні зі статтею 5. Зіткнувшись із труднощами під час проведення пошуку в чужій країні, органи влади звернулися по міжнародну допомогу. Органи влади приділили належну увагу версіям заявника щодо можливого місцезнаходження його сина та дозволили йому ознайомитися з матеріалами, зібраними під час розслідування. До того ж попри те, що офіційне розслідування не привело до позитивних результатів і було призупинено кілька разів, Суд визнав, що, загалом кажучи, органи влади не порушили свій обов'язок вжити належних заходів у розслідуванні зникнення.

У багатьох справах про зникнення чеченців, у світлі порушення пункту 1 статті 5 через незаконне затримання, Суд встановив, що не виникає окремого питання за статтею 13 у світлі статті 5 *(«Імакаєва проти Росії»* (*Imakayeva v. Russia)*, 2006, § 197; *«Люлюєв та інші проти Росії»* (*Luluyev and Others v. Russia)*, 2006, § 197; *«Чітаєв проти Росії» (Chitayev v. Russia)*, 2007, § 204; *«Байсаєва проти Росії» (Baysayeva v. Russia),* 2007, § 159).

142. У справах *«Ель-Масрі проти колишньої югославської республіки Македонія» (El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2012 (§§ 259-262), і *«Наср і Гхалі проти Італії»* (*Nasr and Ghali v. Italy)*, 2016 (§§ 334-337), у світлі тортур і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, якого зазнали заявники під час екстраординарної видачі агентам ЦРУ, заявники не мали жодних ефективних засобів правового захисту щодо своїх скарг за статтями 3, 5 і 8 Конвенції, що є порушенням статті 13 у поєднанні із цими статтями.

У справі *«Ель-Масрі проти колишньої югославської республіки Македонія» (El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2012, заявник повинен був мати можливість скористатися ефективними та практичними засобами правового захисту, здатними призвести до ідентифікації та покарання винних, а також до присудження компенсації. Не було проведено ефективного кримінального розслідування щодо скарг заявника за статтями 3 і 5, особливо з огляду на поверхневий підхід прокурора. Ці скарги ніколи не були предметом серйозного розслідування, оскільки вони були відхилені на користь поспішно досягнутого пояснення того, що заявник ніколи не піддавався жодним з оскаржених дій. Крім того, не було надано доказів того, що рішення про передачу заявника під варту ЦРУ було переглянуто з посиланням на питання ризику жорстокого поводження або грубого порушення його права на свободу та особисту недоторканність, або судовим органом, або будь-яким іншим органом, який надає достатні гарантії того, що засіб правового захисту буде ефективним.

У справі *«Наср і Гхалі проти Італії»* (*Nasr and Ghali v. Italy)*, 2016, розслідування, проведене національною владою, було позбавлено будь-якої ефективності через застосування державної таємниці виконавчою владою. Було неможливо використати докази, на які поширювалася державна таємниця, і не було сенсу вимагати екстрадиції засуджених агентів США. Що стосується цивільно-правових наслідків, то за таких обставин заявники не мали можливості отримати відшкодування шкоди.

2. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з пунктами 4 і 5 статті 5 або у світлі цих пунктів

Пункти 4 і 5 статті 5 Конвенції — Перегляд законності затримання

> «4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Ключові слова HUDOC

Перегляд законності затримання (5-4) - Розпочати провадження (5-4) - Перегляд судом (5-4) - Швидкість перегляду (5-4) - Процесуальні гарантії перегляду (5-4) - Наказ про звільнення (5-4)

Компенсація (5-5)

143. Що стосується перегляду законності тримання під вартою, відповідно до усталеної практики Суду, пункти 4 і 5 статті 5 Конвенції є спеціальними положеннями (*lex specialis*) відносно більш загальних вимог статті 13 і поглинають їх. Якщо факти, що лежать в основі скарги заявників за статтею 13, ідентичні фактам, розглянутим за пунктами 4 та/або 5 статті 5, Суду не потрібно розглядати твердження про порушення статті 13, оскільки він уже встановив порушення пунктів 4 та/або 5 статті 5 (*«Де Джонг, Бальє і Ван ден Брінк проти Нідерландів» (De Jong, Baljet and Van Den Brink v. the Netherlands)*, 1984, § 60; *«Чахал проти Сполученого Королівства» («Чахал проти Сполученого Королівства» (Chahal v. the United Kingdom)*, 1996, § 126; *«Мубіланзіла Маєка і Канікі Мітунга проти Бельгії» (Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium)*, 2006, §§ 110-111; *«А.Б. та інші проти Франції» (A.B. and Others v. France)*, 2016, § 158; див. також п. 63 цього Посібника).

144. У справі *«Гусінський проти Росії» (Gusinskiy v. Russia)* (ухв.), 2003, стосовно перегляду вищим судом законності тримання під вартою, яке відбулося після подання заяви до Суду, Суд визнав заяву неприйнятною через відсутність статусу потерпілого. У заяві про перегляд у порядку нагляду по суті було визнано, що заявника було позбавлено права вимагати судового перегляду законності його тримання під вартою після звільнення. Але після того, як цю заяву було задоволено, це призвело до повторного слухання, під час якого заявник мав повну можливість відстоювати свою справу по суті. Таким чином органи влади визнали порушення прав заявника за статтею 13 Конвенції, а потім забезпечили їх відшкодування.

E. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 6 або у світлі цієї статті[20]

1. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з пунктом 1 статті 6 або у світлі цього пункту

Стаття 6 Конвенції — Право на справедливий суд

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку ... судом... який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...»

Ключові слова HUDOC

Розумний строк (6-1)

a. Загальні принципи

145. Пункт 1 статті 6 Конвенції є спеціальним положенням (*lex specialis*) відносно статті 13. У багатьох випадках, коли Суд встановлював порушення пункту 1 статті 6, він не вважав за потрібне приймати окреме рішення щодо скарги за статтею 13. Таким чином, якщо право за Конвенцією, яке відстоює особа, є «цивільним правом», визнаним національним законодавством, таким як право власності, також буде доступним захист, передбачений пунктом 1 статті 6 (*«Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden)*, 1982, § 88; *«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП],

20. Див. Посібники зі статті 6 (Право на справедливий суд), цивільний аспект і кримінальний аспект.

2000, § 146). За таких обставин гарантії пункту 1 статті 6, що передбачає повний спектр судової процедури, суворіші, ніж гарантії статті 13 і поглинають їх *(«Спорронг і Льоннрот проти Швеції»* (*Sporrong and Lönnroth v. Sweden)*, 1982, § 88; *(«Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (Silver and Others v. the United Kingdom),* 1983, § 110; *«Кембелл і Фелл проти Сполученого Королівства» (Campbell and Fell v. the United Kingdom)*, 1984, § 123; *«Бруалла Гомез де ла Торре проти Іспанії» (Brualla Gómez de la Torre v. Spain)*, 1997, § 41).

Суд застосував подібну логіку у випадках, коли скарга заявника була спрямована на адекватність існуючої апеляційної чи касаційної процедури, що підпадає під сферу як пункту 1 статті 6 у «кримінальному» аспекті, так і статті 13 (*«Камасіньський проти Австрії» (Kamasinski v. Austria)*, 1989, § 110; *«Кадубец проти Словаччини» (Kadubec v. Slovakia)*, 1998, § 64).

146. Як правило, стаття 13 не застосовується, якщо стверджуване порушення Конвенції відбулося в контексті судового розгляду *(«Піззетті проти Італії»* (*Pizzetti v. Italy)*, звіт Комісії, 1991, § 41; *«Мєнєшева проти Росії» (Menesheva v. Russia)*, 2006, § 105; *«Ферре Гісберт проти Іспанії» (Ferre Gisbert v. Spain)*, 2009, § 39).

i. Порушення права на розгляд справи протягом розумного строку

147. Однак, коли стверджуване порушення Конвенції, яке особа прагне подати до «національного органу», є порушенням права на судовий розгляд протягом розумного строку, що суперечить пункту 1 статті 6, дублювання і, отже, поглинання, немає. Питання про те, чи заявнику у конкретній справі було забезпечено судовий розгляд протягом розумного строку для визначення цивільних прав і обов'язків або кримінального обвинувачення, — окреме правове питання, відмінне від питання про те, чи був доступний заявнику, відповідно до національного законодавства, ефективний засіб для розгляду скарги на цій підставі (*«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 147).

148. Суд розглядатиме скаргу заявника щодо незабезпечення судового розгляду протягом розумного строку відповідно до статті 13, взятої окремо, незважаючи на попередній висновок про порушення пункту 1 статті 6 через неспроможність ухвалити рішення щодо заявника протягом розумного строку *«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 149).

149. Право особи на судовий розгляд протягом розумного строку буде менш ефективним, якщо не існує можливості подати позов за Конвенцією спочатку до національного органу; і вимоги статті 13 слід розглядати як такі, що посилюють вимоги пункту 1 статті 6, а не поглинаються загальним зобов'язанням, передбаченим цією статтею, не піддавати осіб надмірним затримкам судового розгляду (*«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 152).

150. Таким чином, правильним тлумаченням статті 13 є те, що це положення гарантує ефективний засіб правового захисту в національному органі влади у разі ймовірного порушення вимоги згідно з пунктом 1 статті 6 щодо розгляду справи протягом розумного строку (*«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 156).

151. Відсутність будь-якого засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б покликатися на право на судовий розгляд протягом розумного строку згідно з пунктом 1 статті 6, призводить до порушення статті 13 у поєднанні з пунктом 1 статті 6 або у світлі цієї статті (*«Конті-Арвантіні проти Греції» (Konti-Arvantini v. Greece),* 2003, §§ 29-30; *«Насту проти Греції (№ 2)» (Nastou v. Greece (no. 2))*, 2005, §§ 46-47).

ii. Превентивні засоби правового захисту та компенсаційні засоби правового захисту

152. Як з рішення у справі *«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000 (§ 159), так і з ухвали у справі *«Міфсуд проти Франції» (Mifsud v. France)* (ухв.) [ВП], 2002 (§ 17), видно, що стаття 13 передбачає два варіанти: засіб правового захисту є ефективним, якщо його можна використати або для прискорення ухвалення рішення судами, які розглядають справу, або для надання учаснику судового процесу належного відшкодування за затримки, які вже сталися *(«Сюрмелі проти Німеччини» (Sürmeli v. Germany)* [ВП], 2006, § 99).

153. Таким чином, стаття 13 дозволяє Державі обирати між «превентивним або прискорюючим» засобом правового захисту, призначеним для прискорення провадження, щоб запобігти його

надмірній тривалості, та «репараційним, компенсаційним або грошовим засобом правового захисту», який передбачає відшкодування *постфактум* затримок, які вже виникли, незалежно від того, чи провадження все ще перебуває на стадії розгляду чи вже завершилося.

154. Хоча превентивний засіб правового захисту кращий, компенсаційний засіб правового захисту може вважатися ефективним, якщо провадження вже було надмірно тривалим, а превентивний засіб правового захисту відсутній *(«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, § 158; *«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 187). Щодо відповідності й достатності такого відшкодування, цей висновок застосовується лише за умови, що заява про компенсацію сама собою залишається ефективним, адекватним і доступним засобом правового захисту щодо надмірної тривалості судового розгляду *(«Міфсуд проти Франції» (Mifsud v. France)* (ухв.) [ВП], 2002, § 17).

155. Деякі Держави, як-от Австрія, Хорватія, Іспанія, Польща та Словаччина, чудово зрозуміли ситуацію, вирішивши поєднати два типи засобів правового захисту, один призначений для прискорення провадження, а інший — для забезпечення компенсації (*«Коччіарелла проти Італії» (Cocchiarella v. Italy)* [ВП], 2006, § 77; *«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 186). Ці Держави можуть присудити суми, менші від тих, які присудив Суд. Однак ці суми не повинні бути необґрунтованими у порівнянні з компенсаціями, які присуджує у подібних справах Суд (там само, § 213). Так у справі *«Рутковський та інші проти Польщі» (Rutkowski and Others v. Poland)*, 2015 (§§ 176 і 181-186), компенсація, призначена першому заявнику, становила лише 5,5 % від того, що Суд присудив би йому, якби не було національного засобу правового захисту і таким чином, вона не становила «належне й достатнє відшкодування» для компенсації надмірної тривалості провадження.

156. Щоб бути ефективними, превентивні та компенсаційні засоби правового захисту мають бути доступними в теорії та на практиці (*«Бурдов проти Росії (№2)» (Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 104; *«Панжу проти Бельгії»* (*Panju v. Belgium)*, 2014, §§ 62-63).

157. У справі *«Бара і Кола проти Албанії» (Bara and Kola v. Albania),* 2021 (§§ 103-124), Суд встановив, що новий прискорюючий /превентивний і компенсаційний засіб правового захисту, запроваджений для прискорення цивільного провадження у відповідь на провідне рішення Суду у справі *«Лулі та інші проти Албанії»* (*Luli and Others v. Albania)*, 2014, був ефективним в теорії, але не на практиці.

158. Порушення права на судовий розгляд упродовж розумного строку передбачає триваючу ситуацію, а затримка у незавершеному провадженні може спричинити заявнику значні незручності та тривалу невизначеність. Отже, якщо заявник вважає, що тривалість розгляду справи є надмірною, він повинен мати можливість звернутися за відшкодуванням до національних судів у будь-який час протягом основного провадження (*«Веррасціна та інші проти Італії» (Verrascina and Others v. Italy)*, 2022, § 26).

α. Превентивні засоби правового захисту

159. Що стосується превентивних засобів правового захисту, Суд пояснив, що найкраще рішення в абсолютному сенсі, безперечно, як і в багатьох сферах, — це запобігання *(«Сюрмелі проти Німеччини» (Sürmeli v. Germany)* [ВП], 2006, § 100; *«Вассерман проти Росії (№ 2)» Wasserman v. Russia (no. 2)*, 2008, § 47; *(«Бурдов проти Росії (№2)» (Burdov v. Russia) (no. 2)*, 2009, § 98; *(«Олів'єрі та інші проти Італії» (Olivieri and Others v. Italy),* 2016, § 45).

160. Якщо судова система не відповідає вимогам пункту 1 статті 6 щодо розумного строку, найефективнішим рішенням є засіб правового захисту, призначений для прискорення провадження, щоб запобігти його надмірній тривалості. Такий засіб юридичного захисту пропонує незаперечну перевагу перед засобом юридичного захисту, який забезпечує лише компенсацію, оскільки він також запобігає встановленню подальших порушень щодо тієї самої серії проваджень і не просто усуває порушення *a posteriori*, як це робить компенсаційний засіб (*«Джіузеппіна й Орестіна Прокаччіні проти Італії» (Giuseppina and Orestina Procaccini v. Italy)* [ВП], 2006, § 72; *«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 183; *«Ієрно проти Бельгії»* (*Hiernaux v. Belgium),* 2017, § 50).

161. Подібним чином у справах про невиконання судових рішень будь-які національні засоби запобігання порушенню шляхом забезпечення своєчасного виконання, в принципі, мають найбільшу цінність *(«Бурдов проти Росії (№2)»* (*Burdov v. Russia) (no. 2)*, 2009, § 98). Проте, якщо рішення винесено на користь особи проти Держави, таку особу в принципі не слід примушувати використовувати такі засоби (*«Метаксас проти Греції» (Metaxas v. Greece)*, 2004, § 19): тягар виконання такого рішення лежить насамперед на державних органах, які повинні використовувати всі засоби, доступні у національній правовій системі, щоб прискорити виконання, запобігаючи таким чином порушенням Конвенції (*«Акашев проти Росії» (Akashev v. Russia)*, 2008, §§ 21-22).

162. У кримінальних справах Суд визнав доцільним брати до уваги тривалість провадження для зменшення строку покарання у чіткій та вимірюваній формі (*«Бек проти Норвегії» (Beck v. Norway)*, 2001, § 27; *«Коччіарелла проти Італії»* (*Cocchiarella v. Italy)* [ВП], 2006, § 77).

ß. Компенсаційні засоби правового захисту

163. Що стосується компенсаційних засобів правового захисту, Держави також можуть запровадити лише компенсаційний засіб правового захисту, не вважаючи цей засіб неефективним *(«Міфсуд проти Франції» (Mifsud v. France)* (ухв.) [ВП], 2002; *«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 187; *«Бурдов проти Росії (№2)» (Burdov v. Russia) (no. 2)*, 2009, § 99). У справі *«Ієрно проти Бельгії»* (*Hiernaux v. Belgium),* 2017 (§§ 59-62), за відсутності ефективного превентивного засобу правового захисту Суд не встановив порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6, оскільки компенсаційний засіб правового захисту дозволяв подання скарги на тривалість кримінального провадження, у тому числі під час судового слідства або на стадії вирішення питання про передачу справи до суду для розгляду по суті.

164. Якщо Держава зробила значний крок, запровадивши компенсаційний засіб правового захисту, Суд повинен залишити Державі ширшу свободу розсуду, щоб дозволити їй організувати засіб правового захисту відповідно до її власної правової системи та традицій, а також рівня життя у відповідній країні *(«Коччіарелла проти Італії» (Cocchiarella v. Italy)* [ВП], 2006, § 80). Рівень компенсації залежить від характеристик та ефективності національного засобу правового захисту. Суд цілком може погодитися з тим, що Держава, яка запровадила низку засобів правового захисту, один із яких призначений для прискорення провадження, а інший — для забезпечення компенсації, присудить суми, які не є необґрунтованими, хоча й нижчі від тих, які присуджує Суд (там само, §§ 95-97).

Суд, однак, зобов'язаний переконатися у тому, що спосіб, у який тлумачиться та застосовується національне законодавство, приводить до наслідків, сумісних із принципами Конвенції з точки зору їхнього тлумачення у світлі практики Суду *(«Бурдов проти Росії (№2)» Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 99).

165. З цією метою Суд встановив ключові критерії для перевірки ефективності компенсаційного засобу правового захисту щодо надмірної тривалості судового розгляду *(«Бурдов проти Росії (№2)» Burdov v. Russia (no. 2),* 2009, § 99; *«Валада Матос дас Невес проти Португалії»* (*Valada Matos das Neves v. Portugal)*, 2015, § 73; *«Вассерман проти Росії (№ 2)»* (*Wasserman v. Russia (no. 2)*, 2008, §§ 49-51) таким чином:

- Позов про компенсацію повинен бути розглянутий протягом розумного строку *(«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 194).
- Компенсація має бути виплачена негайно, в принципі, не пізніше ніж через шість місяців після того, як рішення про її присудження набуває законної сили *(«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 198).
- Процесуальні правила, що регулюють позов про компенсацію, повинні відповідати принципам справедливості, гарантованим статтею 6 *(«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1) [ВП], 2006, § 200).*
- Правила щодо судових витрат повинні уникати покладення надмірного тягаря на сторони, якщо їхній позов обгрунтований *(«Скордіно проти Італії (№ 1)»* (*Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 201).

- Компенсація не повинна бути необґрунтованою у порівнянні з компенсаціями, які присуджує Суд у подібних справах *(«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, §§ 202-206 і 213).

166. Сам факт того, що компенсація, призначена заявникам на національному рівні, не відповідає сумам, присудженим Судом у подібних справах, не робить засіб правового захисту щодо тривалості провадження неефективним (*«Ріжкова проти Словаччини» (Rišková v. Slovakia)*, 2006, § 100; *«Каїч та інші проти Хорватії» (Kaić and Others v. Croatia)*, 2008, §§ 39 і 42). Саме поєднання кількох факторів може зробити правові засоби неефективними. Таким чином, Суд визнав порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6, (i) коли заявник не отримав достатньої компенсації, а також у зв'язку з неможливістю прискорити розгляд справи, що, з огляду на конкретні обставини справи, призвело до того, що за інших умов ефективний засіб правового захисту став неефективним (там само, §§ 43-44); і (ii) якщо не вдалося отримати швидке відшкодування разом із недостатньою компенсацією збитків *(«Вассерман проти Росії (№ 2)» (Wasserman v. Russia (no. 2)*, 2008, §§ 54-58).

167. Засіб правового захисту на основі «Закону Пінто», який призвів до присудження компенсації, було визнано ефективним, оскільки рішення національного суду відповідало практиці Суду щодо статті 41 Конвенції (*«Катальдо проти Італії» (Cataldo v. Italy)* (ухв.), 2004). Ця частина заяви була визнана Судом неприйнятною як явно необґрунтована.

168. Подібним чином, присудження недостатньої компенсації національним судом за надмірно тривале провадження не призвело до порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6 у справі *«Делле Каве і Коррадо проти Італії» (Delle Cave and Corrado v. Italy)*, 2007 (§§ 45-46). Той факт, що компенсація була невисокою, сам по собі не ставив під сумнів ефективність засобу правового захисту «Пінто». «Закон Пінто» не встановлював жодних обмежень для встановлення компенсації: розмір відшкодування залишався на розсуд судів.

169. Так, у справі *«Сімалдоне проти Італії» (Simaldone v. Italy)*, 2009 (§§ 82-84), Суд не встановив порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу, виявивши, що затримка виплати компенсації «Пінто» у 12 місяців хоч і становила порушення цих статей, не була достатньою, щоб викликати сумніви щодо ефективності засобу правового захисту «Пінто». Між 2005 і 2007 роками національні апеляційні суди з юрисдикцією відповідно до «Закону Пінто» ухвалили близько 16 000 рішень, тому хоча кількість заяв (близько 500), поданих до Суду щодо затримок у виплаті компенсації «Пінто», — висока, вона на той час не вказувала на те, що засіб правового захисту, передбачений Законом, був системно неефективним.

170. Що стосується матеріальної шкоди, то національні суди, безперечно, мають більше можливостей для визначення її наявності та розміру.

171. Однак щодо моральної шкоди ситуація інша. Існує сильна, але спростовна презумпція, що надмірно тривале провадження призведе до моральної шкоди *(«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, §§ 203-204; *«Вассерман проти Росії (№ 2)» (Wasserman v. Russia (no. 2)*, 2008, § 50).

Ця презумпція особливо сильна у випадку надмірної затримки у виконанні Державою судового рішення, винесеного проти неї, враховуючи неминуче розчарування, яке виникає через ігнорування Державою своїх зобов'язань погасити борг і той факт, що заявник вже пройшов через судовий розгляд провадження та досяг успіху *(«Бурдов проти Росії (№2)» (Burdov v. Russia (no. 2))*, 2009, § 100).

У справі *«Мартінс Кастро й Алвес Коррея де Кастро проти Португалії»* (*Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal)*, 2008 (§§ 52-57), судова практика Вищого адміністративного суду Португалії, яка, хоч і приймаючи це тлумачення та принципи, що випливають із практики Суду, ще не видається достатньо консолідованою у португальській правовій системі, оскільки компенсація моральної шкоди заявникам не може бути присуджена за відсутності доказів, які підтверджують її існування.

172. Однак у деяких випадках тривалість провадження тягне за собою лише мінімальну моральну шкоду або навіть її відсутність *(«Вассерман проти Росії (№ 2)» Wasserman v. Russia (no. 2)*, 2008, § 50; *«Мартінс Кастро й Алвес Коррея де Кастро проти Португалії»* (*Martins Castro and Alves*

Correia de Castro v. Portugal), 2008, § 54). Тоді національні суди повинні будуть обґрунтувати своє рішення, надавши достатні причини *(«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, §§ 203-204).

b. Відібрані приклади

Тривалість кримінального провадження

173. Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні з пунктом 1 статті 6 або у світлі цього пункту стосовно відсутності ефективних національних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б оскаржувати тривалість кримінального провадження у таких справах: *«Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland)* [ВП], 2000, §§ 159-160; *«Нуволі проти Італії» (Nuvoli v. Italy)*, 2002, §§ 34-37; *«Стратегіс і Коммунікасьйонс і Дюмулін проти Бельгії» (Stratégies et Communications and Dumoulin v. Belgium)*, 2002, §§ 52-56; *«Кангаслуома проти Фінляндії» (Kangasluoma v. Finland)*, 2004, §§ 48-49; *«Де Клерк проти Бельгії»* (*De Clerck v. Belgium)*, 2007, §§ 84-86; *«Макфарлейн проти Ірландії» (McFarlane v. Ireland)* [ВП], 2010, §§ 115-129; *«Дімітров і Хаманов проти Болгарії» (Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria)*, 2011, §§ 91-99; *«Мікеліудакіс проти Греції» (Michelioudakis v. Greece)*, 2012, §§ 53-54; *«Панжу проти Бельгії»* (*Panju v. Belgium)*, 2014, §§ 54-77; *«Галеа і Павіа проти Мальти» (Galea and Pavia v. Malta)*, 2020, §§ 59-65.

174. Суд не встановив порушення статті 13 у поєднанні з пунктом 1 статті 6 щодо відмови у присудженні компенсації за надмірну тривалість кримінального провадження, яка була встановлена Європейським судом (*«Панжу проти Бельгії» (Panju v. Belgium)*, 2014, §§ 54-77), враховуючи, що моральна шкода була відшкодована наступним рішенням про неприйнятність провадження (*«Панжу проти Бельгії» (Panju v. Belgium (№ 2)*, 2023, §§ 67-79).

Тривалість цивільного провадження

175. Відсутність у національному законодавстві ефективних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б скаржитися на тривалість цивільного провадження, призвело до того, що Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні або у світлі пункту 1 статті 6 в таких справах: *«Конті-Арвантіні проти Греції»* (*Konti-Arvantini v. Greece)*, 2003, §§ 29-30; *«Хартман проти Чеської Республіки» (Hartman v. the Czech Republic)*, 2003, §§ 82-84; *«Доран проти Ірландії»* (*Doran v. Ireland)*, 2003, §§ 62-69; *«Д.М. проти Польщі» (D.M. v. Poland)*, 2003, §§ 48-50; *«Лукенда проти Словенії» (Lukenda v. Slovenia),* 2005, §§ 87-88; *«Сюрмелі проти Німеччини» (Sürmeli v. Germany)* [ВП], 2006, §§ 102-116; *«Румпф проти Німеччини» (Rumpf v. Germany),* 2010, §§ 51-52; *«Фінгер проти Болгарії» (Finger v. Bulgaria),* 2011, §§ 84-91; *«Уммюхан Каплан проти Туреччини»* (*Ümmühan Kaplan v. Turkey)*, 2012, §§ 56-58; *«Гліканці проти Греції» (Glykantzi v. Greece)*, 2012, §§ 54-57; *«Влад та інші проти Румунії» (Vlad and Others v. Romania)*, 2013, §§ 113-125; *«Газсо проти Угорщини» (Gazsó v. Hungary)*, 2015, §§ 21; *«Валада Матос дас Невес проти Португалії»* (*Valada Matos das Neves v. Portugal)*, 2015, § 101; *«Брудан проти Румунії»* (*Brudan v. Romania)*, 2018, §§ 72-91; *«Маршалл та інші проти Мальти» (Marshall and Others v. Malta)*, 2020, §§ 82-90; *«Бара і Кола проти Албанії» (Bara and Kola v. Albania),* 2021, §§ 122-124.

176. У справі *«Красуський проти Польщі»* (*Krasuski v. Poland)*, 2005 (§§ 69-73) Суд не встановив порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6. З моменту набрання чинності Законом «Кудла» у 2004 році позов про відшкодування шкоди згідно з Цивільним кодексом через надмірну тривалість судового розгляду тепер мав чітку правову основу і набув достатнього рівня визначеності, щоб стати «ефективним засобом правового захисту» для заявника, який стверджує про порушення права на розгляд упродовж розумного строку в судовому розгляді в Польщі.

177. У справі *«Титан Тотал Груп С.Р.Л. проти Республіки Молдова» (Titan Total Group S.R.L. v. Republic of Moldova)*, 2021 (§§ 86-91), Суд не встановив порушення статті 13 у поєднанні з пунктом 1 статті 6, бо вважав компенсаційний засіб ефективним, оскільки тривалість провадження не була надмірною, загалом 18 місяців. Умови, застосовні до тривалості провадження щодо компенсаційного засобу правового захисту, не можуть бути такими ж, як ті, що використовуються

для оцінки тривалості звичайного провадження, особливо з огляду на той факт, що провадження щодо компенсації зазвичай не складне (див. *«Гагліано Ґіорґі проти Італії» (Gagliano Giorgi v. Italy)*, § 69). Держави повинні діяти оперативно, щоб забезпечити визнання та усунення порушення якомога швидше, і, окрім виняткових обставин, цей процес не повинен тривати більше ніж два роки і шість місяців, включно з виконанням (*там само,* § 73).

Тривалість адміністративного провадження

178. Що стосується ефективності засобів правового захисту, за допомогою яких можна скаржитися на невиправдано тривалі адміністративні провадження, Суд оголосив заяву неприйнятною через невичерпання національних засобів правового захисту у справі *«Дадді проти Італії» (Daddi v. Italy)* (ухв.), 2009. Засіб «Пінто» був ефективним для тривалості такого провадження, коли не було подано жодної заяви про прискорене слухання. Таким чином, заявник мав звернутися до компетентного апеляційного суду відповідно до «Закону Пінто».

179. Суд встановив порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6 стосовно відсутності ефективних національних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б оскаржувати тривалість адміністративного провадження у таких справах: *«Мартінс Кастро й Алвес Коррея де Кастро проти Португалії» (Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal)*, 2008, §§ 56-57 і 66; *«Васіліос Атанасіу та інші проти Греції» (Vassilios Athanasiou and Others v. Greece)*, 2010, §§ 34-35; *«Олів'єрі та інші проти Італії»* (*Olivieri and Others v. Italy)*, 2016, §§ 48-71.

Тривалість виконавчого провадження

180. Відсутність ефективних національних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б домогтися виконання рішень національних судів або подати скаргу на затримки в їх виконанні, призвело до того, що Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні або у світлі пункту 1 статті 6 у таких справах: *«Зазаніс проти Греції» (Zazanis v. Greece)*, 2004, §§ 45-49; *«Амат-Г Лтд і Мебагішвілі проти Грузії» (Amat-G Ltd and Mebagishvili v. Georgia)*, 2005, §§ 53-54; *«Рамадхі та інші проти Албанії» (Ramadhi and Others v.Albania),* 2007, §§ 46-53; *«Бурдов проти Росії (№2)» (Burdov v. Russia (no. 2),* 2009, §§ 101-117; *«Абраміуч проти Румунії» (Abramiuc v. Romania),* 2009, §§ 121-132; *«Юрій Миколайович Іванов проти України» (Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine)*[21], 2009, § 69; *«Ілюшкін та інші проти Росії»* (*Ilyushkin and Others v. Russia)*[22], 2012, §§ 34-44; *«Манушаке Путо та інші проти Албанії» (Manushaqe Puto and Others v. Albania),* 2012, §§ 72-84; *«Ґерасімов та інші проти Росії» (Gerasimov and Others v. Russia),* 2014, §§ 157-166.

181. У справі *«Бешірі та інші проти Албанії» (Beshiri and Others v. Albania)* (ухв.), 2020 (§§ 178-222), Суд визнав заяву неприйнятною, оскільки заявник не скористався новим засобом правового захисту щодо тривалих періодів невиконання остаточних рішень із надання компенсації за майно, експропрійоване під час комуністичного режиму. Засіб захисту був створений у 2015 році Державою-відповідачем у відповідь на пілотне рішення у справі *«Манушаке Путо та інші проти Албанії» (Manushaqe Puto and Others v. Albania),* 2012 (див. п. 319 цього Посібника).

2. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з пунктом 2 статті 6 або у світлі цієї статті

пункт 2 статті 6 Конвенції — Презумпція невинуватості

«2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку».

Ключові слова HUDOC

Презумпція невинуватості (6-2)

21. Порушення Статті 13 у поєднанні з пунктом 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого ротоколу.
22. Порушення Статті 13 у поєднанні з пунктом 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу.

182. Суд встановив порушення статті 13 у світлі пункту 2 статті 6 в одній справі та відсутність порушення в іншій.

183. У справі *«Констас проти Греції»* (*Konstas v. Greece),* 2011 (§§ 56-57) Суд встановив порушення статті 13 у світлі пункту 2 статті 6, оскільки заявник не мав жодного засобу правового захисту в кримінальному суді, щоб отримати відшкодування за порушення його права на презумпцію невинуватості, у процесуальному аспекті, щодо деяких зауважень, зроблених про нього двома міністрами в парламенті. Позов про відшкодування шкоди не міг забезпечити повне відшкодування за ймовірне порушення. Уряд не запропонував жодного іншого засобу правового захисту, який міг би використати заявник.

184. Навпаки, у справі *«Янушкевічіене проти Литви» (Januškevičienė v. Lithuania),* 2019 (§§ 60-63 і 69), Суд не встановив порушення статті 13 у світлі пункту 2 статті 6, враховуючи, що ефективний цивільно-правовий засіб був доступний заявниці для отримання компенсації за порушення її права вважатися невинуватою під час кримінального провадження проти третіх осіб.

F. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 7 або у світлі цієї статті[23]

Стаття 7 Конвенції — Ніякого покарання без закону

«1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями».

Ключові слова HUDOC

Nullum poena sine lege (7-1) – Зворотна дія (7-1)

185. В одній справі Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 7.

186. У справі *«Гуарре Патте проти Андорри»* (*Gouarré Patte v. Andorra),* 2016 (§§ 41-43), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 7, оскільки не було ефективного засобу правового захисту, який заявник міг би використати, щоб порушити питання стосовно застосування більш сприятливих положень нового Кримінального кодексу. Верховний Суд відхилив заяву заявника про перегляд, не розглянувши суті його тверджень на тій підставі, що новий Кодекс стосується виключно покарань, які передбачають позбавлення або обмеження свободи, і не передбачає перегляду у випадку професійної дискваліфікації. Крім того, засіб правового захисту був доступний лише на основі обмеженої низки критеріїв, яким не відповідала справа заявника. Незважаючи на те, що новий Кримінальний кодекс Андорри дійсно гарантував ретроспективний характер більш м'якого застосування кримінального закону, слід визнати, що він не передбачає жодної конкретної процедури, яка б дозволяла засудженій особі звертатися до суду для перегляду свого вироку, якщо цього не зробили відповідні суди. Стаття, про яку йдеться, лише наказувала суду, який ухвалив вирок, переглянути його за власною ініціативою.

G. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 або у світлі цієї статті[24]

Стаття 8 Конвенції — Право на повагу до приватного та сімейного життя

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і

23. Див. Посібник зі статті 7 Конвенції (Ніякого покарання без закону).
24. Див. Посібник зі статті 8 Конвенції (Право на повагу до приватного і сімейного життя).

кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Ключові слова HUDOC

Вислання (8) - Екстрадиція (8) - Позитивні зобов'язання (8) - Повага до приватного життя (8-1) - Повага до сімейного життя (8-1) - Повага до житла (8-1) - Повага до кореспонденції (8 -1)

187. Суд встановив порушення або не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 або у світлі цієї статті у різних справах.

188. Проте, якщо Суд встановлює порушення статті 8 щодо процесуальних аспектів, він може вирішити, що немає потреби окремо розглядати скаргу за статтею 13, навіть якщо вона тісно пов'язана зі скаргою за статтею 8 і тому має бути оголошена прийнятною (*«Ліберті та інші проти Сполученого Королівства» (Liberty and Others v. the United Kingdom)*, 2008, § 73; *«Роман Захаров проти Росії» (Roman Zakharov v. Russia)* [ВП], 2015, § 307). *Навпаки, у справі «Б.А.К. проти Греції» (B.A.C. v. Greece),* 2016 (§§ 46-47), Суд встановив порушення статті 8 і, беручи до уваги цей висновок, також встановив, що також було порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 (див. також *«Саргсян проти Азербайджану» (Sargsyan v. Azerbaijan)* [ВП], 2015, §§ 272-274; *«Дордевіч проти Хорватії» (Đorđević v. Croatia),* 2012, § 168).

1. Повага до права на приватне життя

189. Суд розглядав різні питання щодо ефективності засобів правового захисту за скаргами, пов'язаними з повагою до права на приватне життя.

a. Свобода пересування

190. Якщо існує обґрунтована скарга про те, що дії влади можуть порушити право особи залишити свою країну, гарантоване статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції, або право цієї особи на повагу до приватного та сімейного життя, захищене згідно зі статтею 8 Конвенції, стаття 13 Конвенції вимагає, щоб національна правова система надала відповідній особі ефективну можливість оскаржити цей захід у змагальній процедурі перед відповідним національним судом, який пропонує адекватні гарантії незалежності та неупередженості (*«Ріенер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, § 138).

191. У справі *«Ріенер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria),* 2006 (§§ 138-143), відсутність ефективного засобу правового захисту щодо заборони на поїздки за несплачені податки призвела до висновку Суду про порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 і статтею 2 Протоколу № 4 (див. також частину цього Посібника щодо статті 13 у поєднанні або у світлі статті 2 Протоколу № 4).

b. Професійна поведінка

192. У справі *«С.В. проти Сполученого Королівства» (S.W. v. the United Kingdom)*, 2021 (§§ 70-74), Апеляційний суд чітко постановив, що процес, за допомогою якого суддя Сімейного суду прийшов до критики заявниці, розпорядившись надіслати несприятливі висновки місцевій владі та відповідним професійним організаціям, був «явно несправедливим такою мірою, що повністю не відповідає основним вимогам справедливості, встановленим статтею 8 та/або загальним правом»; однак, адвокат все одно висловив заявниці свою пораду, що позов про компенсацію не матиме реальних шансів на успіх, оскільки вона навряд чи зможе довести відсутність добросовісності з боку судді. Таким чином, Суд виходив з того, що вимога про компенсацію не була б задоволена, і встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8.

c. Затримання

193. У справі *«Вейнрайт проти Сполученого Королівства» (Wainwright v. the United Kingdom)*, 2006 (§§ 54-56), той факт, що персонал в'язниці був звільнений від будь-якої цивільної відповідальності,

незважаючи на недбалість під час проведення обшуку з роздяганням у відвідувачів в'язниці, став підставою для того, щоб Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8. Палата лордів встановила, що недбалі дії, виявлені тюремними офіцерами, не тягнуть за собою жодної цивільної відповідальності, зокрема, оскільки не було загального делікту, пов'язаного з вторгненням у приватне життя.

194. У справі *«Горлов та інші проти Росії» (Gorlov and Others v. Russia)*, 2019 (§§ 109-110), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 на тій підставі, що національне законодавство, як його тлумачать суди, не передбачає жодного тесту на баланс (пропорційності), та не дозволяє ув'язненим вимагати судового перегляду пропорційності їхнього розміщення під постійним відеоспостереженням у камерах, що негативно вплинуло на їхнє приватне життя.

195. У справі *«Маслак проти Словаччини (№ 2)» (Maslák v. Slovakia (no. 2))*, 2022 (§ 165), Суд зазначив, що у справі *«Нєшков та інші проти Болгарії»* (*Neshkov and Others v. Bulgaria)*, 2015 (§ 183) він встановив, що ефективним засобом правового захисту, якого вимагає стаття 13, було визнано те, що національний орган або суд, який розглядав справу, мав розглянути суть скарги за Конвенцією. Наприклад, у випадках, коли ця скарга стосувалась статті 8, це означало, що національний орган влади мав перевірити, серед іншого, чи було втручання в права заявника необхідним у демократичному суспільстві для досягнення законної мети.

d. Довкілля

196. У справі *«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства»* (*Hatton and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2003 (§§ 137-142), обмежений обсяг перевірки надмірності шуму, спричиненого нічними польотами, становив порушення статті 13 у світлі статті 8. Обсяг перегляду національними судами обмежувався класичними концепціями англійського публічного права, такими як ірраціональність, незаконність й очевидна необґрунтованість, і на той час не дозволяв розглянути, чи заявлене збільшення кількості нічних польотів є виправданим обмеженням права на повагу до приватного та сімейного життя або житла тих, хто проживав поблизу аеропорту Хітроу.

e. Неплатоспроможність

197. У справі *«Альбанезе проти Італії» (Albanese v. Italy)*, 2006 (§§ 73-77), Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 8 щодо відсутності ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на існування або продовження особистої дискваліфікації, накладеної на банкрута та автоматично доданої до вироку про банкрутство.

f. Юридична служба

198. У справі *«Озпинар проти Туреччини»* (*Özpınar v. Turkey)*, 2010 (§§ 82-88), відсутність ефективного засобу правового захисту для судді, звільненої з посади з причин, частково пов'язаних з її приватним життям, призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8. Заявниця не мала успіху в оскарженні рішень Національної ради юридичної служби. Неупередженість колегії Ради, яка розглядала оскарження її рішень, викликала великі сумніви. Крім того, під час провадження не було зроблено жодної різниці між аспектами приватного життя заявниці, які не мали прямого зв'язку з її обов'язками, і тими, які могли мати такий зв'язок.

g. Сексуальна орієнтація

199. У справі *«Бейзарас і Левікас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)*, 2020 (§§ 151-156), Суд встановив, що було порушення статті 13 у світлі статті 14 у поєднанні зі статтею 8, оскільки дискримінаційне ставлення національних судів до сексуальної орієнтації заявників поставило під загрозу ефективність засобів правового захисту для застосування національного законодавства. Засобів правового захисту, які загалом були ефективними, у цій справі не було, оскільки національні суди відмовилися притягнути до відповідальності винуватців серйозних гомофобних коментарів у Фейсбук, включаючи відкритих закликів до насильства, не провівши попередньо ефективного розслідування.

200. У справі *«Валаітіс проти Литви» (Valaitis v. Lithuania)*, 2023 (§§ 93-117), Суд встановив

відсутність порушення статті 13 у світлі статті 14 у поєднанні зі статтею 8, оскільки припинення розслідування гомофобних коментарів в інтернеті не демонструвало упередженого ставлення з боку органів влади. У відповідь на рішення у справі *«Бейзарас і Левікас проти Литви» (Beizaras and Levickas v. Lithuania)* національні органи влади нещодавно прийняли настанови та рекомендації щодо боротьби з ненависницькими висловлюваннями й загалом посилили боротьбу зі злочинами на ґрунті ненависті, що можна спостерігати, зокрема, в багатьох рішеннях прокурорів і судів. Ці заходи демонструють, що дискримінаційне ставлення органів влади більше не проявляється, і що ефективні заходи правового захисту для запобігання, виявлення та покарання правопорушень, пов'язаних з ненавистю, можуть також випливати з національної практики.

h. Репутація

201. У справі *«Бастис проти Литви» (Bastys v. Lithuania)*, 2020 (§§ 67-87), заявник, який був віцепрезидентом парламенту, не зміг оскаржити висновки розвідувальної записки Департаменту державної безпеки, яка оцінювала чи міг він отримати дозвіл на доступ до секретної інформації. Однак ця нездатність була компенсована можливістю оскаржити в адміністративних судах рішення президента парламенту про відмову в допуску на підставі записки. Однак цей засіб правового захисту не було використано через добровільну відставку віцепрезидента, який не дочекався рішення президента. Таким чином, Суд встановив, що порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 не було.

i. Дозвіл на проживання

202. У справі *«Куріч та інші проти Словенії» (Kurić and Others v. Slovenia)* [ВП], 2012 (§§ 370-372), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 через відсутність ефективних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б поскаржитися на відсутність розгляду питання про право на житло осіб, які були «викреслені» з реєстру постійних жителів після відновлення незалежності Словенії.

j. Стать

203. У справі *«Семеня проти Швейцарії» (Semenya v. Switzerland)*, 2023 (§§ 234-240), Суд встановив порушення статті 13 у зв'язку зі статтею 14 у поєднанні зі статтею 8 з огляду на неефективність засобів правового захисту від дискримінації професійної спортсменки, яка внаслідок відмінностей у статевому розвитку була зобов'язана за недержавними правилами проходити гормональну терапію для зниження природного рівня тестостерону, щоб мати можливість брати участь у міжнародних змаганнях у жіночій категорії. У Швейцарії їй не було надано достатніх інституційних та процесуальних гарантій.

k. Приховане спостереження та зберігання персональних даних

204. Таємність заходів стеження ускладнює, а то й унеможливлює, здатність відповідної особи шукати будь-який засіб правового захисту за власним бажанням, особливо коли спостереження триває. «Ефективний засіб правового захисту» згідно зі статтею 13 має означати засіб правового захисту, який є настільки ефективним, наскільки це можливо, зважаючи на обмежені можливості звернення, що властиві будь-якій системі таємного спостереження *(«Класс та інші проти Німеччини» (Klass and Others v. Germany)*, 1978, §§ 68-69). Об'єктивний механізм нагляду може бути достатнім, доки ці заходи залишаються таємними. Лише після того, як заходи будуть розголошені, засоби правового захисту повинні стати доступними особі протягом розумного часу *(«Ротару проти Румунії» (Rotaru v. Romania)* [ВП], 2000, § 69).

205. У сфері заходів таємного спостереження, де в окремих випадках зловживання потенційно є досить легким і може мати такі шкідливі наслідки для демократичного суспільства в цілому, в принципі бажано доручити наглядовий контроль судді, оскільки судовий контроль пропонує найкращі гарантії незалежності, неупередженості та належної процедури. Як тільки стане можливим здійснити повідомлення без шкоди для мети обмеження, після припинення заходу спостереження слід надати інформацію відповідним особам. Щоб дати можливість цій особі

отримати перегляд провадження щодо втручання у здійснення її права на приватне життя, в принципі необхідно надати цій особі мінімальний обсяг інформації щодо рішення, яке можна оскаржити, наприклад, про дату його прийняття та орган, який його видав (*«Роман Захаров проти Росії» (Roman Zakharov v. Russia)* [ВП], 2015, §§ 233, 287 і 291; *«Ірфан Гюзель проти Туреччини» (İrfan Güzel v. Turkey),* 2017, §§ 96 і 98-99).

206. У справі *«Класс та інші проти Німеччини» (Klass and Others v. Germany)*, 1978 (§§ 65-72), закон «G 10» дозволяв певним органам влади відкривати й перевіряти пошту, читати телеграфні повідомлення та контролювати й записувати телефонні розмови з метою захисту країни від «неминучої небезпеки». Незважаючи на те, що, згідно з «G 10», не може бути жодного звернення до суду щодо розпорядження та впровадження обмежувальних заходів, деякі інші засоби правового захисту все ж були доступні особі, яка вважала, що перебуває під наглядом. Однак згідно з рішенням Федерального конституційного суду від 1970 року компетентний орган був зобов'язаний повідомити відповідну особу, щойно заходи спостереження були припинені, і повідомлення могло бути зроблено без шкоди для мети обмеження. З моменту такого повідомлення фізичній особі стали доступні різні засоби правового захисту в судах: позов про визнання для отримання перегляду адміністративним судом законності застосування до особи «G 10» та відповідності закону запроваджених заходів стеження; позов про відшкодування шкоди до цивільного суду, якщо особі було завдано збитків; позов про знищення або, у разі необхідності, повернення документів; нарешті, якщо жоден із цих засобів правового захисту не був успішним, звернення до Федерального конституційного суду для ухвалення рішення щодо того, чи відбулося порушення Основного закону. Відповідно, сукупність засобів правового захисту, передбачених законодавством Німеччини, за конкретних обставин справи задовольняла вимоги статті 13 у світлі статті 8 щодо поваги до приватного життя та кореспонденції.

Див., у тому ж ключі, справи *«Ліндер проти Швеції» (Leander v. Sweden),* 1987, §§ 78-84, що стосуються системи таємного спостереження за кандидатами на важливі посади з точки зору національної безпеки, та *«Аманн проти Швейцарії» (Amann v. Switzerland)* [ВП], 2000, §§ 89-90, щодо перехоплення та запису телефонних розмов, а також збереження персональних даних службами безпеки.

207. За відсутності засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на збереження представниками Держави даних про приватне життя особи або правдивість такої інформації, Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 8 у справі *«Ротару проти Румунії» (Rotaru v. Romania)* [ВП], 2000 (§§ 68-73). Те саме сталося у справі *«Зегерштедт-Віберг та інші проти Швеції» (Segerstedt-Wiberg and Others v. Sweden),* 2006 (§§ 116-122), за відсутності засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б отримати всю інформацію, що зберігається в реєстрі поліції безпеки, знищення його файлів, або стирання чи виправлення інформації, що зберігається у файлах.

208. Відсутність відповіді на сумніви, висловлені обвинуваченим щодо законності рішення прослуховувати його телефон, Суд вважав порушенням статті 13 у поєднанні зі статтею 8 у справі *«Ірфан Гюзель проти Туреччини» (İrfan Guzel v. Turkey),* 2017 (§§ 100-109).

I. Використання та розкриття персональних даних

209. Стосовно розголошення медичних даних у справі *«Анне Марі Андерссон проти Швеції» (Anne-Marie Andersson v. Sweden)*, 1997 (§§ 41-42), Суд не встановив порушення статті 13 у світлі статті 8 щодо відсутності засобів правового захисту до розголошення соціальній службі конфіденційної та особистої медичної інформації медичним органом. У світлі фактів заявниця не мала обґрунтованої скарги щодо порушення Конвенції. Втручання в її право на повагу до приватного життя, яке спричинило розкриття даних, про які йдеться, відповідало шведському законодавству та переслідувало законні цілі захисту «здоров'я чи моралі» та «прав і свобод інших». Заявниця була повідомлена про цей захід, він мав обмежений характер, оскільки відповідна інформація не була оприлюднена, але залишалася захищеною тим самим рівнем конфіденційності, який застосовувався до психіатричних записів.

210. За відсутності ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на розголошення конфіденційної психіатричної інформації на відкритому слуханні, Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 8 у справі *«Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine)*, 2006 (§§ 82-84). Хоча проведення слухання в закритому режимі могло запобігти публічному оприлюдненню такої інформації, воно не могло ні забезпечити конфіденційність інформації, розкритої сторонам та їхнім представникам на слуханнях, ні обмежити доступ до матеріалів справи. Незважаючи на те, що заявник успішно подав апеляцію, цей засіб правового захисту виявився неефективним, оскільки він не призвів до припинення розголошення конфіденційних психіатричних даних у матеріалах судової справи чи будь-якого присудження заявникові компенсації за шкоду, заподіяну внаслідок незаконного втручання в його приватне життя.

211. Стосовно онлайн-публікації судового рішення, яке розкриває інформацію про усиновлення дітей заявників, у справі *«X та інші проти Росії» (X and Others v. Russia)*, 2020 (§§ 73-79), Суд встановив, що було порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 за відсутності будь-яких засобів судового захисту, за допомогою яких можна було б отримати компенсацію за моральну шкоду, заподіяну недоліками системи правосуддя.

212. Щодо використання персональних даних у професійному контексті, відсутність ефективного засобу правового захисту щодо порушення права заявників на повагу до їхнього приватного життя після необдуманих розслідувань приватного життя гомосексуалістів, що призвело до їхнього звільнення з армії, призвело до порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 у справі *«Сміт і Греді проти Сполученого Королівства» (Smith and Grady v. the United Kingdom)*, 1999 (§§ 136-139).

213. У справі *«Карабейоглу проти Туреччини» (Karabeyoğlu v. Turkey)*, 2016 (§§ 128-132), відсутність засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б отримати перевірку використання в дисциплінарному розслідуванні даних прослуховування телефону під час кримінального розслідування призвело до того, що Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 8.

214. Відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б домагатися вилучення імені заявника зі списку, доданого до указу про швейцарський рух «Талібан», призвело до порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 у справі *«Нада проти Швейцарії»* (*Nada v. Switzerland)* [ВП], 2012 (§§ 209-214). Заявник мав змогу звернутися до національних судів і таким чином отримати відшкодування за своїми скаргами за Конвенцією. Однак ці органи не розглянули його скарги по суті. Зокрема, Федеральний суд висловив думку, що хоча він і мав право перевірити, чи на Швейцарію поширюються резолюції Ради Безпеки, він сам не міг, з міркувань прав людини, скасувати накладені на заявника санкції. Крім того, Федеральний суд чітко визнав, що процедура звернення до Організації Об'єднаних Націй з проханням вилучити ім'я зі списку не може розглядатися як ефективний засіб правового захисту відповідно до статті 13.

2. Повага до сімейного життя

215. У справах, що стосуються особливого характеру та інтересів, і коли тривалість провадження має явний вплив на сімейне життя заявника (і, таким чином, підлягає розгляду відповідно до статті 8 Конвенції), необхідний більш жорсткий підхід, такий, який зобов'язує Держави запровадити засіб правового захисту, що є водночас і превентивним, і компенсаційним *(«Макреді проти Чеської Республіки» (Macready v. the Czech Republic)*, 2010, § 48; *«Бергманн проти Чеської Республіки» (Bergmann v. the Czech Republic)*, 2011, §§ 45-46; *«Куппінгер проти Німеччини» (Kuppinger v. Germany)*, 2015, § 137). Суд зауважив, що позитивне зобов'язання Держави вжити відповідних заходів для забезпечення права заявника на повагу до сімейного життя ризикує стати ілюзорним, якщо зацікавлені сторони матимуть у своєму розпорядженні лише компенсаційний засіб, який може призвести лише до присудження грошової компенсації *a posteriori («Макреді проти Чеської Республіки» (Macready v. the Czech Republic)*, 2010, § 48).

216. Суд встановив принципи, застосовні до статті 13 у випадках, коли було встановлено порушення статті 8 у її процесуальному аспекті *(«Макреді проти Чеської Республіки» (Macready v. the Czech Republic)*, 2010; *«Бергманн проти Чеської Республіки» (Bergmann v. the Czech Republic)*, 2011). Хоча стаття 8 не містить чітких процесуальних вимог, процес прийняття рішень щодо заходів втручання

має бути справедливим і таким, щоб забезпечувати належну повагу до інтересів, захищених цією статтею, зокрема щодо догляду за дітьми (*«В. проти Сполученого Королівства» (W. v. the United Kingdom)*, 1987, §§ 62 і 64; *«Макмайкл проти Сполученого Королівства» (McMichael v. the United Kingdom)*, 1995, § 92; *«Т.П. і К.М. проти Сполученого Королівства» (T.P. and K.M. v. the United Kingdom)* [ВП], 2001, 72-73).

У справі *«Макреді проти Чеської Республіки» (Macready v. the Czech Republic)*, 2010 (§§ 48-51), існувала потреба в засобі правового захисту, за допомогою якого можна було б отримати рішення про швидке повернення дитини, яку мати вивезла за кордон без згоди батька, заявника; покласти край будь-яким примхам, які можуть виникнути під час процедури повернення; зберегти зв'язок між переміщеною дитиною та заявником; або оскаржувати неспроможність гарантувати те, що заявник міг скористатися своїм правом на контакт. Лише якщо такі засоби правового захисту не могли дати таких результатів, на думку Суду, належною для заявника могла би бути грошова компенсація. Суд зауважив, що якби заявник подав скаргу за статтею 13, застосовувалися б ті самі міркування.

У справі *«Бергманн проти Чеської Республіки» (Bergmann v. the Czech Republic)*, 2011 (§§ 46-51), Суд визнав, що його міркування у справі *«Макреді проти Чеської Республіки» (Macready v. the Czech Republic)*, 2010, були дійсними не лише в контексті міжнародного викрадення дітей, але й у інших ситуаціях, коли поведінка чи бездіяльність органів влади під час провадження мала наслідки для приватного чи сімейного життя заявників.

217. Відсутність національного засобу правового захисту, який би дозволив швидко виконати рішення щодо батьківських прав, призвело до того, що Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 у справі *«Куппінгер проти Німеччини» (Kuppinger v. Germany)*, 2015 (§§ 138-145). Провадження, про яке йде мова, стосувалося прав заявника на спілкування зі своєю малолітньою дитиною і, таким чином, підпадало під категорію справ, які ризикували бути заздалегідь визначеними своєю тривалістю. «Закон про засоби правового захисту», який набув чинності лише через півтора року після початку провадження щодо контактних прав, передбачав грошову компенсацію, засіб правового захисту, який не мав ефекту достатнього прискорення для незавершених проваджень у таких справах, як ця. Крім того, жоден із двох інших засобів правового захисту, на які посилався Уряд, не можна вважати ефективними.

218. Відсутність ефективного засобу правового захисту відносно дій місцевої влади після відібрання дитини у матері через підозру в сексуальному насильстві з боку хлопця матері, Суд визнав порушенням статті 13 у світлі статті 8 у справі *«Т.П. і К.М. проти Сполученого Королівства» (T.P. and K.M. v. the United Kingdom)* [ВП], 2001 (§§ 109-110). Суд дійшов висновку, що якби була завдана шкода, яка мала наслідки з психіатричної точки зору, то це ймовірно призвело до медичних витрат, а також спричинило значний біль і страждання, що потребувало б відшкодування. Заявники не мали у своєму розпорядженні належних засобів отримати рішення щодо своїх тверджень про те, що місцева влада порушила їхнє право на повагу до сімейного життя або можливості отримати рішення про відшкодування завданої таким чином шкоди.

У тому ж ключі див. *«Д.П. та Дж.К. проти Сполученого Королівства» (D.P. and J.C. v. the United Kingdom)*, 2002, §§ 136-138, де Суд встановив порушення статті 13 у світлі статей 3 або 8 через відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б перевірити ймовірну неспроможність соціальних служб захистити дітей від сексуального насильства з боку вітчима.

219. Відсутність ефективного засобу правового захисту щодо автоматичного застосування повної та абсолютної заборони на здійснення батьківських прав як додаткового покарання через закон, призначеного особам, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, без будь-якого перегляду судами типу правопорушення, скоєного ув'язненим батьком, або інтересів неповнолітніх дітей, призвели до встановлення Судом порушення статті 13 у світлі статті 8 у справах *«Сабу і Піркалаб проти Румунії» (Sabou and Pircalab v. Romania)*, 2004 (§§ 53-56), та *«Йордаче проти Румунії» (Iordache v. Romania)*, 2008 (§§ 57-67).

220. У справі *«Мік і Джовановіч проти Сербії» (Mik and Jovanović v. Serbia)* (ухв.), 2021 (§§ 47-52), Суд вилучив з реєстру скаргу за статтею 13 у поєднанні зі статтею 8 у світлі нової правової бази, яка

включала механізм, за допомогою якого батьки немовлят, які зникли в пологових будинках Сербії, могли вимагати компенсацію (на додаток до запиту Суду у справі *«Зоріца Йовановіч проти Сербії» (Zorica Jovanović v. Serbia)*, 2013, § 92). Закон від лютого 2020 року передбачав судові та позасудові процедури, зокрема базу даних ДНК і навчання для суддів, поліцейських, батьків тощо.

3. Повага до житла

221. Якщо особа має обґрунтовану скаргу на те, що його чи її домівку або майно навмисно знищили представники Держави, поняття «ефективного засобу правового захисту» передбачає, окрім виплати компенсації, у відповідних випадках, ретельне й ефективне розслідування, яке може призвести до ідентифікації та покарання винних, включаючи ефективний доступ скаржника до процедури розслідування *(«Ментеш та інші проти Туреччини» (Menteş and Others v. Turkey)*, 1997, § 89).

222. У справі *«Ментеш та інші проти Туреччини» (Menteş and Others v. Turkey)*, 1997 (§§ 90-92), не було проведено ретельного й ефективного розслідування тверджень заявників, і це призвело до підриву використання будь-яких засобів правового захисту, які вони мали у своєму розпорядженні, у тому числі домогтися компенсації в судах щодо скарг стосовно поваги до права на приватне та сімейне життя та до житла після того, як сили безпеки підпалили їхні будинки на південному сході Туреччини. Тож було встановлено порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8.

У тому ж ключі див. справу *«Нурі Курт проти Туреччини»* (*Nuri Kurt v. Turkey)*, 2005, §§ 117-122, де незадовільне розслідування пожежі, яка знищила будинки, призвело до висновку Суду про порушення статті 13 у світлі статті 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу.

223. Що стосується переміщення осіб з північного Кіпру, де вони проживали, у справі *«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)* [ВП], 2001 (§§ 193-194), було констатовано порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 і статті 1 Першого протоколу через те, що Держава-відповідач не надала грекам-кіпріотам жодних засобів правового захисту, щоб оскаржити вигнання з північного Кіпру.

У тому ж ключі див. *«Чірагов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia)* [ВП], 2015, §§ 213-215, і *«Саргсян проти Азербайджану»* (*Sargsyan v. Azerbaijan)* [ВП], 2015, §§ 269-274, де Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу щодо відсутності засобів правового захисту у разі втрати житла та майна переміщеними особами в контексті конфлікту в Нагірному Карабасі.

224. У справі про обшуки в будинку, *«Посевіні проти Болгарії»* (*Posevini v. Bulgaria)*, 2017 (§§ 83-87), Суд встановив, що сама можливість порушити дисциплінарне провадження проти поліцейських, які проводили обшук у будинку та фотостудії, не є ефективним засобом правового захисту, що порушує статтю 13 у світлі статті 8. Поняття ефективного засобу правового захисту в контексті права на повагу до житла залежить від того, чи мали заявники доступ до процедури, яка дозволяє їм оскаржити законність обшуків і виїмок та отримати належне відшкодування, якщо це необхідно.

У тому ж ключі порушення статті 13 у світлі статті 8 було встановлено у справі *«Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine)*, 2006, §§ 78-81, через відсутність ефективного засобу правового захисту після обшуку в нотаріальній конторі після припинення справи щодо нього на досудовій стадії; і у справі *«Пеєв проти Болгарії» (Peev v. Bulgaria)*, 2007, § 70, де не було ефективного засобу правового захисту після незаконного обшуку в офісі державного службовця після публікації в пресі листа, в якому він критикував генерального прокурора.

У справі *«Кіган проти Сполученого Королівства»* (*Keegan v. the United Kingdom)*, 2006 (§§ 41-43), Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 8 на тій підставі, що, хоча заявники розпочали національне провадження, вимагаючи відшкодування шкоди за насильницьке проникнення поліцейських з метою проведення обшуку будинку, нібито недобросовісно, вони зазнали невдачі, оскільки суди не мали змоги розглянути питання пропорційності чи розумності, а баланс було встановлено на користь захисту поліції в таких випадках. Збитки стосуються лише тих випадків, коли можна було довести злий умисел, і недбалість такого роду не кваліфікувалася.

4. Повага до кореспонденції

225. Суд розглядав різні питання ефективності засобів правового захисту щодо скарг, які стосуються права на повагу до кореспонденції.

226. Що стосується листування ув'язнених, у справі *«Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (Silver and Others v. the United Kingdom)*, 1983 (§§ 114-119), Суд встановив порушення та відсутність порушення статті 13 у світлі статті 8 стосовно питання контролю, перехоплення та приховування таких листів.

Відсутність засобу правового захисту, за допомогою якого ув'язнений міг би оскаржити відмову начальника в'язниці надіслати його листи, призвело до того, що Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 8 у справі *«Фреро проти Франції» (Frérot v. France)*, 2007 (§ 66). *Державна рада (Conseil d'Etat)* оголосила неприйнятним прохання заявника про скасування рішення начальника лише на тій підставі, що відмова надіслати листа була внутрішнім регуляторним заходом, який не підлягав судовому розгляду за зловживання повноваженнями. Уряд не стверджував, що будь-які інші засоби правового захисту, які відповідають вимогам статті 13, були доступні заявнику.

227. Що стосується листування банкрута, то у справі *«Боттаро проти Італії» (Bottaro v. Italy)*, 2003 (§§ 44-46) Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 8 з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на контроль за листуванням, який тривав понад 20 років і 6 місяців, і отримати відшкодування.

5. Притулок і вислання

228. У справах про вислання Суд вирішив, що втрата статусу потерпілого у зв'язку зі стверджуваним порушенням статті 8 Конвенції, оскільки заявник більше не піддається ризику вислання, не обов'язково позбавляє заявника такого статусу для цілей Статті 13. У справі *«Де Суза Рібейро проти Франції» (De Souza Ribeiro v. France)* [ВП], 2012 (§§ 86-100), незважаючи на те, що Суд вирішив, що заявника більше не можна вважати жертвою стосовно стверджуваних порушень статті 8, він дійшов висновку, що скарга порушила серйозне питання і що за конкретних обставин справи заявник все ще є жертвою стверджуваного порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8, оскільки на практиці він не мав доступу до ефективних засобів правового захисту щодо своєї скарги за статтею 8, коли його збиралися депортувати. Тому Суд відхилив попереднє заперечення Уряду щодо втрати заявником статусу «жертви» у значенні статті 34 Конвенції.

229. Що стосується імміграційних справ, єдине завдання Суду, відповідно до принципу субсидіарності, — це перевірка ефективності національних процедур і забезпечення дотримання прав людини *(«Де Суза Рібейро проти Франції» (De Souza Ribeiro v. France)* [ВП], 2012, § 84).

230. У справі *«Б.А.К. проти Греції» (B.A.C. v. Greece)*, 2016 (§§ 37-47), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 у зв'язку з тим, що Міністерство громадського порядку протягом 12 років не ухвалило жодного рішення щодо запиту заявника про надання притулку, незважаючи на позитивний висновок, виданий Консультативною радою з питань притулку, і в той час, як грецькі судові органи, включаючи Вищий адміністративний суд, відхилили запит про екстрадицію від турецької влади.

231. Якщо вислання оскаржується на підставі ймовірного втручання в приватне та сімейне життя, для того, щоб засіб правового захисту був ефективним, не обов'язково, щоб він мав дію автоматичного зупинення. Однак у справах імміграції, коли є обґрунтована скарга про те, що вислання загрожує втручанням у право іноземця на повагу до його приватного та сімейного життя, стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 вимагає, щоб Держави надали відповідній особі ефективну можливість оскаржити наказ про депортацію чи відмову в проживанні та розгляд відповідних питань із достатніми процесуальними гарантіями та ретельністю відповідним національним судом, який пропонує належні гарантії незалежності та неупередженості *(«Аль-Нашіф проти Болгарії» (Al-Nashif v. Bulgaria),* 2002, § 133; *(«М. та інші проти Болгарії» (M. and*

Others v. Bulgaria)[25], 2011, §§ 122-133; *«Де Суза Рібейро проти Франції»* (*De Souza Ribeiro v. France)* [ВП], 2012, § 83). Без шкоди для питання про його характер зупинення, для того, щоб засіб правового захисту був ефективним і щоб уникнути будь-якого ризику свавільного рішення, має бути справжнє втручання суду або «національного органу влади» (там само, § 93).

232. Якщо на карту поставлена національна безпека, деякі обмеження щодо типу доступних засобів правового характеру можуть бути виправданими, але засоби правового захисту мають бути ефективними як на практиці, так і за законом. Хоча процесуальні обмеження можуть бути необхідними, щоб гарантувати відсутність витоку інформації, яка завдає шкоди національній безпеці, і хоча, можливо, будь-який незалежний орган муситиме надавати широку свободу розсуду виконавчій владі в таких питаннях, це жодним чином не може виправдати повну відмову від засобів правового захисту, коли виконавча влада вирішила використати термін «національна безпека». Компетентний незалежний апеляційний орган має бути проінформований про причини, що обґрунтовують рішення про депортацію, навіть якщо такі причини не є загальнодоступними, і він повинен мати компетентність відхилити твердження виконавчої влади про наявність загрози національній безпеці, якщо вважає їх довільними або необґрунтованими. Повинна існувати певна форма змагальності, за потреби через спеціального представника після перевірки безпеки. Крім того, необхідно розглянути питання, чи буде оскаржуваний захід втручатись у право особи на повагу до сімейного життя, і, якщо так, чи досягнуто справедливого балансу між залученими суспільними інтересами та правами особи (*«Аль-Нашіф проти Болгарії»* (*Al-Nashif v. Bulgaria)*, 2002, § 137).

233. У справі *«Аль-Нашіф проти Болгарії»* (*Al-Nashif v. Bulgaria)*, 2002 (§§ 134-138) Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8 через відсутність будь-якого ефективного засобу правового захисту проти вислання з міркувань національної безпеки, оскільки національні суди не були уповноважені перевіряти справжність занепокоєння щодо національної безпеки.

У такому самому ключі див. *«Муса та інші проти Болгарії» (Musa and Others v. Bulgaria)*, 2007, §§ 70-73, де Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8 щодо неможливості домагатися судового перегляду наказу про відкликання дозволу на проживання з міркувань національної безпеки.

234. У справі *«М. та інші проти Болгарії» (M. and Others v. Bulgaria)*, 2011 (§§ 124-125 і 127), Суд визнав порушення статті 13 у світлі статей 3 і 8 через відсутність ефективного засобу правового захисту у Вищому адміністративному суді. Очевидно, визнаючи, що перший заявник ризикував піддатися жорстокому поводженню або страті у разі повернення в Афганістан, цей суд поклав на першого заявника тягар доведення того, що ці ризики походять від афганської влади та що ця влада не гарантувала б його безпеки (див. також п. 132 цього Посібника щодо скарги заявника за статтею 3).

235. У справі *«Де Суза Рібейро проти Франції» (De Souza Ribeiro v. France)* [ВП], 2012 (§§ 86-100), через відсутність ефективних засобів правового захисту щодо наказу про висилання заявника через Бразилію, який було виконано протягом 50 хвилин після того, коли до суду було подано заяву про його зупинення, Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8. Поспішність, з якою було виконано наказ про висилання, призвела до того, що наявні засоби правового захисту стали неефективними на практиці, а отже, недоступними. Крім того, органи влади Франції мали докази того, що висилання заявника не відповідало закону і, отже, могло становити незаконне втручання в його права. Крім того, географічне розташування Французької Гвіани та сильний імміграційний тиск на цю країну або небезпека перевантаження судів і негативного впливу на належне відправлення правосуддя не можуть виправдати виключення зі звичайного законодавства та способу його застосування там. Заявник не мав доступу до ефективних засобів правового захисту, коли його збиралися депортувати, і цей факт не було виправлено подальшою видачею дозволу на проживання.

236. У справі *«Абухмаїд проти України» (Abuhmaid v. Ukraine)*, 2017 (§§ 119-126) Суд не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 щодо невизначеності імміграційного статусу в Україні іноземця, який має паспорт, виданий Палестинською владою. Питання щодо невизначеності його перебування в Україні та його неможливості врегулювати там свій статус не були вирішені відмовою

25. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 3 і 8.

у депортації заявника, і було незрозуміло, чи можна було їх ефективно вирішити за допомогою процедур, передбачених Законом про імміграцію. Однак, оскільки заявник все ще мав доступ до різних національних процедур, які могли б допомогти йому врегулювати своє перебування та статус в Україні, не можна сказати, що Держава-відповідач знехтувала своїм позитивним зобов'язанням забезпечити ефективну та доступну процедуру або поєднання процедур, що дають йому змогу вирішити питання стосовно подальшого перебування та статусу в Україні.

H. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 9 або у світлі цієї статті[26]

Стаття 9 Конвенції — Свобода думки, совісті і релігії

«1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Ключові слова HUDOC

Свобода релігії (9-1) - Сповідувати релігію або переконання (9-1)

237. Суд встановив порушення або не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 9 або у світлі цієї статті у низці справ.

238. Проте, якщо Суд встановив порушення статті 9 у її процесуальних аспектах, він не вважав за необхідне розглядати скаргу окремо за статтею 13 *(«Члени Конгрегації Свідків Єгови Глдані та інші проти Грузії» (Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia)*, 2007, § 137).

239. У справах *«Ефстратіу проти Греції» (Efstratiou v. Greece),* 1996 (§§ 48-50), і *«Вальсаміс проти Греції» (Valsamis v. Greece)*, 1996 (§§ 47-49), Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 9 Конвенції та статтею 2 Першого протоколу щодо відсутності ефективного засобу правового захисту для оскарження одноденного відсторонення учня від школи за відмову брати участь у шкільному параді через релігійні переконання його батьків, які були Свідками Єгови. Заявники не могли отримати судове рішення про те, що дисциплінарне відсторонення від навчання було незаконним, оскільки це було необхідною умовою для позову про компенсацію. Тому позови про відшкодування шкоди не мали для них жодних результатів. Щодо інших засобів правового захисту, на які посилалися, Уряд не навів жодного випадку їх використання, подібного до розглядуваної справи, і їхня ефективність, відповідно, не була встановлена.

240. У справі *«Хасан і Чауш проти Болгарії» (Hasan and Chaush v. Bulgaria)* [ВП], 2000 (§§ 97-104), не було ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на відсутність правових підстав для визнання обрання релігійного лідера, що призвело до порушення статті 13 у світлі статті 9. На думку Суду, стаття 13 не може розглядатися як така, що вимагає можливості для кожного вірянина особисто ініціювати офіційне провадження стосовно оскарження рішення про реєстрацію керівництва його релігійної громади. Інтереси окремих вірян у цьому відношенні можна було б захистити, якби віряни звернулися до своїх лідерів і підтримали будь-які судові дії, які могли б ініціювати такі лідери. Зобов'язання Держави можна було б виконати шляхом надання засобів правового захисту, які були доступні лише для представників релігійної громади. Оскільки Верховний Суд прийняв справу до розгляду, представнику релігійної громади було надано доступ до судового захисту. Однак Верховний Суд відмовився вивчати питання по суті, вважаючи, що Рада Міністрів користується повною свободою дій; таким чином, перший засіб не був ефективним. Два інших звернення до Верховного Суду також не були ефективними засобами

26. Див. Посібник зі статті 9 Конвенції (Свобода думки, совісті і релігії).

правового захисту. Крім того, Уряд не вказав, яким чином кримінальне провадження, у разі його відкриття, могло б призвести до розгляду скарг заявників по суті; вони не вказали жодного іншого засобу правового захисту.

241. У справі *«Митрополія Бессарабії та інші проти Молдови» (Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova)*, 2001 (§§ 137-139), Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 9 стосовно відсутності ефективного засобу правового захисту проти відмови влади офіційно визнати Церкву. Верховний Суд не відповів на основні скарги заявників, а саме на їхнє бажання об'єднатися та спільно сповідувати свою релігію в Церкві, відмінній від Митрополії Молдови, і мати право на доступ до суду для захисту своїх прав і захищати свої активи, враховуючи, що правовим захистом користувалися лише конфесії, визнані Державою. Отже, бувши невизнаною Державою, Митрополія Бессарабії не мала прав, які вона могла б відстоювати у Верховному Суді. Відповідно звернення до Верховного Суду на підставі Цивільного процесуального кодексу не було ефективним. Крім того, Закон про релігійні конфесії 1992 року не містив жодного конкретного положення, яке б регулювало процедуру визнання та надання засобів правового захисту у разі спору. Отже, заявники не змогли отримати відшкодування від національного органу влади щодо своєї скарги стосовно права на свободу віросповідання.

242. У справі *«Лосте проти Франції» (Loste v. France)*, 2022 (§§ 67-78), Суд встановив порушення статті 13 Конвенції в поєднанні зі статтями 3 та 9 стосовно позову про відшкодування збитків (для встановлення відповідальності Держави за жорстоке поводження із заявницею з боку чоловіка сертифікованої доглядальниці протягом 12 років перебування у прийомній сім'ї, а також за неспроможність сім'ї дотриматися зобов'язання, яке вони взяли на себе у зв'язку з положенням про релігійний нейтралітет, яке передбачає повагу до мусульманського віросповідання заявниці та її сім'ї). Засіб правового захисту виявився неефективним, оскільки адміністративні суди продемонстрували надмірний формалізм, відхиливши позов заявниці на підставі спливу 4-річного строку позовної давності. Суди не поцікавилися в заявниці, як це передбачено законодавством, про дату, коли вона отримала «достатньо інформації», щоб мати змогу довести, що завдана їй шкода спричинена діями органів влади, і подати позов.

I. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 10 або у світлі цієї статті[27]

Стаття 10 Конвенції — Свобода вираження поглядів

«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Ключові слова HUDOC

Свобода вираження поглядів (10-1)

243. Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 10 або у світлі цієї статті у різних справах.

244. Проте, якщо Суд встановив порушення статті 10 у її процесуальних аспектах, він не вважав за

27. Див. Посібник зі статті 10 Конвенції (Свобода вираження поглядів).

необхідне розглядати скаргу окремо за статтею 13 у поєднанні зі статтею 10 *(«Зараколу і Белге Улусларараси Яїнджилик проти Туреччини» (Zarakolu and Belge Uluslararası Yayıncılık v. Turkey)*, 2004, § 45; *«Буцур і Тома проти Румунії» (Bucur and Toma v. Romania)*, 2013, § 170; *«Карасцони та інші проти Угорщини» (Karácsony and Others v. Hungary)* [ВП], 2016, § 174).

245. У справі *«Вілле проти Ліхтенштейну» (Wille v. Liechtenstein)* [ВП], 1999 (§§ 76-78), відсутність будь-якого прецеденту у практиці Конституційного суду, який би показував, що цей суд коли-небудь приймав до розгляду скаргу, подану проти принца, стосовно скарги на відмову висунути заявника на державну посаду, після думки, висловленої принцом на конференції, призвели Суд до висновку про порушення статті 13 у світлі статті 10.

246. У справі *«Ліндберг проти Швеції» (Lindberg v. Sweden)* (ухв.), 2004, стосовно визнання та виконання шведськими судами норвезького рішення, яке обмежує свободу вираження поглядів інспектора з полювання на тюленів, Суд оголосив заяву неприйнятною відповідно до статті 13 у поєднанні зі статтею 10 як явно необґрунтовану. Виникали сумніви щодо того, чи можна взагалі вважати, що заявник має обґрунтовану скаргу для цілей статті 13 стосовно своєї скарги, оскільки обґрунтована скарга в цій справі не могла безпосередньо стосуватися основної справи про наклеп у Норвегії (заявник раніше подав заяву проти Норвегії, але Європейська комісія з прав людини оголосила її неприйнятною як несвоєчасну), але була обмежена подальшим виконавчим провадженням у Швеції. Навіть якщо припустити, що стаття 13 була застосовна, вагомих причин проти примусового виконання не було. Шведські суди на трьох рівнях юрисдикції розглянули суть скарги заявника щодо виконання запиту в достатньому ступені, щоб надати йому ефективний засіб правового захисту для цілей статті 13.

247. У справі *«Пеєв проти Болгарії» (Peev v. Bulgaria)*, 2007 (§§ 71-73), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 10 через відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого заявник, державний службовець, міг би викласти по суті свої скарги на ймовірне порушення свого права на свободу вираження поглядів після незаконного звільнення, якому передував обшук у його офісі, який, імовірно, був призначений у відповідь на публікацію в пресі листа, в якому він висунув звинувачення проти Генерального прокурора.

248. У справі *«Каясу проти Туреччини» (Kayasu v. Turkey)*, 2008 (§§ 114-123), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 10 через відсутність ефективного засобу правового захисту у Вищій раді суддів і прокурорів, за допомогою якого можна скаржитися на засудження та звільнення з посади прокурора за зловживання владою та образу збройних сил. Неупередженість органів Вищої ради, які були покликані розглянути апеляцію заявника, викликала серйозні сумніви, особливо тому, що Регламент Ради не передбачав засобів гарантування неупередженості її членів, коли вони засідали в апеляційній комісії. Члени Ради, яких було покликано розглянути апеляцію заявника, безсумнівно, були ті самі люди, які розглядали його справу та застосовували оскаржувану санкцію. Рішення про звільнення заявника було розглянуто апеляційною комісією у складі дев'яти членів, четверо з яких були членами Ради, яка прийняла рішення, проти якого він заперечував.

249. У справі *«Кенеді проти Угорщини» (Kenedi v. Hungary)*, 2006 (§ 48), протидія органів влади захисту прав заявників щодо свободи вираження поглядів призвела до того, що Суд встановиД порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 10. Орган Держави-відповідача чинив рішучий опір законним спробам заявника забезпечити реалізацію свого права, наданого наказом національних судів, отримати вільний доступ до документів, що стосуються колишніх служб безпеки держави. Відповідно, заявник не мав змоги опублікувати об'єктивне дослідження щодо функціонування служби державної охорони.

250. У справах *«Булгаков проти Росії» (Bulgakov v. Russia)*, 2020, §§ 47-49; *«Енгельс проти Росії» (Engels v. Russia)*, 2020, §§ 42-44; *«ВАТ Флавус та інші проти Росії» (OOO Flavus and Others v. Russia)*, 2020, §§ 53-55; *«Владімір Харітонов проти Росії» (Vladimir Kharitonov v. Russia)*, 2020, §§ 55-57, Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 10 на тій підставі, що національні суди відмовилися розглядати скаргу по суті та не перевірили ані законність, ані пропорційність наслідків наказів про блокування вебсайтів позивачів.

J. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 11 або у світлі цієї статті[28]

Стаття 11 Конвенції — Свобода зібрань та об'єднання

«1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції або адміністративних органів держави».

Ключові слова HUDOC

Свобода мирних зібрань (11-1) - Свобода об'єднань (11-1)

251. Суд встановив порушення або не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 11 або у світлі цієї статті у різних справах.

252. Проте, якщо Суд встановив порушення статті 11 у її процесуальних аспектах, він не вважав за необхідне розглядати скаргу окремо за статтею 13 у поєднанні зі статтею 11 *(«Янг, Джеймс і Вебстер проти Сполученого Королівства» (Young, James and Webster v. the United Kingdom)*, звіт Комісії, 1979, §§ 176, 178; *«Тюм Хабер Сен і Чінар проти Туреччини» (Tüm Haber Sen and Çinar v. Turkey)*, 2006, §§ 41-42; *«Екші і Оджак проти Туреччини» (Ekşi and Ocak v. Turkey)*, 2010, § 38; *«Чернега та інші проти України» (Chernega and Others v. Ukraine)*, 2019, § 285).

253. Що стосується ефективних засобів правового захисту щодо скарг на право на мирні зібрання, природа демократичних дебатів така, що час проведення публічних зборів, які проводяться з метою висловлення певних думок, може мати вирішальне значення для політичної та соціальної ваги таких зборів. Тому органи державної влади можуть за певних обставин відмовити у дозволі на проведення демонстрації, якщо така відмова відповідає вимогам статті 11 Конвенції, але вони не можуть змінити дату, на яку організатори планують її провести. Якщо публічне зібрання організовується після того, як певна соціальна проблема втратила свою актуальність або важливість у поточній суспільній чи політичній дискусії, вплив зустрічі може бути значно зменшеним. Свобода зібрань — якщо нею не скористатися у сприятливий час — цілком може бути позбавлена сенсу. Таким чином, для ефективної реалізації права на свободу зібрань важливо, щоб відповідні закони передбачали розумні строки, протягом яких повинні діяти державні органи, приймаючи відповідні рішення *(«Банчковський та інші проти Польщі» (Bączkowski and Others v. Poland)*, 2007, §§ 82-83).

254. У справі *«Банчковський та інші проти Польщі» (Bączkowski and Others v. Poland)*, 2007 (§§ 83-84) Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 11 у зв'язку із запізнілим скасуванням (після дати, коли мали відбутися демонстрації та мітинги проти гомофобії) рішення про незаконну відмову в дозволі на проведення демонстрацій та мітингів. Поняття ефективного засобу правового захисту означало, що заявники повинні були отримати результат до дати запланованих подій. Вони дотримувалися чинного законодавства, яке передбачало часові обмеження для подання запитів до муніципалітету на отримання дозволу (до трьох днів до дати). На відміну від цього, влада не була зобов'язана жодними юридично обов'язковими часовими рамками видавати свої остаточні рішення до запланованої дати демонстрації. Таким чином, Суд не був переконаний, що доступні заявникам засоби правового захисту, усі з яких мають характер застосування після події, можуть забезпечити належне відшкодування щодо стверджуваних порушень Конвенції.

28. Див. Посібник зі статті 11 Конвенції (Свобода зібрань та об'єднання).

255. Відсутність будь-яких *a priori засобів правового захисту*, *за допомогою яких можна було б розглянути неодноразові відмови влади надати дозвіл на проведення* гей-параду *(«Алєксєєв проти Росії» (Alekseyev v. Russia)*, 2010, §§ 97-100) або за допомогою яких можна було отримати судове рішення, яке має законну силу щодо відмови влади погодити місце, дату та час або організацію публічного мітингу до запланованої дати *(«Лашманкін та інші проти Росії»* (*Lashmankin and Others v. Russia)*, 2017, §§ 342-361), становлять порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 11.

Російське законодавство передбачало для організаторів терміни повідомлення про публічний захід. На відміну від цього, влада не була зобов'язана жодними юридично обов'язковими часовими рамками видавати свої остаточні рішення до запланованої дати публічного заходу. Судовий засіб правового захисту, доступний організаторам публічних заходів, який мав характер застосування *після події (post-hoc),* не міг забезпечити належне відшкодування щодо стверджуваних порушень Конвенції. Крім того, у справі *«Лашманкін та інші проти Росії»* (*Lashmankin and Others v. Russia)*, 2017 (§ 360), обсяг судового розгляду обмежувався перевіркою законності пропозиції змінити місце, час або спосіб проведення публічного заходу, а ще суди, які за законом не зобов'язані оцінювати його «пропорційність», не робили цього на практиці.

256. Що стосується засобів правового захисту за скаргами щодо свободи об'єднання, у справі *«Метін Туран проти Туреччини» (Metin Turan v. Turkey)*, 2006 (§§ 36-38) відсутність засобу правового захисту в національному органі, за допомогою якого можна було б оскаржити рішення про переведення державного службовця до міста в іншому регіоні через членство в законно створеній профспілці, як вимагає губернатор регіону, де було оголошено надзвичайний стан, призвело до порушення статті 13 у світлі статті 11. З огляду на широкі повноваження губернатора, відсутність судового перегляду щодо переведення не забезпечувала достатніх гарантій, щоб уникнути будь-яких зловживань або просто дозволити перевірку законності відповідних рішень. Необхідний засіб правового захисту не був ефективним ні за законом, ні на практиці.

257. У справах *«Карачай проти Туреччини» (Karaçay v. Turkey)*, 2007 (§§ 44-45), і *«Кая і Сейхан проти Туреччини» (Kaya and Seyhan v. Turkey)*, 2009 (§§ 41-42), відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б оскаржити попередження, отримане членами профспілки через їхню участь у дні протестів Суд визнав таким, що порушує статтю 13 у світлі статті 11. Відсутність ефективного засобу юридичного захисту в національному органі щодо дисциплінарного стягнення, такого як попередження, про яке йде мова, позбавило відповідних осіб будь-яких гарантій запобігання можливим зловживанням або просто перегляду законності дисциплінарних заходів, таких як той, що був застосований до них. Те саме сталося у справі *«Доган Алтун проти Туреччини»* (*Doğan Altun v. Turkey)*, 2015 (§§ 58-60), стосовно відсутності засобів правового захисту у зв'язку з попередженням, винесеним представнику профспілки за організацію профспілкових заходів на робочому місці в неробочий час. Єдиним доступним засобом правового захисту проти дисциплінарного стягнення, про яке йдеться, було адміністративне оскарження в дисциплінарній комісії.

K. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 12 або у світлі цієї статті

Стаття 12 Конвенції — Право на шлюб

> «Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права».

Ключові слова HUDOC

> Чоловіки та жінки (12) - Шлюб (12)

258. У двох справах Суд розглядав питання про ефективні засоби правового захисту, за допомогою яких можна було б оскаржити відмови дозволити ув'язненому одружитися та отримати належне відшкодування.

259. У справі *«Фрасік проти Польщі» (Frasik v. Poland)*, 2010 (§ 104), відсутність будь-якої процедури, за допомогою якої ув'язнений міг би ефективно оскаржити рішення про відмову йому чи їй у праві одружитися у в'язниці, призвело до порушення статті 13 у світлі статті 12.

260. У справі *«Яремовіч проти Польщі» (Jaremowicz v. Poland)*, 2010 (§§ 70-71) Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 12 щодо відсутності належного відшкодування за відмову дозволити ув'язненому одружитися у в'язниці. Заявник мав змогу оскаржити початкову відмову в суді пенітенціарної установи. Проте процедура тривала майже п'ять місяців, і жодного рішення щодо його апеляції не було винесено до того моменту, коли влада в'язниці змінила своє початкове рішення. Як наслідок, не можна сказати, що процедура запропонувала заявнику необхідний захист, тобто швидке рішення по суті його вимоги за статтею 12 Конвенції. Запізніле надання дозволу на шлюб також не може становити відшкодування, яке вимагається цією статтею.

L. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 34 або у світлі цієї статті[29]

Стаття 34 Конвенції — Індивідуальні заяви

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права».

Ключові слова HUDOC

Звернення (34) - Держава-відповідач (34) - Особа (34) - Неурядова організація (34) - Група осіб (34) - Потерпілий (34) - Позов в інтересах суспільства, поданий особами, які самі не є жертвами порушення (Actio popularis) (34) – Право на звернення до суду (Locus standi) (34) - Перешкоджати здійсненню права подати заяву (34)

261. Суд встановив порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 34 в одній справі.

262. У справі *«Аль-Саадун і Муфдхі проти Сполученого Королівства» (Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom)*, 2010 (§§ 162-166), влада не вжила всіх розумних заходів для дотримання вимог Правила 39. Передача заявників органам влади Іраку, незважаючи на ризик застосування смертної кари до розгляду їхніх апеляцій, наражала їх на серйозний ризик суттєвої та непоправної шкоди. Це також призвело до невиправданого зведення нанівець ефективності будь-якої апеляції до Палати лордів. Суд встановив порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 34.

M. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу або у світлі цієї статті[30]

Стаття 1 Першого протоколу — Захист власності

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

Ключові слова HUDOC

Позитивні зобов'язання (P1-1) - Власність (P1-1-1) - Мирне володіння майном (P1-1-1) - Втручання

29. Див. Практичний посібник з умов прийнятності щодо статей 34 і 35 Конвенції.
30. Див. Посібник зі статті 1 Першого протоколу (Захист власності).

(P1-1-1) - Позбавлення власності (P1-1-1) - Загальні принципи міжнародного права (P1-1-1) - Контроль за користуванням майном (P1-1-2) - Загальний інтерес (P1-1-2) - Забезпечення сплати податків (P1-1-2) - Забезпечення сплати зборів або штрафів (П1-1-2)

263. Суд встановив порушення або не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу або у світлі цієї статті у різних справах.

264. Проте, якщо Суд встановив порушення статті 1 Першого протоколу у її процесуальних аспектах, він не вважав за необхідне розглядати скаргу окремо за статтею 13 у поєднанні з цією статтею *(«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria)*, 2007, §§ 251-252; *«Джініч проти Хорватії» (Džinić v. Croatia)*, 2016, § 82).

265. Суд зазначив, що існує різниця в характері інтересів, які захищаються статтею 13 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу: перша забезпечує процесуальний захист, а саме «право на ефективний засіб правового захисту», тоді як процесуальна вимога, властива останній, — допоміжна щодо ширшої мети забезпечення поваги до права на мирне володіння майном. Беручи до уваги різницю в меті гарантій, передбачених двома статтями, Суд визнав доцільним розглянути той самий набір фактів за обома статтями (*«Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece)* [ВП], 1999, § 65).

266. Що стосується реституції майна або компенсації за його втрату, відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б оскаржити відмову органів влади повернути кінотеатр просто неба орендарю після скасування наказу про виселення, становила порушення статті 13 у світлі статті 1 Першого протоколу у справі *«Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece)* [ВП], 1999 (§§ 65-66). Заявник мав доступ до засобу правового захисту у формі заяви про скасування наказу про виселення; він скористався ним, і успішно, але з огляду на відмову міністра фінансів виконати рішення суду першої інстанції, розглянутий засіб правового захисту не можна вважати «ефективним».

267. У справі *«Васільєв і Дойчева проти Болгарії» (Vasilev and Doycheva v. Bulgaria)*, 2012 (§§ 58-61), відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на бездіяльність органів влади щодо реституції сільськогосподарських угідь, колективізованих комуністичним режимом, призвела до порушення статті 13 у світлі статті 1 Першого протоколу. Окремі положення Кодексу адміністративного судочинства передбачали засіб правового захисту, який міг прискорити адміністративне провадження. Але вони набули чинності у 2007 році, і на той час процедури реституції, ініційовані заявниками, вже накопичили значну затримку в кілька років. Крім того, Уряд не надав жодного рішення національних судів, щоб показати, що ці положення були застосовними й ефективними в контексті процедури повернення сільськогосподарської землі та в конкретній ситуації заявників.

268. У справі *«Дріза проти Албанії»* (*Driza v. Albania)*, 2007 (§§ 115-120), неможливість отримати примусове виконання рішення суду про присудження компенсації щодо незаконної націоналізації майна родичів заявника за відсутності відповідної процедури або законодавчої бази призвела до порушення статті 13 у світлі статті 1 Першого протоколу. Уряд, зокрема, не спромігся створити відповідні органи для оцінки майна, яке не підлягає поверненню, або ухвалити плани території з цією метою. Крім того, було малоймовірно, що Уряд запровадить таку систему негайно або протягом досить короткого періоду часу, щоб дозволити врегулювання спору, пов'язаного з визначенням прав заявників.

269. У справах *«Чірагов та інші проти Вірменії»* (*Chiragov and Others v. Armenia)* [ВП], 2015 (§§ 213-215), і *«Саргсян проти Азербайджану»* (*Sargsyan v. Azerbaijan)* [ВП], 2015 (§§ 269-274), відсутність ефективного засобу правового захисту щодо втрати житла та майна переміщених осіб у контексті Нагірнокарабахського конфлікту та триваюча нездатність отримати доступ до свого майна призвела до порушення статті 13 у світлі статті 1 Першого протоколу та статті 8 Конвенції.

270. У справі *«Едвард і Синтія Замміт Маемпель проти Мальти» (Edward and Cynthia Zammit Maempel v. Malta)*, 2019 (§§ 70-86), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу, дійшовши висновку, що, хоча конституційне провадження було ефективним засобом правового захисту в теорії, воно не було таким на практиці, оскільки не давало можливості отримати компенсацію за збитки, спричинені розпорядженнями про реквізицію майна, які, хоч і

були законними й переслідували законні цілі, поклали надмірний індивідуальний тягар на заявників. Конституційний Суд встановив порушення і присудив компенсацію моральної, але не матеріальної шкоди, і не скасував наказ про витребування та виселення, вважаючи, що саме заявники повинні порушувати справу з цією метою. Таким чином, навіть якщо припустити, що кожен із послідовних засобів правового захисту, на які посилався Уряд, міг би забезпечити належне відшкодування, і враховуючи той факт, що конституційним судам знадобилося більше ніж 5 років (на двох рівнях юрисдикції), щоб прийняти рішення щодо вимог заявників, було розумно вважати, що може знадобитися ще 5 років (на двох рівнях), поки цивільні суди вирішать решту вимог. Не можна очікувати, що заявник, який зазнав тривалого порушення, використає ще один засіб правового захисту, щоб отримати відшкодування за свою втрату. Крім того, послідовні процедури ще більше обтяжили б заявників додатковими судовими витратами.

271. У справі *«Маршалл та інші проти Мальти»* (*Marshall and Others v. Malta*), 2020 (§§ 70-81), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу, оскільки, хоча конституційне провадження — єдиний доступний засіб правового захисту — було ефективним засобом правового захисту в теорії, воно не було таким на практиці. Заявники мали обґрунтовані скарги щодо чинного законодавства про оренду, яке, хоча було законним і переслідувало законні цілі, накладало надмірний індивідуальний тягар з огляду на кричущу невідповідність між орендною платою, яку вони отримували, та ринковою вартістю майна. Конституційний Суд, відповідно до його усталеної практики, визнав, що він не має юрисдикції видавати розпорядження про виселення орендарів. Він також висловив думку, що положення Цивільного кодексу, зміненого у 2009 році, яке дозволяє власникам повернути своє майно, може застосовуватися лише в кінці перехідного періоду у 2028 році. Незважаючи на це, він постановив, що оскаржуване законодавство про контроль за орендою більше не може застосовуватися до майна заявників. За відсутності компенсації майбутньої орендної плати до 2028 року єдиним засобом правового захисту, здатним надати адекватне і швидке відшкодування заявникам, було виселення орендарів. Однак з'ясувалося, що жодних процедур виселення не було розпочато (або завершено); самі ж орендарі також добровільно не звільнили об'єкт власності. Таким чином, бездіяльність обох сторін призвела до того, що статус-кво залишився таким, який існував на дату рішення Конституційного Суду, тобто більше ніж три роки до цього. Незважаючи на це, було мало виправдань для затримки відшкодування у цій справі, враховуючи те, що: (i) на відміну від аналогічних випадків, коли втручання було виправдано законною метою надання соціального житла, у цій справі втручання було застосовано на користь комерційної установи, а саме банку; (ii) згідно з чинним законодавством, банк у будь-якому випадку втратить захист закону і, отже, повинен буде звільнити майно, коли строк оренди закінчиться у 2028 році. Крім того, фінансове відшкодування, запропоноване заявникам, не було адекватним. Суд був стурбований тим, що мальтійські суди часто: (i) щодо матеріальної шкоди — не враховували, що рішення мають бути спрямовані на те, щоб поставити заявника, наскільки це можливо, у становище, яке б він мав, якби порушення не відбулося; і (ii) не супроводжували такі рішення відповідним присудженням відшкодування моральної шкоди та/або розпорядженням про сплату відповідних витрат.

272. У справі *«Каучі проти Мальти»* *(Cauchi v. Malta)*, 2021 (§§ 75-87), Суд повторив, що, хоча конституційне провадження було ефективним засобом правового захисту в теорії, воно не було таким на практиці у справах щодо рівнів орендної плати, встановлених законом, які були недостатніми для орендодавців. Це також стосувалося цивільного суду, який прийняв рішення з конституційних питань і не присудив заявнику достатньої компенсації. Той самий закон передбачав, що, якщо орендар не відповідає критеріям перевірки матеріального стану, щоб мати право на соціальну допомогу, він може продовжувати займати приміщення протягом п'яти років. Суд не міг погодитися з тим, що після сприятливого рішення судів конституційної юрисдикції, як у першій інстанції, так і в апеляції в Конституційному суді, потерпілий заявник міг залишатися жертвою втручання, яке більше не переслідувало законної мети принаймні протягом ще 5 років. Крім того, той самий закон передбачав, що якщо орендар має право на соціальну допомогу, орендна плата може поступово збільшуватися максимум до 2 % від ринкової вартості майна, беручи до уваги матеріальний стан і вік орендаря та будь-який непропорційний тягар для орендодавця. За відсутності виселення, для того, щоб припинити порушення (вже визнане національним судом), заявнику слід було сплатити відповідну орендну плату за період після винесення національного

рішення. Було незрозуміло, як поступове збільшення протягом багатьох років виконає таку вимогу. Крім того, встановлення цієї орендної плати залежало від матеріальних можливостей орендаря. Таким чином, все ще може бути встановлена низька орендна плата, а орендодавець продовжуватиме нести більшу частину соціальних і фінансових витрат на надання житла особі, на відміну від Держави. За цих обставин Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу, оскільки всі засоби правового захисту були неефективними.

273. У справі *«Ріццо та інші проти Мальти» (Rizzo and Others v. Malta),* 2024 (§§ 31-46), звернення до Конституційного Суду станом на 2021 рік було засобом правового захисту, доступним як в теорії, так і на практиці, здатним забезпечити відшкодування та запропонувати розумні перспективи успіху щодо позовів за старими законами про оренду. Конституційний Суд послідовно застосовував конкретні рекомендації щодо присудження адекватної компенсації, викладені у справі *«Каучі проти Мальти» (Cauchi v. Malta)*. Крім того, після справи Каучі до національного законодавства були внесені поправки. Для заявників була відкрита нова потенційно ефективна процедура, здатна виселити орендаря або встановити вищу орендну плату в майбутньому. Таким чином, Суд не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу.

274. Що стосується компенсації після катастроф, у справі *«Онер'їлдиз проти Туреччини»* (*Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004 (§§ 156-157), заявнику було відмовлено в ефективному засобі правового захисту, за допомогою якого можна було б стверджувати про порушення його права за статтею 1 Першого протоколу щодо того факту, що рішення про компенсацію за знищення предметів домашнього вжитку після вибуху на громадському промисловому майданчику довелося довго очікувати, а відшкодування так і не було виплачене. Переваги, отримані заявником через надання йому субсидованого житла, виявилися неспроможними позбавити заявника його статусу жертви стверджуваного порушення статті 1 Першого протоколу або тим більше позбавити його права на ефективний засіб правового захисту, щоб отримати відшкодування за це ймовірне порушення. Таким чином, Суд дійшов висновку, що було порушення статті 13 Конвенції стосовно скарги за статтею 1 Першого протоколу.

275. У справі *«Будаєва та інші проти Росії»* (*Budayeva and Others v. Russia)*, 2008 (§§ 196-198), Суд не встановив порушення статті 13 у світлі статті 1 Першого протоколу на тій підставі, що відмову судів присудити заявникам відшкодування збитків у частині їхньої вимоги, яка не покривається виплатами жертвам катастрофи, які вони отримали, не можна вважати необґрунтованою або довільною. Заявники мали змогу подати позов про відшкодування збитків і отримати його розгляд у компетентних судах. Причиною, чому не було присуджено компенсацію в цьому провадженні, було те, що заявники вже отримали безкоштовне житло на заміну і грошову допомогу, і не було знайдено жодних підстав для встановлення деліктної відповідальності Держави щодо різниці між цією компенсацією та фактичними збитками. Крім того, було б недоцільно покладати на Державу абсолютний обов'язок оцінити матеріальні збитки та взяти на себе відповідальність за делікт за обставин, коли вона вжила заходів за допомогою загальної схеми допомоги в надзвичайних ситуаціях, у цьому випадку на користь жертв пошкодження майна, спричиненого селевими потоками.

276. У справі *«Нурі Курт проти Туреччини»* (*Nuri Kurt v. Turkey)*, 2005 (§§ 118-122), неадекватність розслідування пожежі, яка знищила будинки, призвела до висновку Суду про порушення статті 13 у світлі статті 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу. У розслідуванні зі сторони влади були серйозні недоліки, зокрема той факт, що слідчим у справі, де, як стверджувалося, виконавцями були жандарми, був призначений офіцер жандармів, а також інші аспекти, що викликають серйозні сумніви щодо достовірності розслідування, яке не було ґрунтовним чи ефективним.

277. Що стосується виплати боргу у справі *«Саджіо проти Італії» (Saggio v. Italy)*, 2001 (§§ 42-44), Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 1 Першого протоколу, враховуючи те, що протягом приблизно 4 років і 2 місяців після того, як проти компанії, яка не виплачувала зарплату своїм працівникам протягом приблизно 6 місяців, була порушена позачергова ліквідаційна процедура, заявник не зміг звернутися до будь-якого органу, щоб відстояти своє право на стягнення заборгованих йому сум або оскаржити заходи, вжиті ліквідатором; він не мав жодних інших ефективних засобів домогтися розгляду справи. Норми, які регулювали надзвичайну ліквідаційну процедуру, разом із тривалістю часу, необхідного для перевірки позовної заяви, становили

невиправдане втручання у право заявника на ефективний засіб правового захисту.

278. Щодо заморожування активів відповідно до Закону про санкції з метою забезпечення національної безпеки, у справі *«ТОВ "М.С.Л." проти України» (M.S.L., TOV v. Ukraine)*, 2025, §§ 117–121, Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу, оскільки компаніям-заявникам, з огляду на конкретні обставини справи, було відмовлено у розумній можливості ефективно оскаржити оспорювані заходи, що було зумовлено як обмеженим обсягом судового перегляду Верховним Судом, так і надмірною затримкою у розгляді справи.

N. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу або у світлі цієї статті[31]

Стаття 2 Першого протоколу — Право на освіту

«Нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Під час виконання будь-яких функцій, які особа бере на себе щодо освіти та навчання, держава поважає право батьків дбати про те, щоб така освіта та навчання відповідали їхнім власним релігійним та філософським переконанням».

Ключові слова HUDOC

Право на освіту (P1-2) - Повага до релігійних переконань батьків (P1-2) - Повага до світоглядних переконань батьків (P1-2)

279. Суд встановив порушення або не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу або у світлі цієї статті у різних справах.

280. У справі *«Олссон проти Швеції (№ 1)» (Olsson v. Sweden (no. 1))*, 1988 (§ 98), Суд не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу, оскільки заявникам були доступні різні ефективні засоби правового захисту у відповідь на стверджуване порушення цієї статті внаслідок релігійного виховання одного з їхніх дітей, який перебував під опікою. На додаток до можливості подати скаргу до адміністративних органів, після набрання чинності Законом 1980 року батьки мали право оскаржити в Окружному адміністративному суді рішення про влаштування, прийняте Соціальною радою. Як до, так і після цього часу питання про релігійне виховання дитини могло бути порушено та розглянуто в заяві про припинення піклування.

281. У справах *«Ефстраміу проти Греції» (Efstratiou v. Greece)*, 1996 (§§ 48-50), і *«Вальсаміс проти Греції» (Valsamis v. Greece)*, 1996 (§§ 47-49), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу та статтею 9 Конвенції щодо відсутності ефективного засобу правового захисту для оскарження одноденного відсторонення учня від школи за відмову брати участь у шкільному параді через релігійні переконання його батьків, які були Свідками Єгови. Заявники не могли отримати судове рішення про те, що дисциплінарне відсторонення було незаконним, оскільки це було необхідною умовою для позову про компенсацію. Тому позови про відшкодування шкоди не мали для них жодних результатів. Щодо інших засобів правового захисту, на які здійснювалося посилання, Уряд не навів жодного випадку їх використання, подібного до розглядуваної справи, і їхня ефективність, відповідно, не була встановлена.

282. У справі *«Сампаніс та інші проти Греції» (Sampanis and Others v. Greece)*, 2008 (§§ 58-59), Уряд не згадав жодного ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б отримати відшкодування за ймовірну бездіяльність адміністрації щодо реєстрації ромських дітей для навчання. Відповідно, було порушення статті 13 у світлі статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу.

31. Див. Посібник зі статті 2 Першого протоколу (Право на освіту).

O. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу або у світлі цієї статті[32]

Стаття 3 Першого протоколу — Право на вільні вибори

«Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу».

Ключові слова HUDOC

Право на вільні вибори (P1-3) - Вільне вираження думки народу (P1-3) - Вибір законодавчого органу (P1-3) - Голосування (P1-3) – Виступати кандидатом на виборах (P1-3)

283. Суд встановив порушення або не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу або у світлі цієї статті у різних справах.

284. У справі, коли післявиборчий спір щодо виборчих прав розглядався національними судами, Суд вирішив розглянути скаргу виключно у світлі статті 3 Першого протоколу, і жодного окремого питання за статтею 13 не виникало *(«Гахраманлі та інші проти Азербайджану» (Gahramanli and Others v. Azerbaijan)*, 2015, § 56; *«Різа та інші проти Болгарії» (Riza and Others v. Bulgaria)*, 2015, § 95; *«Давидов та інші проти Росії» (Davydov and Others v. Russia)*, 2017, § 200). Однак у тих випадках, коли такий спір не розглядався судами, Суд проводив окремий розгляд скарги за статтею 13 (*«Гросару проти Румунії» (Grosaru v. Romania)*, 2010, §§ 55-57; *«Пауновіч і Мілівоєвіч проти Сербії» (Paunović and Milivojević v. Serbia)*, 2016, §§ 68-73).

285. Венеціанська комісія Ради Європи у своєму Кодексі належної практики у виборчих справах рекомендує судовий перегляд застосування виборчих правил, можливо, на додаток до оскарження до виборчих комісій або до парламенту. Незважаючи на те, що кілька Держав-членів Ради Європи запровадили судовий перегляд, лише деякі Держави все ще зберігають суто політичний нагляд за виборами (*«Гросару проти Румунії» (Grosaru v. Romania)*, 2010, § 56).

286. У випадках, коли органи влади шляхом навмисних дій і бездіяльності перешкоджають кандидату в парламент балотуватися, порушення статті 3 Першого протоколу не може бути виправлено виключно шляхом присудження компенсації. Якби Держави змогли обмежити свою реакцію на такі інциденти простою виплатою компенсації, не запровадивши ефективних процедур, що забезпечують належне розгортання демократичного процесу, у деяких випадках влада могла б свавільно позбавити кандидатів їхнього права виборчої участі та навіть фальсифікувати вибори. Право виступати кандидатом на виборах до парламенту, яке поряд з іншими правами, гарантованими статтею 3 Першого протоколу, має вирішальне значення для встановлення та збереження основ повноцінної демократії, у такому разі було б неефективним на практиці *(«Петков та інші проти Болгарії» (Petkov and Others v. Bulgaria,* 2009, § 79).

287. Що стосується права балотуватися на виборах, у справі *«Мугеманганго проти Бельгії» (Mugemangango v. Belgium)* [ВП], 2020, §§ 125-127 і 132-139, Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу, оскільки не було ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого кандидати, які балотувалися на парламентських виборах, могли б оскаржити результати та вимагати перерахунку голосів. Національне законодавство наділило парламент Валлонії винятковою юрисдикцією вирішувати питання про дійсність виборів щодо його членів. Відповідно до цих положень суди визнали, що вони не мають юрисдикції розглядати спори щодо питань після виборів. Згідно зі статтею 3 Першого протоколу Суд постановив, що процедура подання скарг до парламенту Валлонії не забезпечила адекватних і достатніх гарантій для забезпечення ефективного розгляду скарг заявника. Отже, за відсутності таких гарантій цей засіб правового захисту також не можна вважати «ефективним» у значенні статті 13.

32. Див. Посібник зі статті 3 Першого протоколу (Право на вільні вибори).

Суд повторив, що «орган», згаданий у статті 13, не обов'язково повинен бути судовим органом у суворому сенсі. Беручи до уваги принцип субсидіарності та різноманітність виборчих систем, що існують у Європі, Суд не мав вказувати, який тип правового захисту має бути наданий для задоволення вимог Конвенції. Це питання, тісно пов'язане з принципом поділу влади, належало до широкої свободи розсуду, наданої Договірним Державам при організації їхньої виборчої системи. Засіб судового правового захисту або правового захисту судового типу, чи то в першій інстанції, чи після рішення несудового органу, в принципі був таким, що міг задовольнити вимоги статті 3 Першого протоколу.

288. Що стосується виступати кандидатом на виборах, у справі *«Петков та інші проти Болгарії»* (*Petkov and Others v. Bulgaria)*, 2009 (§§ 80-83), заходи виправлення, запроваджені Урядом для розгляду скарг щодо недотримання виборчими органами остаточних судових рішень та про відмову в перереєстрації заявників у списку кандидатів у народні депутати давали б лише матеріальну компенсацію. Через значні часові обмеження напередодні виборів ситуацію можна було виправити лише за допомогою післявиборчого засобу. Таким чином, вимоги статті 13 могли бути виконані лише шляхом процедури, за допомогою якої кандидати могли домагатися захисту свого права балотуватися в парламенті перед органом, який має повноваження анулювати результати виборів. Проте межі розгляду Конституційним Судом, який мав юрисдикцію розглядати спори про законність парламентських виборів, не були чітко визначені через відсутність чітких положень. Крім того, існувало обмеження щодо осіб та органів, які мали право передавати справу до Конституційного Суду; кандидати чи, власне, будь-який інший учасник виборчого процесу не могли безпосередньо порушити справу у цьому суді. Таким чином, Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 3 Першого протоколу.

289. Відсутність ефективного засобу правового захисту у разі рішення Центральної виборчої комісії про усунення партії та одного з її кандидатів від участі у виборах призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 3 Першого протоколу у справі *«Російська консервативна партія підприємців та інші проти Росії»* (*Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia)*, 2007 (§§ 86-89). Апеляція не була задоволена, оскільки національні суди вважали, що рішення Президії Верховного Суду в порядку нагляду було остаточним і що подальший розгляд справи неможливий. Крім того, Цивільний процесуальний кодекс на той час не передбачав оскарження рішення чи ухвали, винесеної в порядку нагляду. Його можна було скасувати лише за допомогою іншого судового рішення чи ухвали в порядку нагляду. Проте повноваження порушувати провадження у порядку нагляду були дискреційними, тобто виключно відповідний державний службовець мав вирішувати, чи потребує конкретна справа перегляду у порядку нагляду. Нове провадження в наглядовому органі не могло ініціюватися жодною із сторін.

290. Щодо короткого терміну для оскарження скасування кандидатур виборчих груп на територіальних виборах на тій підставі, що вони провадять діяльність партій, які були визнані незаконними через зв'язки з терористичною організацією, Суд не встановив порушення статті 13 у світлі статті 3 Першого протоколу у справі *«Етчеберрія та інші проти Іспанії» (Etxeberria and Others v. Spain)*, 2009 (§§ 78-82). Термін у два дні, наданий об'єднанням, про які йдеться, для подання своїх апеляцій, був коротким, особливо з огляду на стандарти, встановлені Венеціанською комісією, яка рекомендувала від трьох до п'яти днів у першій інстанції. Проте часові обмеження в Іспанії не були явно необґрунтованими у порівнянні з підходом більшості інших європейських країн. У будь-якому випадку, заявники не довели, що строки перешкодили представникам об'єднань, про які йде мова, подати апеляції до Верховного Суду чи Конституційного Суду або подати зауваження та захистити свої інтереси належним чином.

291. Що стосується спорів після виборів, у справі *«Гросару проти Румунії»* (*Grosaru v. Romania)*, 2010 (§ 62), відсутність ефективного засобу правового захисту у зв'язку з відмовою влади надати заявникові місце в парламенті, що належить італійській меншині, призвело до порушення статті 13 у світлі статті 3 Першого протоколу. Кандидат у депутати не зміг отримати судове рішення щодо тлумачення спірного положення закону про вибори, якому бракувало ясності щодо процедури розподілу місця в парламенті, зарезервованого для організації-переможця, яка представляє національну меншину. Верховний Суд відхилив справу заявника як неприйнятну, вважаючи, що рішення центрального бюро були остаточними. Згодом Конституційний Суд обмежився

повідомленням заявника про те, що він не має юрисдикції у виборчих питаннях.

292. Відсутність ефективних засобів правового захисту у Верховному Суді та Конституційному Суді, за допомогою яких можна було б вимагати скасування рішення парламенту про припинення повноважень заявника, призвело до того, що Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 Першого протоколу у справі *«Пауновіч і Мілівоєвіч проти Сербії» (Paunović and Milivojević v. Serbia)*, 2016 (§§ 72-73). Ці суди відхилили скарги заявника, не розглянувши їх по суті. Навіть якщо припустити, що заявник успішно скасував свою «бланкову заяву про відставку» у цивільному провадженні, це не було б ефективним засобом правового захисту за конкретних обставин справи, оскільки Уряд не припускав, що анулювання призвело б до поновлення депутатського мандата заявника. Крім того, Уряд не зміг процитувати будь-яку національну судову практику, згідно з якою позов було успішно подано у справі, подібній до справи заявника.

293. У справі *«Страк і Ріхтер проти Німеччини» (Strack and Richter v. Germany)* (ухв.), 2016, скаргу на відсутність ефективних засобів правового захисту, з огляду на відмову припинити повноваження членів Європейського парламенту, обраних в результаті застосування порогу прийнятності, визнаного неконституційним, було визнано неприйнятною як явно необґрунтовану. Заявники звернулися до Федерального парламенту та Федерального конституційного суду, які мали повноваження виправляти певні помилки, пов'язані з виборами. Спосіб, у який було проведено це провадження, гарантував заявникам ефективний засіб правового захисту щодо їхньої скарги за статтею 3 Першого протоколу.

294. У справі *«Галан проти Італії» (Galan v. Italy)* (ухв.), 2021 (§§ 146-153), Суд не міг вимагати перевірки парламентським судом складу виборного органу і, зокрема, рішення про виключення члена, засудженого до кримінальної відповідальності, без будь-якого розгляду самої природи відповідного конституційного закону. Така вимога не враховувала б систему, яка, як і та, про яку йде мова, мала конституційне застереження щодо повноважень парламенту приймати рішення не лише щодо допуску своїх членів, але й щодо будь-яких причин невідповідності та несумісності. Таким чином, беручи до уваги гарантії в парламентській процедурі «потрійної перевірки», Суд вважав, що стаття 13 не може вимагати судового розгляду рішення, прийнятого парламентом, користуючись конституційним застереженням про повноваження.

295. Що стосується здійснення права голосу, то у справі *«Топлак і Мрак проти Словенії» (Toplak and Mrak v. Slovenia)*, 2021 (§§ 94-96), другий заявник, який мав інвалідність, голосував, але скаржився, що не міг голосувати на рівних умовах з іншими через практичні перешкоди, з якими зіткнувся на своїй виборчій дільниці, і через нездатність розумно відреагувати на його потреби. Проте він мав право висловити будь-які занепокоєння, які він міг мати щодо задоволення своїх потреб, компетентним виборчим органам, які раніше конструктивно реагували на його запити. Якби він вважав, що став жертвою дискримінації під час здійснення свого виборчого права, він міг би подати позов про компенсацію згідно з положенням, яке було спеціально розроблено для боротьби з дискримінацією та яке не викликало жодної двозначності, яка перш за все поставила би під сумнів ефективність засобу правового захисту. За обставин цієї справи засіб правового захисту, здатний забезпечити достатнє відшкодування у вигляді компенсації, відповідав би критеріям статті 13. Таким чином, Суд постановив, що не було порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 14 Конвенції та статтею 3 Першого протоколу.

P. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 4 або у світлі цієї статті

Стаття 2 Протоколу № 4 — Свобода пересування

> «1. Кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання.
>
> 2. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включно зі своєю власною.
>
> 3. На здійснення цих прав не можуть бути встановлені жодні обмеження, крім тих, що передбачені

законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

4. Права, викладені в пункті 1, також можуть у певних місцевостях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдані суспільними інтересами в демократичному суспільстві».

Ключові слова HUDOC

Свобода пересування (P4-2-1)

296. Суд встановив порушення або не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 4 у двох справах.

297. Якщо є обґрунтована скарга про те, що дія органів влади може порушити право особи на свободу пересування, гарантоване статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції, стаття 13 Конвенції вимагає, щоб національна правова система надала відповідній особі доступ до ефективної можливості оскаржити такі дії та передати відповідні питання на розгляд з достатніми процесуальними гарантіями і ретельністю відповідним національним судом, який пропонує належні гарантії незалежності та неупередженості (*«Ріенер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, § 138).

298. У справі *«Ріенер проти Болгарії»* (*Riener v. Bulgaria)*, 2006 (§§ 138-143), відсутність ефективного засобу правового захисту щодо заборони на в'їзд через несплачені податки призвело до того, що Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції та статті 2 Протоколу № 4. Переконавшись, що заявниця не сплатила борг, суди та адміністративні органи автоматично залишили в силі заборону на її в'їзд. Усі інші обставини справи було визнано несуттєвими, і не було зроблено жодної спроби оцінити, чи триваючі обмеження після певного часу все ще становлять пропорційний захід, який забезпечує справедливий баланс між суспільними інтересами та правами заявниці. Процедура не була ефективною, оскільки не давала можливості розглянути суть «обґрунтованої скарги» відповідно до Конвенції або отримати належний захист.

299. У справі *«Де Томмасо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017 (§§ 181-185), Суд не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 4, оскільки заявник міг скористатися ефективним засобом правового захисту в апеляційному суді, стверджуючи, що спеціальний нагляд із примусовим поселенням було встановлено незаконно. Перевіривши умови та пропорційність застосування спеціального нагляду, апеляційний суд скасував оскаржуваний захід.

Q. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 або у світлі цієї статті[33]

Стаття 4 Протоколу № 4 — Заборона колективного вислання іноземців

«Колективне вислання іноземців заборонено».

Ключові слова HUDOC

Заборона колективного вислання іноземців (P4-4)

300. Суд встановив порушення або не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 у низці справ.

33. Див. Посібник зі статті 4 Протоколу № 4 (Заборона колективного вислання іноземців).

301. Стосовно права на ефективний засіб правового захисту у світлі заборони на колективне висилання іноземців, Суд наголосив на необхідності засобу правового захисту із зупиняючою дією *(«Чонка проти Бельгії» (Čonka v. Belgium)*, 2002, §§ 79 і наст.). Суд зазначив, зокрема, що поняття ефективного засобу правового захисту відповідно до статті 13 вимагає, щоб засіб правового захисту міг запобігти виконанню заходів, які суперечать Конвенції та наслідки яких є потенційно незворотними. Отже, вжиття таких заходів до того, як національні органи перевірили, чи вони сумісні з Конвенцією, було несумісним зі статтею 13, хоча Договірні Держави мали певну свободу дій щодо того, як вони виконують свої зобов'язання згідно з цим положенням.

302. Відсутність засобів правового захисту із зупиняючою дією, за допомогою яких можна було б скаржитися на невивчення індивідуальної ситуації кожного із заявників, яким загрожує колективне висилання, призвела до висновку Суду про порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 у справі *«Чонка проти Бельгії» (Čonka v. Belgium)*, 2002 (§§ 77-85). Було залучено *Conseil d'Etat* (Державну раду) з метою протягом 45 днів розглянути по суті скарги заявників у заяві про судовий перегляд рішення про відмову їм у дозволі залишитися, беручи до уваги, що заявники мали лише 5 днів, щоб покинути національну територію. Клопотання про зупинення виконання за звичайним порядком або за надзвичайно терміновим провадженням самі по собі не зупиняють виконання.

303. У справі *«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [ВП], 2012 (§§ 201-207), де мігрантів із Сомалі та Еритреї повернули до країни, з якої вони виїхали, після того, як їх перехопили у відкритому морі, відсутність будь-яких засобів правового захисту із зупиненням, за допомогою яких можна було б подати скарги до компетентного органу й отримати ретельну та сувору оцінку їхніх запитів до виконання заходу про висилання, призвело до того, що Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 Конвенції та статтею 4 Протоколу № 4. Перевірка індивідуальних ситуацій заявників не могла бути передбачена на борту військових кораблів, які їх забрали. Серед персоналу не було перекладачів та юрисконсультів. Італійські військовослужбовці не надали заявникам жодної інформації, яка змусила їх повірити, що їх везуть в Італію, і не повідомила їм про процедуру, якої слід дотримуватися, щоб уникнути повернення в Лівію.

304. У справі *«А.А. та інші проти Північної Македонії» (A.A. and Others v. North Macedonia)*, 2022 (§§ 128-132), Суд встановив, що не було порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 щодо наявності ефективного засобу правового захисту із дією зупинення, за допомогою якого може бути оскаржено колективне висилання. Македонське законодавство передбачало право оскарження наказів про висилання. Однак, навмисно намагаючись в'їхати в країну групою та в недозволеному місці, заявники поставили себе в незаконну ситуацію і, таким чином, вирішили не дотримуватися існуючих правових процедур.

305. Якщо заявник стверджує, що процедура висилання щодо нього чи неї мала «колективний» характер, не стверджуючи водночас, що це наражало його чи її на ризик непоправної шкоди у формі порушення статей 2 або 3 Конвенції, немає потреби розглядати висилання як таке, що потенційно несе в собі такий ризик: у таких випадках Конвенція не накладає на Державу абсолютних зобов'язань гарантувати автоматичне зупинення, а лише вимагає, щоб відповідна особа мала ефективну можливість оскаржити рішення про висилання шляхом достатньо ретельного розгляду його чи її скарг незалежним і неупередженим національним судом *(«Хлайфія та інші проти Італії» (Khlaifia and Others v. Italy)* [ВП], 2016, § 279).

306. У справі *«Хлайфія та інші проти Італії» (Khlaifia and Others v. Italy)* [ВП], 2016 (§§ 272-281), Суд не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 за відсутності будь-якої дії зупинення засобу правового захисту проти колективного висилання, якщо не було заявлено про наявність ризику порушення прав, гарантованих статтями 2 або 3, у країні призначення. У наказах про відмову у в'їзді прямо вказувалося, що відповідні особи можуть оскаржити їх до мирового судді протягом 60 днів. Не було жодних підстав сумніватися в тому, що в цьому контексті мировий суддя також мав би право розглядати будь-яку скаргу про неврахування особистої ситуації відповідного мігранта і, таким чином, ґрунтуючись, по суті, на колективному характері висилання.

307. У справі *«Н.Д. і Н.Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], 2020 (§§ 241-243), стосовно негайного і примусового повернення іноземців із сухопутного кордону Іспанії після спроби великої кількості мігрантів незаконно та масово перетнути його, Суд не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 щодо відсутності засобів правового захисту проти вислання заявників. Відсутність процедури індивідуального вислання стала наслідком власної поведінки заявників, оскільки вони не скористалися офіційними процедурами в'їзду. Скарга щодо ризиків, з якими вони нібито зіткнулися в країні призначення, була відхилена з самого початку.

R. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 12 або у світлі цієї статті

Стаття 1 Протоколу № 12 — Загальна заборона дискримінації

«1. Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

2. Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад, за тими, які зазначено в пункті 1.

Ключові слова HUDOC

Заборона дискримінації (P12-1)

308. У справі *«Топлак і Мрак проти Словенії» (Toplak and Mrak v. Slovenia),* 2021 (§§ 88-91), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 12 через відсутність ефективного засобу правового захисту для скарг, поданих заявниками з інвалідністю про практичні перешкоди доступу до виборчої дільниці та вільної реалізації ними права на таємне голосування на національному референдумі. Жоден із доступних засобів правового захисту не дозволив би їм отримати будь-яку компенсацію за стверджуване порушення. Беручи до уваги відсутність будь-якого засобу правового захисту з превентивним ефектом, позов, єдиною метою якого було встановлення факту порушення без можливості вимагати відшкодування, вважатиметься неадекватним засобом правового захисту. Той факт, що Суд у деяких справах щодо права голосу не присудив грошової компенсації, не може змінити цей висновок. У цій справі Суд зіткнувся не з національним рішенням, яким не було присуджено компенсацію з огляду на обставини справи, а з національним судом, який не мав жодних повноважень присуджувати належне відшкодування.

S. Стаття 13 Конвенції і стаття 46[34]

Стаття 46 Конвенції — Обов'язкова сила рішень та їх виконання

«1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітету Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

3. Якщо Комітет Міністрів вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення, він може звернутися до Суду за вирішенням питання тлумачення. Рішення про передачу питання на розгляд Суду ухвалюється більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

...»

34. Див. Посібник зі статті 46 Конвенції (Обов'язкова сила рішень та їх виконання).

Ключові слова HUDOC

Пілотне рішення (46) - Системна проблема (46) – Заходи загального характеру (пілотне рішення) (46) – Заходи індивідуального характеру (пілотне рішення) (46) – Обов'язкова сила рішення (46-1) - Виконання рішення (46-2) – Заходи індивідуального характеру (46-2) – Заходи загального характеру (46-2): Зміни до законодавства (46-2); Зміни у процедурі (46-2); Зміни у практиці Суду (46-2)

1. Процедура пілотного рішення

309. У контексті процедури пілотного рішення[35] Суд визначає відшкодування, яке має бути вжито на користь Держав-учасниць Конвенції, щоб усунути структурну чи системну проблему або розв'язати виявлене порушення.

310. Щодо порушення статті 13 у світлі статті 3 (матеріальний аспект), у справі *«Ананієв та інші проти Росії»* (*Ananyev and Others v. Russia),* 2012 (§§ 210-231), Суд звернувся до Держави-відповідача з проханням встановити ефективні превентивні та компенсаційні національні засоби правового захисту щодо скарг на умови утримання в слідчих ізоляторах. Запобіжні засоби правового захисту повинні були дати можливість затриманим отримати швидкий та ефективний розгляд їхніх скарг незалежним органом або судом, уповноваженим приймати розпорядження про вжиття виправних заходів. Компенсаційні засоби правового захисту повинні забезпечувати відшкодування, включаючи скорочення покарання або грошову компенсацію в розмірі, порівнянному з присудженими Судом у подібних справах, затриманим, які утримуються в нелюдських або таких, що принижують гідність, умовах до суду. Таким чином, Суд вимагав від Держави-відповідача надати компенсацію всім жертвам, які постраждали від цих умов утримання.

311. У справі *«Нєшков та інші проти Болгарії» (Neshkov and Others v. Bulgaria),* 2015 (§§ 282-283), від Держави-відповідача вимагалося вжити загальних заходів у формі превентивного засобу правового захисту, здатного забезпечити швидке відшкодування ув'язненим, які утримуються в незадовільних умовах. Суд припустив, що найкращим способом запровадження такого засобу правового захисту було б створити спеціальний орган для нагляду за виправними установами. Інші варіанти полягають у встановленні процедури на рівні існуючих органів, таких як прокуратура, або адаптація існуючих форм судової заборони для задоволення скарг, пов'язаних з умовами утримання під вартою.

312. У справі *«Варга та інші проти Угорщини»* (*Varga and Others v. Hungary)*, 2015 (§§ 106-113), Уряду-відповідачу було запропоновано надати ефективний засіб правового захисту або поєднання засобів правового захисту, як превентивного, так і компенсаційного характеру, які гарантують справді ефективне відшкодування за переповненість в'язниць. Суд зазначив, що найбільш прийнятним вирішенням проблеми було б зменшення кількості ув'язнених шляхом більш частого застосування заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням свободи, та мінімізації використання попереднього ув'язнення. Зменшений строк ув'язнення також забезпечував адекватне відшкодування поганих побутових умов тримання під вартою за умови, що пом'якшення відбувалося чітко та вимірно.

313. У справі *«Сукачов проти України»* (*Sukachov v. Ukraine)*, 2020 (§§ 153-160), Суд запропонував Державі-відповідачу запровадити ефективні превентивні та компенсаційні засоби правового захисту, за допомогою яких можна було б скаржитися на умови тримання під вартою та переповненість в'язниць. Найкращим способом запровадження превентивного засобу правового захисту було б створити спеціальний орган для нагляду за виправними установами. Що стосується компенсаційних засобів правового захисту, одна з форм компенсації може полягати у зменшенні покарання відповідній особі пропорційно кожному дню, який така особа провела в незадовільних умовах ув'язнення. Іншою формою компенсації може бути надання грошової компенсації, єдиної

35 Див. Правило 61 Регламенту Суду.

можливості для осіб, які більше не перебувають під вартою.

314. Встановивши порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6 щодо відсутності у національному законодавстві засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б оскаржити тривалість цивільного провадження, у справі *«Рутковський та інші проти Польщі» (Rutkowski and Others v. Poland)*, 2015 (§§ 211-222), Суд звернувся до Держави-відповідача із проханням про вжиття нових заходів, щоб гарантувати припинення принципу «фрагментації провадження» та забезпечити «достатнє та належне відшкодування».

315. Також, у контексті порушення статті 13 у поєднанні з пунктом 1 статті 6 або у світлі цього пункту щодо відсутності у національному законодавстві ефективних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б скаржитися на тривалість цивільного провадження, Суд звернувся до Держав-відповідачів із проханням запровадити ефективний національний засіб правового захисту або набір засобів правового захисту, превентивних і компенсаційних, здатних забезпечити належне відшкодування у таких справах: *«Румпф проти Німеччини» (Rumpf v. Germany)*, 2010, § 73; *«Уммюхан Каплан проти Туреччини» (Ummühan Kaplan v. Turkey)*, 2012, § 75; *«Гліканці проти Греції» (Glykantzi v. Greece)*, 2012, § 81; *«Газсо проти Угорщини» (Gazsó v. Hungary)*, 2015, § 39.

316. Встановивши порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6 щодо відсутності у національному законодавстві засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б скаржитися на тривалість кримінального провадження, у справі *«Мікеліудакіс проти Греції» (Michelioudakis v. Greece)*, 2012 (§§ 74-78) Суд звернувся до Держави-відповідача з проханням запровадити ефективний національний засіб правового захисту або набір засобів правового захисту (превентивний засіб для прискорення провадження та компенсаційний засіб або пом'якшення покарання), здатних забезпечити адекватне та достатнє відшкодування.

317. Стосовно порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6 щодо відсутності у національному законодавстві ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б оскаржити тривалість адміністративного провадження, у справі *«Васіліос Атанасіу та інші проти Греції» (Vassilios Athanasiou and Others v. Greece)*, 2010 (§§ 54-57), Суд звернувся до Держави-відповідача з проханням запровадити ефективний національний засіб правового захисту або низку таких засобів.

318. Суд також мав нагоду вказати на основні критерії з метою перевірки ефективності компенсаційних засобів правового захисту у справах про тривалість провадження *(«Бурдов проти Росії (№2)» (Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 99; див. також п. 165 цього Посібника), а також існування сильної, але спростовної презумпції, що надмірно тривале провадження призведе до моральної шкоди *(«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, §§ 203-204; *(«Бурдов проти Росії (№2)» (Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 100; див. також пп. 171 і 172 цього Посібника).

319. Що стосується порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6 щодо відсутності ефективних національних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б поскаржитися на тривале невиконання остаточних судових рішень, у справі *(«Бурдов проти Росії (№2)» (Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, §§ 138-141 Суд звернувся до Держави-відповідача з проханням запровадити ефективний засіб правового захисту, який передбачає компенсацію за невиконання або запізніле виконання судових рішень. У цьому ж ключі див. *«Юрій Миколайович Іванов проти України» (Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine)*[36], 2009, §§ 91-94; *«Манушаке Путо та інші проти Албанії» (Manushaqe Puto and Others v. Albania)*, 2012, §§ 110-118; *«Герасімов та інші проти Росії» (Gerasimov and Others v. Russia)*, 2014, §§ 219-226.

320. Встановивши порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 щодо відсутності ефективних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б поскаржитися на неврегулювання питання права на проживання осіб, які були «стерті» з реєстру постійних мешканців після повернення Словенії до незалежності, у справі *«Куріч та інші проти Словенії» (Kurič and Others v. Slovenia)* [ВП], 2012 (§ 415), Суд попросив Державу-відповідача створити спеціальну національну схему

36. Порушення статті 13 у поєднанні з пунктом 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу.

компенсації.

2. Виконання рішень Суду

321. У контексті виконання своїх рішень Суд може попросити Державу-відповідача вжити загальних та/або індивідуальних заходів.

322. Встановивши порушення статті 13 у світлі статті 2 (процесуальний аспект) у справі *«Абакарова проти Росії»* (*Abakarova v. Russia)*, 2015 (§ 114), Суд звернувся до Держави-відповідача з проханням вжити заходів для забезпечення належного захисту прав заявниці у будь-якому новому провадженні, включаючи доступ до заходів для отримання відшкодування шкоди, заподіяної через поранення, отримані нею в дитинстві, і загибель її сім'ї під час смертоносного повітряного нальоту на її село.

323. Після порушення статті 13 у світлі статті 3 (матеріальний аспект), у справі *«Томов та інші проти Росії» (Tomov and Others v. Russia),* 2019 (§§ 190-197), Суд звернувся до Держави-відповідача з проханням надати компенсацію за відсутність ефективних національних засобів правового захисту, превентивних або компенсаційних, для подання вимог щодо нелюдських і таких, що принижують гідність, умов транспортування ув'язнених. Суд вказав, як слід розглядати скарги, до яких органів влади слід звертатися для отримання ефективних засобів правового захисту, а також наголосив на необхідності передбачити грошову компенсацію.

324. У справі *«Дж.М.Б. та інші проти Франції»* (*J.M.B. and Others v. France)*, 2020 (§§ 316), Суд звернувся до Держави-відповідача з проханням вжити загальних заходів для встановлення ефективного превентивного засобу правового захисту на практиці, за допомогою якого можна було б скаржитися на погані умови тримання під вартою та переповненість в'язниць.

325. Встановивши порушення статті 13 у світлі пункту 1 статті 6 щодо відсутності ефективних засобів правового захисту для оскарження тривалості кримінального провадження у справі *«Дімітров проти Болгарії»* (*Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria)*, 2011 (§ 131), та щодо тривалості цивільного провадження у справі *«Фінгер проти Болгарії»* (*Finger v. Bulgaria)*, 2011 (§ 133), Суд звернувся до Держави-відповідача з проханням запровадити ефективні компенсаційні засоби правового захисту.

326. У справі *«Лукенда проти Словенії»* (*Lukenda v. Slovenia)*, 2005 (§ 98), Державу-відповідача заохочували або змінити існуючий набір засобів правового захисту, або додати нові, щоб забезпечити справді ефективне відшкодування за порушення права на справедливий розгляд.

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає постановлені Судом рішення або ухвали, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі — «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було постановлене Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а абревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними за змістом статті 44 Конвенції, позначені зірочкою («*») у наведеному нижче переліку. У пункті 2 статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (a) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або (b) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або (c) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли клопотання про передання справи приймається колегією Великої Палати, рішення Палати не стає остаточним і, отже, не має законної сили; остаточним стає подальше рішення Великої Палати.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (http://hudoc.echr.coe.int), яка забезпечує доступ до практики Суду (Великої Палати, рішень та ухвал Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (рішення і доповіді), а також резолюцій Комітету Міністрів.

Суд постановляє свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами. Усі мовні версії, доступні для наведених справ, доступні на вкладці «Версії різними мовами» (Language versions) в базі даних HUDOC, яку можна знайти, клацнувши на гіперпосиланні на справу.

—A—

«А. проти Сполученого Королівства» (A. v. the United Kingdom), № 35373/97, ЄСПЛ 2002-X
«А.А. та інші проти Північної Македонії» (A.A. and Others v. North Macedonia), №№ 55798/16 і 4 інших, 5 квітня 2022 року
«А.Б. проти Нідерландів» (A.B. v. the Netherlands), № 37328/97, 29 січня 2002 року
«А.Б. та інші проти Франції» (A.B. and Others v. France), № 11593/12, 12 липня 2016 року
«А.К. та інші проти Іспанії» (A.C. and Others v. Spain), № 6528/11, 22 квітня 2014 року
«А.М. проти Нідерландів» (A.M. v. The Netherlands), № 29094/09, 5 липня 2016 року
«Абакарова проти Росії» (Abakarova v. Russia), № 16664/07, 15 жовтня 2015 року
«Абдолхані та Карімнія проти Туреччини» (Abdolkhani and Karimnia v. Turkey), № 30471/08, 22 вересня 2009 року
«Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства» (Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom), 28 травня 1985, Серія A № 94
«Абраміуч проти Румунії» (Abramiuc v. Romania), № 37411/02, 24 лютого 2009 року
«Абухмаїд проти України» (Abuhmaid v. Ukraine), № 31183/13, 12 січня 2017 року
«Айдин проти Туреччини» (Aydın v. Turkey), 25 вересня 1997, *Збірник рішень та ухвал* 1997-VI
«Акашев проти Росії» (Akashev v. Russia), № 30616/05, 12 червня 2008 року
«Акдівар та інші проти Туреччини» (Akdivar and Others v. Turkey), 16 вересня 1996 року, *Збірник рішень та ухвал* 1996-IV
«Аккад проти Туреччини» (Akkad v. Turkey), № 1557/19, 21 червня 2022 року
«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey), 18 грудня 1996 року, *Збірник рішень та ухвал* 1996-VI

«Алєксєєв проти Росії» (*Alekseyev v. Russia),* №№ 4916/07 та 2 інших, 21 жовтня 2010 року
«Алланазарова проти Росії» (*Allanazarova v. Russia),* № 46721/15, 14 лютого 2017 року
«Алтун проти Німеччини» (*Altun v. Germany*), № 10308/83, рішення Комісії від 3 травня 1983 року, Рішення та звіти (DR) 36
«Альбанезе проти Італії» (*Albanese v. Italy),* № 77924/01, 23 березня 2006 року
«Аль-Нашіф проти Болгарії» (*Al-Nashif v. Bulgaria),* № 50963/99, 20 червня 2002 року
«Аль-Саадун і Муфдхі проти Сполученого Королівства» (*Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom),* № 61498/08, ЄСПЛ 2010
«Аль-Шарі та інші проти Італії» (*Al-Shari and Others v. Italy*) (ухв.), № 57/03, 5 липня 2005 року
«Аманн проти Швейцарії» (*Amann v. Switzerland*) [ВП], № 27798/95, ЄСПЛ 2000-II
«Амат-Г Лтд і Мебагішвілі проти Грузії» (*Amat-G Ltd and Mebagishvili v. Georgia),* № 2507/03, ЄСПЛ 2005-VIII
«Ананієв та інші проти Росії» (*Ananyev and Others v. Russia),* №№ 42525/07 та 60800/08, 10 січня 2012 року
«Анне Марі Андерссон проти Швеції» (*Anne-Marie Andersson v. Sweden),* 27 серпня 1997 року, *Збірник рішень та ухвал* 1997-IV
«Асоціація «Невинність у небезпеці» та Асоціація «Дитинство та обмін» проти Франції» (*Association Innocence en Danger and Association Enfance et Partage v. France),* №№ 15343/15 і 16806/15, 4 червня 2020 року
«Ассенов та інші проти Болгарії» (*Assenov and Others v. Bulgaria),* 28 жовтня 1998 року, *Збірник рішень та ухвал* 1998-VIII
«Атаман проти Туреччини» (*Ataman v. Turkey),* № 46252/99, 27 квітня 2006 року
«Атанасов та Апостолов проти Болгарії» (*Atanasov and Apostolov v. Bulgaria*) (ухв.), №№ 65540/16 і 22368/17, 27 червня 2017 року
«Атанассоглу та інші проти Швейцарії» (*Athanassoglou and Others v. Switzerland*) [ВП], № 27644/95, ЄСПЛ 2000-IV

—Б—

«Б.А.К. проти Греції» (*B.A.C. v. Greece),* № 11981/15, 13 жовтня 2016 року
«Базоркіна проти Росії» (*Bazorkina v. Russia),* № 69481/01, 27 липня 2006 року
«Байсаєва проти Росії» (*Baysayeva v. Russia),* № 74237/01, 5 квітня 2007 року
«Балмер-Шафрот та інші проти Швейцарії» (*Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland),* 26 серпня 1997 року, *Збірник рішень та ухвал* 1997-IV
«Бамухаммад проти Бельгії» (*Bamouhammad v. Belgium),* № 47687/13, 17 листопада 2015 року
«Банчковський та інші проти Польщі» (*Bączkowski and Others v. Poland),* № 1543/06, 3 травня 2007 року
«Бара і Кола проти Албанії» (*Bara and Kola v. Albania),* №№ 43391/18 і 17766/19, 12 жовтня 2021 року
«Барботен проти Франції» (*Barbotin v. France),* № 25338/16, 19 листопада 2020 року
«Бастис проти Литви» (*Bastys v. Lithuania),* № 80749/17, 4 лютого 2020 року
«Бати та інші проти Туреччини» (*Batı and Others v. Turkey),* №№ 33097/96 і 57834/00, ЄСПЛ 2004-IV
«Бауманн проти Франції» (*Baumann v. France),* № 33592/96, ЄСПЛ 2001-V
«Бейзарас і Левікас проти Литви» (*Beizaras and Levickas v. Lithuania),* № 41288/15, 14 січня 2020 року
«Бек проти Норвегії» (*Beck v. Norway),* № 26390/95, 26 червня 2001 року
«Бенедіктов проти Росії» (*Benediktov v. Russia),* № 106/02, 10 травня 2007 року
«Бенсаїд проти Сполученого Королівства» (*Bensaid v. the United Kingdom),* № 44599/98, ЄСПЛ 2001-I
«Бергманн проти Чеської Республіки» (*Bergmann v. the Czech Republic),* № 8857/08, 27 жовтня 2011 року
«Бешірі та інші проти Албанії» (*Beshiri and Others v. Albania*) (ухв.), №№ 29026/06 та 11 інших, 17 березня 2020 року
«Бойль і Райс проти Сполученого Королівства» (*Boyle and Rice v. the United Kingdom),* 27 квітня

1988 року, Серія A № 131
«Бойчев та інші проти Болгарії» (Boychev and Others v. Bulgaria), № 77185/01, 27 січня 2011 року
«Боттаро проти Італії» (Bottaro v. Italy), № 56298/00, 17 липня 2003 року
«Брінкат та інші проти Мальти» (Brincat and Others v. Malta), №№ 60908/11 та 4 інших, 24 липня 2014 року
«Бруалла Гомез де ла Торре проти Іспанії» (Brualla Gómez de la Torre v. Spain), 19 грудня 1997, *Збірник рішень та ухвал,* 1997-VIII
«Брудан проти Румунії» (Brudan v. Romania), № 75717/14, 10 квітня 2018 року
«Буббінс проти Сполученого Королівства» (Bubbins v. the United Kingdom), № 50196/99, ЄСПЛ 2005-II
«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia), №№ 15339/02 та 4 інших, ЄСПЛ 2008
«Булгаков проти Росії» (Bulgakov v. Russia), № 20159/15, 23 червня 2020 року
«Бурдов проти Росії (№2)» (Burdov v. Russia (no. 2)), № 33509/04, ЄСПЛ 2009
«Буцур і Тома проти Румунії» (Bucur and Toma v. Romania), № 40238/02, 8 січня 2013 року
«Бююкдаг проти Туреччини» (Büyükdağ v. Turkey), № 28340/95, 21 грудня 2000 року

—B—

«В. проти Сполученого Королівства» (W. v. the United Kingdom), 8 липня 1987 року, Серія A № 121
«Валада Матос дас Невес проти Португалії» (Valada Matos das Neves v. Portugal), № 73798/13, 29 жовтня 2015 року
«Валаітіс проти Литви» (Valaitis v. Lithuania), № 39375/19, 17 січня 2023 року
«Вальсаміс проти Греції» (Valsamis v. Greece), 18 грудня 1996 року, *Збірник рішень та ухвал,* 1996-VI
«Варга та інші проти Угорщини» (Varga and Others v. Hungary), №№ 14097/12 та 5 інших, 10 березня 2015 року
«Васільєв і Дойчева проти Болгарії» (Vasilev and Doycheva v. Bulgaria), № 14966/04, 31 травня 2012 року
«Вассерман проти Росії (№ 2)» (Wasserman v. Russia (№ 2)), № 21071/05, 10 квітня 2008 року
«Вассіліос Атанасіу та інші проти Греції» (Vassilios Athanasiou and Others v. Greece), № 50973/08, 21 грудня 2010 року
«ВАТ Флавус та інші проти Росії» (ООО Flavus and Others v. Russia), №№ 12468/15 та 2 інших, 23 червня 2020 року
«Вейнрайт проти Сполученого Королівства» (Wainwright v. the United Kingdom), № 12350/04, ЄСПЛ 2006-X
«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria), №№ 43278/98 та 8 інших, 15 березня 2007 року
«Венденбург та інші проти Німеччини» (Wendenburg and Others v. Germany) (ухв.), № 71630/01, ЄСПЛ 2003-II
«Веррасціна та інші проти Італії» (Verrascina and Others v. Italy), №№ 15566/13 та 5 інших, 28 квітня 2022 року
«Вища священна рада мусульманської громади проти Болгарії» (Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria), № 39023/97, 16 грудня 2004 року
«Відас проти Хорватії» (Vidas v. Croatia), № 40383/04, 3 липня 2008 року
«Вілвараджа та інші проти Сполученого Королівства» (Vilvarajah and Others v. the United Kingdom), 30 жовтня 1991 року, Серія A № 215
«Вілле проти Ліхтенштейну» (Wille v. Liechtenstein) [ВП], № 28396/95, ЄСПЛ 1999-VII
«Влад та інші проти Румунії» (Vlad and Others v. Romania), №№ 40756/06 та 2 інших, 26 листопада 2013 року
«Владімір Харітонов проти Росії» (Vladimir Kharitonov v. Russia), № 10795/14, 23 червня 2020 року
«Володя Аветісян проти Вірменії» (Volodya Avetisyan v. Armenia), № 39087/15, 3 травня 2022 року
«Вольтер проти Італії» (Walter v. Italy) (ухв.), № 18059/06, 11 липня 2006 року
«Вучковіч та інші проти Сербії» (Vučković and Others v. Serbia) (попереднє заперечення) [ВП], №№ 17153/11 та 29 інших, 25 березня 2014 року

—Г—

«Г.Б. та інші проти Туреччини» (G.B. and Others v. Turkey), № 4633/15, 17 жовтня 2019 року
«Г.Х.Х. та інші проти Туреччини» (G.H.H. and Others v. Turkey), № 43258/98, ЄСПЛ 2000-VIII
«Ґ'ю Джордан проти Сполученого Королівства» (Hugh Jordan v. the United Kingdom), № 24746/94, 4 травня 2001 року
«Гагліано Гіоргі проти Італії» (Gagliano Giorgi v. Italy), № 23563/07, ЄСПЛ 2012 (витяги)
«Газсо проти Угорщини» (Gazsó v. Hungary), № 48322/12, 16 липня 2015 року
«Галан проти Італії» (Galan v. Italy) (ухв.), № 63772/16, 18 травня 2021 року
«Галанопулос проти Греції» (Galanopoulos v. Greece), № 11949/09, 19 грудня 2013 року
«Галеа і Павіа проти Мальти» (Galea and Pavia v. Malta), №№ 77209/16 і 77225/16, 11 лютого 2020 року
«Гахраманлі та інші проти Азербайджану» (Gahramanli and Others v. Azerbaijan), № 36503/11, 8 жовтня 2015 року
«Гебремедін [Габерамадьєн] проти Франції» (Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France), № 25389/05, ЄСПЛ 2007-II
«Гелфорд проти Сполученого Королівства» (Halford v. the United Kingdom), 25 червня 1997 року, *Збірник рішень та ухвал* 1997-III
«Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. the United Kingdom) [ВП], № 36022/97, ЄСПЛ 2003-VIII
«Герасімов та інші проти Росії» (Gerasimov and Others v. Russia), №№ 29920/05 та 10 інших, 1 липня 2014 року
«Глас Надєжда ЕООД і Єлєнков проти Болгарії» (Glas Nadezhda EOOD and Elenkov v. Bulgaria), № 14134/02, 11 жовтня 2007 року
«Гліканці проти Греції» (Glykantzi v. Greece), № 40150/09, 30 жовтня 2012 року
«Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom), 21 лютого 1975 року, Серія A № 18
«Гонгадзе проти України» (Gongadze v. Ukraine), № 34056/02, ЄСПЛ 2005-XI
«Горлов та інші проти Росії» (Gorlov and Others v. Russia), №№ 27057/06 та 2 інших, 2 липня 2019 року
«Гросару проти Румунії» (Grosaru v. Romania), № 78039/01, ЄСПЛ 2010
«Гуарре Патте проти Андорри» (Gouarré Patte v. Andorra), № 33427/10, 12 січня 2016 року
«Гусінський проти Росії» (Gusinskiy v. Russia) (ухв.), № 70276/01, 22 травня 2003 року
«Густафссон проти Швеції» (Gustafsson v. Sweden), 25 квітня 1996, *Збірник рішень та ухвал,* 1996-II
«Гьокче і Демірель проти Туреччини» (Gökçe and Demirel v. Turkey), № 51839/99, 22 червня 2006 року
«Гьомі та інші проти Туреччини» (Gömi and Others v. Turkey), № 35962/97, 21 грудня 2006 року

—Д—

«Д. проти Болгарії» (D v. Bulgaria), № 29447/17, 20 липня 2021 року
«Д.М. проти Греції» (D.M. v. Greece), № 44559/15, 16 лютого 2017 року
«Д.М. проти Польщі» (D.M. v. Poland), № 13557/02, 14 жовтня 2003 року
«Д.П. та Дж.К. проти Сполученого Королівства» (D.P. and J.C. v. the United Kingdom), № 38719/97, 10 жовтня 2002 року
«Давидов та інші проти Росії» (Davydov and Others v. Russia), № 75947/11, 30 травня 2017 року
«Дадді проти Італії» (Daddi v. Italy) (ухв.), № 15476/09, 2 червня 2009 року
«Дарбо та Камара проти Італії» (Darboe and Camara v. Italy), № 5797/17, 21 липня 2022 року
«Де Вільде, Оомс і Версип проти Бельгії» (De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium), 18 червня 1971 року, Серія A № 12
«Де Джонг, Бальє і Ван ден Брінк проти Нідерландів» (De Jong, Baljet and Van Den Brink v. the Netherlands), 22 травня 1984 року, Серія A № 77
«Де Клерк проти Бельгії» (De Clerck v. Belgium), № 34316/02, 25 вересня 2007 року
«Де Суза Рібейро проти Франції» (De Souza Ribeiro v. France) [ВП], № 22689/07, ЄСПЛ 2012
«Де Томмасо проти Італії» (De Tommaso v. Italy) [ВП], № 43395/09, 23 лютого 2017 року

«Делле Каве і Коррадо проти Італії» (*Delle Cave and Corrado v. Italy),* № 14626/03, 5 червня 2007 року
«Дж.М.Б. та інші проти Франції» (*J.M.B. and Others v. France),* №№ 9671/15 та 31 інший, 30 січня 2020 року
«Джабарі проти Туреччини» (*Jabari v. Turkey),* № 40035/98, ЄСПЛ 2000-VIII
«Джавіт Ан проти Туреччини» (*Djavit An v. Turkey),* № 20652/92, ЄСПЛ 2003-III
«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (*James and Others v. the United Kingdom),* 21 лютого 1986 року, Серія A № 98
«Джініч проти Хорватії» (Džinić v. Croatia), № 38359/13, 17 травня 2016 року
«Джіузеппіна й Орестіна Прокаччіні проти Італії» (*Giuseppina and Orestina Procaccini v. Italy)* [ВП], № 65075/01, 29 березня 2006 року
«Джіуліані та Гаджіо проти Італії» (Giuliani and Gaggio v. Italy) [ВП], № 23458/02, ЄСПЛ 2011
«Джонстон та інші проти Ірландії» (*Johnston and Others v. Ireland),* № 9697/82, звіт Комісії від 5 березня 1995 року, Серія B № 95
«Ді Санте проти Італії» (*Di Sante v. Italy)* (ухв.), № 56079/00, 24 червня 2004 року
«Дікаіу та інші проти Греції» (*Dikaiou and Others v. Greece),* № 77457/13, 16 липня 2020 року
«Дімітров і Гаманов проти Болгарії» (Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria), №№ 48059/06 і 2708/09, 10 травня 2011 року
«Дімітров проти Болгарії» (*Dimitrov v. Bulgaria*) (ухв.), № 55861/00, 9 травня 2006 року
«Доган Алтун проти Туреччини» (Doğan Altun v. Turkey), № 7152/08, 26 травня 2015 року
«Дом'ян проти Угорщини» (*Domján v. Hungary*) (ухв.), № 5433/17, 14 листопада 2017 року
«Доран проти Ірландії» (*Doran v. Ireland),* № 50389/99, ЄСПЛ 2003-X
«Дордевіч проти Хорватії» (Đorđević v. Croatia), № 41526/10, ЄСПЛ 2012
«Дріза проти Албанії» (*Driza v. Albania),* № 33771/02, ЄСПЛ 2007-V

—Е—

«Е. та інші проти Сполученого Королівства» (E. and Others v. the United Kingdom), № 33218/96, 26 листопада 2002 року
«Е.Х. проти Франції» (*E.H. v. France),* № 39126/18, 22 липня 2021 року
«Едвард і Синтія Замміт Маемпель проти Мальти» (Edward and Cynthia Zammit Maempel v. Malta), № 3356/15, 15 січня 2019 року
«Ейрі проти Ірландії» (*Airey v. Ireland),* 9 жовтня 1979 року, Серія A № 32
«Екші і Оджак проти Туреччини» (Ekşi and Ocak v. Turkey), № 44920/04, 23 лютого 2010 року
«Ель-Масрі проти колишньої югославської республіки Македонія» (*El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], № 39630/09, ЄСПЛ 2012
«Енгельс проти Росії» (*Engels v. Russia),* № 61919/16, 23 червня 2020 року
«Еспосіто проти Італії» (Esposito v. Italy) (ухв.), № 34971/02, 5 квітня 2007 року
«Етчеберрія та інші проти Іспанії» (Etxeberria and Others v. Spain), №№ 35579/03 та 3 інших, 30 червня 2009 року
«Ефстратіу проти Греції» (*Efstratiou v. Greece),* 18 грудня 1996 року, *Збірник рішень та ухвал,* 1996-V

—Є—

«Єнго проти Франції» (*Yengo v. France),* № 50494/12, 21 травня 2015 року
«Єроновіч проти Латвії» (*Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, 5 липня 2016 року

—З—

«З та інші проти Сполученого Королівства» (Z and Others v. the United Kingdom) [ВП], № 29392/95, ЄСПЛ 2001-V
«Заволока проти Латвії» (Zavoloka v. Latvia), № 58447/00, 7 липня 2009 року
«Зазаніс проти Греції» (Zazanis v. Greece), № 68138/01, 18 листопада 2004 року
«Зараколу і Белге Улусларараси Яйнджилик проти Туреччини» (Zarakolu and Belge Uluslararası Yayıncılık v. Turkey), №№ 26971/95 і 37933/97, 13 липня 2004 року

«Зе Сандей Таймс проти Сполученого Королівства (№ 2)» (*The Sunday Times v. the United Kingdom (№ 2)),* 26 листопада 1991 року, Серія A № 217
«Зегерштедт-Віберг та інші проти Швеції» (Segerstedt-Wiberg and Others v. Sweden), № 62332/00, ЄСПЛ 2006-VII
«Зелілоф проти Греції» (*Zelilof v. Greece),* № 17060/03, 24 травня 2007 року

—І—

«І.М. проти Франції» (I.M. v. France), № 9152/09, 2 лютого 2012 року
«Іван Атанасов проти Болгарії» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria),* № 12853/03, 2 грудня 2010 року
«Ієрно проти Бельгії» (*Hiernaux v. Belgium*), № 28022/15, 24 січня 2017 року
«Х та Y проти Нідерландів» (X. and Y. v. the Netherlands), 26 березня 1985 року, Серія A № 91
«Х та інші проти Росії» (X and Others v. Russia), №№ 78042/16 і 66158/14, 14 січня 2020 року
«Ільхан проти Туреччини» (İlhan v. Turkey) [ВП], № 22277/93, ЄСПЛ 2000-VII
«Ілюшкін та інші проти Росії» (*Ilyushkin and Others v. Russia),* №№ 5734/08 та 28 інших, 17 квітня 2012 року
«Імакаєва проти Росії» (*Imakayeva v. Russia),* № 7615/02, ЄСПЛ 2006-XIII
«Ірфан Гюзель проти Туреччини» (*İrfan Güzel v. Turkey),* № 35285/08, 7 лютого 2017 року
«Ісаєва проти Росії» (*Isayeva v. Russia),* № 57950/00, 24 лютого 2005 року
«Ісмаїлов проти Азербайджану» (Ismayilov v. Azerbaijan), № 4439/04, 17 січня 2008 року
«Ічиєр проти Туреччини» (içyer v. Turkey) (ухв.), № 18888/02, ЄСПЛ 2006-I

—Й—

«Йовчев проти Болгарії» (*Iovchev v. Bulgaria),* № 41211/98, 2 лютого 2006 року
«Йо-Екале Мванджe проти Бельгії» (*Yoh-Ekale Mwanje v. Belgium),* № 10486/10, 20 грудня 2011 року
«Йоргов проти Болгарії» (Iorgov v. Bulgaria), № 40653/98, 11 березня 2004 року
«Йордаче проти Румунії» (Iordache v. Romania), № 6817/02, 14 жовтня 2008 року

—К—

«К. проти Сполученого Королівства» (C. v. the United Kingdom), № 9276/81, рішення Комісії від 17 листопада 1983 року, DR 35
«К.Н. і В. проти Франції» (C.N. and v. v. France), № 67724/09, 11 жовтня 2012 року
«К.Н. проти Сполученого Королівства» (*C.N. v. the United Kingdom),* № 4239/08, 13 листопада 2012 року
«Кадікіс проти Латвії (№ 2)» (Kadiķis v. Latvia (№ 2)), № 62393/00, 4 травня 2006 року
«Кадубец проти Словаччини» (*Kadubec v. Slovakia),* 2 вересня 1998 року, *Збірник рішень та ухвал,* 1998-VI
«Каїч та інші проти Хорватії» (Kaić and Others v. Croatia), № 22014/04, 17 липня 2008 року
«Камасіньський проти Австрії» (Kamasinski v. Austria), 19 грудня 1989 року, Серія A № 168
«Камензінд проти Швейцарії» (*Camenzind v. Switzerland),* 16 грудня 1997 року, *Збірник рішень та ухвал,* 1997-VIII
«Кангаслуома проти Фінляндії» (*Kangasluoma v. Finland),* № 48339/99, 20 січня 2004 року
«Карабейоглу проти Туреччини» (Karabeyoğlu v. Turkey), № 30083/10, 7 червня 2016 року
«Каранджа проти Болгарії» (*Karandja v. Bulgaria),* № 69180/01, 7 жовтня 2010 року
«Карасцони та інші проти Угорщини» (*Karácsony and Others v. Hungary)* [ВП], №№ 42461/13 і 44357/13, 17 травня 2016 року
«Карахер проти Сполученого Королівства» (Caraher v. the United Kingdom) (ухв.), № 24520/94, ЄСПЛ 2000-I
«Карачай проти Туреччини» (Karaçay v. Turkey), № 6615/03, 27 березня 2007 року
«Катальдо проти Італії» (Cataldo v. Italy) (ухв.), № 45656/99, ЄСПЛ 2004-VI
«Каучі проти Мальти» (Cauchi v. Malta), № 14013/19, 25 березня 2021 року
«Кая і Сейхан проти Туреччини» (*Kaya and Seyhan v. Turkey),* № 30946/04, 15 вересня 2009 року
«Кая проти Туреччини» (*Kaya v. Turkey),* 19 лютого 1998 року, *Збірник рішень та ухвал,* 1998-I

«Каясу проти Туреччини» (*Kayasu v. Turkey),* №№ 64119/00 і 76292/01, 13 листопада 2008
«Келлі та інші проти Сполученого Королівства» (*Kelly and Others v. the United Kingdom),* № 30054/96, 4 травня 2001 року
«Кембелл і Фелл проти Сполученого Королівства» (*Campbell and Fell v. the United Kingdom),* 28 червня 1984 року, Серія A № 80
«Кенеді проти Угорщини» (*Kenedi v. Hungary),* № 31475/05, 26 травня 2006 року
«Кіган проти Сполученого Королівства» (*Keegan v. The United Kingdom),* № 28867/03, ЄСПЛ 2006-X
«Килич проти Туреччини» (*Kılıç v. Turkey),* № 22492/93, ЄСПЛ 2000-III
«Кінан проти Сполученого Королівства» (*Keenan v. the United Kingdom),* № 27229/95, ЄСПЛ 2001-III
«Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*) [ВП], № 25781/94, ЄСПЛ 2001-IV
«Кіріл Златков Ніколов проти Франції» (*Kiril Zlatkov Nikolov v. France),* №№ 70474/11 і 68038/12, 10 листопада 2016 року
«Класенс проти Бельгії» (*Clasens v. Belgium),* № 26564/16, 28 травня 2019 року
«Класс та інші проти Німеччини» (*Klass and Others v. Germany),* 6 вересня 1978 року, Серія A № 28
«Колозза та Рубінат проти Італії» (*Colozza and Rubinat v. Italy),* №№ 9024/80 s 9317/81, рішення Комісії від 9 липня 1982, DR 28
«Констас проти Греції» (*Konstas v. Greece),* № 53466/07, 24 травня 2011 року
«Конті-Арвантіні проти Греції» (*Konti-Arvantini v. Greece),* № 53401/99, 10 квітня 2003 року
«Контрова проти Словаччини» (*Kontrová v. Slovakia),* № 7510/04, 31 травня 2007 року
«Копчиньський проти Польщі» (*Kopczynski v. Poland),* № 28863/95, рішення Комісії від 1 липня 1998 року
«Костелло-Робертс проти Сполученого Королівства» (*Costello-Roberts v. the United Kingdom),* 25 березня 1993 року, Серія A № 247-C
«Коччіарелла проти Італії» (*Cocchiarella v. Italy*) [ВП], № 64886/01, ЄСПЛ 2006-V
«Красуський проти Польщі» (*Krasuski v. Poland),* № 61444/00, ЄСПЛ 2005-V
«Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom)* [ВП], № 2895/95, ЄСПЛ 2002-VI
«Крочіані та інші проти Італії» (*Crociani and Others v. Italy),* №№ 8603/79 та 3 інших, рішення Комісії від 18 грудня 1980 року, DR 22
«Ксюллог проти Угорщини» (*Csüllög v. Hungary),* № 30042/08, 7 червня 2011 року
«Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland*) [ВП], № 30210/96, ЄСПЛ 2000-XI
«Кудлічка проти Чеської Республіки» (*Kudlička v. the Czech Republic)* (ухв.), № 21588/12, 3 березня 2015 року
«Куппінгер проти Німеччини» (*Kuppinger v. Germany),* № 62198/11, 15 січня 2015 року
«Куріч та інші проти Словенії» (*Kurić and Others v. Slovenia)* [ВП], № 26828/06, ЄСПЛ 2012
«Курт проти Туреччини» (*Kurt v. Turkey),* 25 травня 1998 року, *Збірник рішень та ухвал,* 1998-III
«Кхан проти Сполученого Королівства» (*Khan v. the United Kingdom),* № 35394/97, ЄСПЛ 2000-V

—Л—

«Лашманкін та інші проти Росії» (*Lashmankin and Others v. Russia),* №№ 57818/09 та 14 інших, 7 лютого 2017 року
«Ліберті та інші проти Сполученого Королівства» (*Liberty and Others v. the United Kingdom),* № 58243/00, 1 липня 2008 року
«Ліндберг проти Швеції» (*Lindberg v. Sweden)* (ухв.), № 48198, 15 січня 2004 року
«Ліндер проти Швеції» (*Leander v. Sweden),* 26 березня 1987 року, Серія A № 116
«Літгоу та інші проти Сполученого Королівства» (*Lithgow and Others v. the United Kingdom),* 8 липня 1986 року, Серія A № 102
«Лоніч проти Хорватії» (*Lonić v. Croatia),* № 8067/12, 4 грудня 2014 року
«Лосте проти Франції» (*Loste v. France)*, № 59227/12, 3 листопада 2022 року
«Лукенда проти Словенії» (*Lukenda v. Slovenia),* № 23032/02, ЄСПЛ 2005-X
«Лулі та інші проти Албанії» (*Luli and Others v. Albania),* №№ 64480/09 та 5 інших, 1 квітня 2014 року
«Люлюєв та інші проти Росії» (*Luluyev and Others v. Russia),* № 69480/01, ЄСПЛ 2006-XIII

—М—

«М. та інші проти Болгарії» (*M. and Others v. Bulgaria),* № 41416/08, 26 липня 2011 року
«М.А. проти Кіпру» (*M.A. v. Cyprus),* № 41872/10, ЄСПЛ 2013
«М.К. та інші проти Польщі» (*M.K. and Others v. Poland),* №№ 40503/17 і 2 інших, 23 липня 2020 року
«М.С. проти Швеції» (*M.S. v. Sweden),* 27 серпня 1997 року, *Збірник рішень та ухвал,* 1997-IV
«М.С.С. проти Бельгії та Греції» (*M.S.S. v. Belgium and Greece)* [ВП], № 30696/09, ЄСПЛ 2011
«Макараціс проти Греції» (Makaratzis v. Greece) [ВП], № 50385/99, ЄСПЛ 2004-XI
«Макглінчі та інші проти Сполученого Королівства» (McGlinchey and Others v. the United Kingdom), № 50390/99, ЄСПЛ 2003-V
«Макдоннелл проти Сполученого Королівства» (McDonnell v. the United Kingdom), № 19563/11, 9 грудня 2014 року
«Маккер проти Сполученого Королівства» (*McKerr v. the United Kingdom),* № 28883/95, ЄСПЛ 2001-III
«Макмайкл проти Сполученого Королівства» (McMichael v. the United Kingdom), 24 лютого 1995 року, Серія A № 307-B
«Макреді проти Чеської Республіки» (*Macready v. the Czech Republic),* №№ 4824/06 і 15512/08, 22 квітня 2010 року
«Макфарлейн проти Ірландії» (McFarlane v. Ireland) [ВП], № 31333/06, 10 вересня 2010
«Мандіч і Йовіч проти Словенії» (*Mandić and Jović v. Slovenia),* №№ 5774/10 і 5985/10, 20 жовтня 2011 року
«Манушаке Путо та інші проти Албанії» (*Manushaqe Puto and Others v. Albania),* №№ 604/07 та 3 інших, 31 липня 2012 року
«Маргарета і Роджер Андерссон проти Швеції» (Margareta and Roger Andersson v. Sweden), 25 лютого 1992 року, Серія A № 226-A
«Мартінс Кастро й Алвес Коррея де Кастро проти Португалії» (*Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal),* № 33729/06, 10 червня 2008 року
«Маршалл та інші проти Мальти» (*Marshall and Others v. Malta),* № 79177/16, 11 лютого 2020 року
«Маслак проти Словаччини (№ 2)» (*Maslák v. Slovakia (№ 2)),* № 38321/17, 31 березня 2022 року
«Масхадова та інші проти Росії» (*Maskhadova and Others v. Russia),* № 18071/05, 6 червня 2013 року
«Матос е Сільва, Лда., та інші проти Португалії» (Matos e Silva, Lda., and Others v. Portugal), 16 вересня 1996 року, *Збірник рішень та ухвал,* 1996-IV
«Махмут Кая проти Туреччини» (*Mahmut Kaya v. Turkey),* № 22535/93, ЄСПЛ 2000-III
«Мендрей проти Угорщини» (Mendrei v. Hungary) (ухв.), № 54927/15, 19 червня 2018 року
«Ментеш та інші проти Туреччини» (Menteş and Others v. Turkey), 28 листопада 1997, *Збірник рішень та ухвал,* 1997-VIII
«Метаксас проти Греції» (Metaxas v. Greece), № 8415/02, 27 травня 2004 року
«Метін Туран проти Туреччини» (*Metin Turan v. Turkey),* № 20868/02, 14 листопада 2006 року
«Менєшева проти Росії» (Menesheva v. Russia), № 59261/00, ЄСПЛ 2006-III
«Митрополія Бессарабії та інші проти Молдови» (*Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*), № 45701/99, ЄСПЛ 2001-XII
«Мік і Джовановіч проти Сербії» (*Mik and Jovanovic v. Serbia)* (ухв.), №№ 9291/14 і 63798/14, 23 березня 2021 року
«Мікеліудакіс проти Греції» (Michelioudakis v. Greece), № 54447/10, 3 квітня 2012 року
«Мір Ісфахані проти Нідерландів» (Mir Isfahani v. the Netherlands) (ухв.), № 31252/03, 31 серпня 2008 року
«Міфсуд проти Франції» (Mifsud v. France) (ухв.) [ВП], № 57220/00, ЄСПЛ 2002-VIII
«Мозер проти Республіки Молдова та Росії» (*Mozer v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], № 11138/10, 23 лютого 2016 року
«Моріс проти Франції» (*Maurice v. France)* [ВП], № 11810/03, ЄСПЛ 2005-IX
«Мосендз проти України» (*Mosendz v. Ukraine*), № 52013/08, 17 січня 2013
«Мубіланзіла Маєка і Канікі Мітунга проти Бельгії» (Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium), № 13178/03, ЄСПЛ 2006-XI
«Мугеманганго проти Бельгії» (Mugemangango v. Belgium) [ВП], № 310/15, 17 липня 2020 року
«Муса та інші проти Болгарії» (*Musa and Others v. Bulgaria),* № 61259/00, 11 січня 2007 року
«Мюслім проти Туреччини» (*Müslim v. Turkey),* № 53566/99, 26 квітня 2005 року
«Мустахі проти Франції» (Moustahi v. France), № 9347/14, 25 червня 2020 року
«Мюллер проти Австрії» (Müller v. Austria), № 5849/72, рішення Комісії від 16 грудня 1974 року, DR 1

«Мюррей проти Сполученого Королівства» (Murray v. the United Kingdom), 28 жовтня 1994 року, Серія A № 300-A

—Н—

«Н. проти Швеції» (N. v. Sweden), № 11366/85, рішення Комісії від 16 жовтня 1986 року, DR 50
«Н.Д. і Н.Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain) [ВП], №№ 8675/15 і 8697/15, 13 лютого 2020 року
«Нада проти Швейцарії» (Nada v. Switzerland) [ВП], № 10593/08, ЄСПЛ 2012
«Наср і Гхалі проти Італії» (Nasr and Ghali v. Italy), № 44883/09, 23 лютого 2016 року
«Насту проти Греції (№ 2)» (Nastou v. Greece (№ 2)), № 16163/02, 15 липня 2005 року
«Нєшков та інші проти Болгарії» (Neshkov and Others v. Bulgaria), №№ 36925/10 і 5 інших, 27 січня 2015 року
«Нікітін та інші проти Естонії» (Nikitin and Others v. Estonia), №№ 23226/16 та 6 інших, 29 січня 2019 року
«Ніколае Віргіліу Танасе проти Румунії» (Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania) [ВП], № 41720/13, 25 червня 2019 року
«Ніколова проти Болгарії» (Nikolova v. Bulgaria) [ВП], № 31195/96, ЄСПЛ 1999-II
«Ноголіца проти Хорватії» (Nogolica v. Croatia) (ухв.), № 77784/01, ЄСПЛ 2002-VIII
«Норберт Сікорський проти Польщі» (Norbert Sikorski v. Poland), № 17599/05, 22 жовтня 2009 року
«Нуволі проти Італії» (Nuvoli v. Italy), № 41424/98, 16 травня 2002 року
«Нурі Курт проти Туреччини» (Nuri Kurt v. Turkey), № 37038/97, 29 листопада 2005 року

—О—

«О'Кееффе проти Ірландії» (O'Keeffe v. Ireland) [ВП], № 35810/09, ЄСПЛ 2014
«Озгюр Радіо-Сес Радіо Телевізіон Яїн Япим Ве Танитим А.Ш. Проти Туреччини (№ 1)» (Ozgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım Ve Tanıtım A.Ş. v. Turkey (№ 1)), №№ 64178/00 та 4 інших, 30 березня 2006 року
«Озпинар проти Туреччини» (Özpınar v. Turkey), № 20999/04, 19 жовтня 2010 року
«Олександр Андрєєв проти Росії» (Aleksandr Andreyev v. Russia), № 2281/06, 23 лютого 2016 року
«Олів'єрі та інші проти Італії» (Olivieri and Others v. Italy), №№ 17708/12 та 3 інших, 25 лютого 2016 року
«Олісов та інші проти Росії» (Olisov and Others v. Russia), №№ 10825/09 та 2 інших, 2 травня 2017 року
«Олссон проти Швеції (№ 1)» (Olsson v. Sweden (№ 1)), 24 березня 1988 року, Серія A № 130
«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey) [ВП], № 48939/99, ЄСПЛ 2004-XII
«Орхан проти Туреччини» (Orhan v. Turkey), № 25656/94, 18 червня 2002 року

—П—

«Пає проти Франції» (Payet v. France), № 19606/08, 20 січня 2011 року
«Пайн Веллі Девелопментс Лтд та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland), № 12742/87, рішення Комісії від 3 травня 1989 року, DR 61
«Пайн Веллі Девелопментс Лтд та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland), 29 листопада 1991 року, Серія A № 222
«Паксас проти Литви» (Paksas v. Lithuania) [ВП], № 34932/04, ЄСПЛ 2011
«Панжу проти Бельгії» (Panju v. Belgium), № 18393/09, 28 жовтня 2014 року
«Панжу проти Бельгії (№ 2)» (Panju v. Belgium (№ 2), № 49072/21, 23 травня 2023 року
«Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine), № 11901/02, 29 червня 2006 року
«Пауел і Рейнер проти Сполученого Королівства» (Powell and Rayner v. the United Kingdom), 21 лютого 1990 року, Серія A № 172
«Пауліно Томас проти Португалії» (Paulino Tomás v. Portugal) (ухв.), № 58698/00, ЄСПЛ 2003-VIII
«Пауновіч і Мілівоєвіч проти Сербії» (Paunović and Milivojević v. Serbia), № 41683/06, 24 травня 2016 року
«Пеєв проти Болгарії» (Peev v. Bulgaria), № 64209/01, 26 липня 2007 року
«Пек проти Сполученого Королівства» (Peck v. the United Kingdom), № 44647/98, ЄСПЛ 2003-I
«Петков та інші проти Болгарії» (Petkov and Others v. Bulgaria), №№ 77568/01 та 2 інших, 11 червня 2009 року

«Піззетті проти Італії» (Pizzetti v. Italy), № 12444/86, звіт Комісії від 10 грудня 1991 року
«Платформа "Лікарі за життя" проти Австрії» (*Plattform "Arzte fur das Leben" v. Austria),* 21 червня 1988 року, Серія A № 139
«Погосян і Багдасарян проти Вірменії» (*Poghosyan and Baghdasaryan v. Armenia),* № 22999/06, ЄСПЛ 2012
«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства» (Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom), № 46477/99, ЄСПЛ 2002-II
«Полгар проти Румунії» (*Polgar v. Romania),* № 39412/19, 20 липня 2021 року
«Посевіні проти Болгарії» (*Posevini v. Bulgaria),* № 63638/14, 19 січня 2017 року
«Принц Ганс-Адам II Ліхтенштейну проти Німеччини» (*Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany)* [ВП], № 42527/98, ЄСПЛ 2001-VIII

—P—

«R. проти Сполученого Королівства» (R. v. the United Kingdom), № 10496/83, рішення Комісії від 14 травня 1984 року, DR 38
«Р.Д. проти Франції» (R.D. v. France), № 34648/14, 16 червня 2016 року
«Рада профспілок цивільної служби та інші проти Сполученого Королівства» (Council of Civil Service Unions and Others v. the United Kingdom), № 11603/85, рішення Комісії від 20 січня 1987, DR 50
«Рамадхі та інші проти Албанії» (Ramadhi and Others v. Albania), № 38222/02, 13 листопада 2007 року
«Рамірез Сенчез проти Франції» (*Ramirez Sanchez v. France)* [ВП], № 59450/00, ЄСПЛ 2006-IX
«Рамсахай та інші проти Нідерландів» (Ramsahai and Others v. the Netherlands) [ВП], № 52391/99, ЄСПЛ 2007-II
«Ратушна проти України» (*Ratushna v. Ukraine),* № 17318/06, 2 грудня 2010 року
«Рейнольдс проти Сполученого Королівства» (Reynolds v. the United Kingdom), № 2694/08, 13 березня 2012 року
«Ріенер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria), № 46343/99, 23 травня 2006 року
«Ріжкова проти Словаччини» (*Rišková v. Slovakia),* № 58174/00, 22 серпня 2006 року
«Різа та інші проти Болгарії» (*Riza and Others v. Bulgaria),* №№ 48555/10 і 48377/10, 13 жовтня 2015 року
«Різванов проти Азербайджану» (*Rizvanov v. Azerbaijan),* № 31805/06, 17 квітня 2012 року
«Ріццо та інші проти Мальти» (Rizzo and Others v. Malta), № 36318/21, 16 січня 2024 року
«Ріккарді Піззаті проти Італії» (Riccardi Pizzati v. Italy) [ВП], № 62361/00, 29 березня 2006 року
«Роман Захаров проти Росії» (Roman Zakharov v. Russia) [ВП], № 47143/06, ЄСПЛ 2015
«Російська консервативна партія підприємців та інші проти Росії» (Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia), №№ 55066/00 і 55638/00, ЄСПЛ 2007-I
«Рот проти Німеччини» (Roth v. Germany), №№ 6780/18 та 30776/18, 22 жовтня 2020 року
«Ротару проти Румунії» (*Rotaru v. Romania)* [ВП], № 28341/95, ЄСПЛ 2000-V
«Роше проти Сполученого Королівства» (*Roche v. the United Kingdom)* [ВП], № 32555/96, ЄСПЛ 2005-X
«Румпф проти Німеччини» (*Rumpf v. Germany),* № 46344/06, 2 вересня 2010 року
«Руслан Яковенко проти України» (*Ruslan Yakovenko v. Ukraine),* № 5425/11, ЄСПЛ 2015
«Рутковський та інші проти Польщі» (Rutkowski and Others v. Poland), № 72287/10, 7 липня 2015 року

—C—

«S.W. проти Сполученого Королівства» (*S.W. v. the United Kingdom),* № 87/18, 22 червня 2021 року
«С.К. проти Росії» (S.K. v. Russia), № 52722/15, 14 лютого 2017 року
«Сабу і Піркалаб проти Румунії» (Sabou and Pircalab v. Romania), № 46572/99, 28 вересня 2004 року
«Саджіо проти Італії» (Saggio v. Italy), № 41879/98, 25 жовтня 2001 року
«Сайгили проти Туреччини» (Saygılı v. Turkey) (ухв.), № 42914/16, 11 липня 2017 року
«Саккал і Фарес проти Туреччини» (Sakkal and Fares v. Turkey) (ухв.), № 52902/15, 7 червня 2016 року
«Саккоціа проти Австрії» (*Saccoccia v. Austria*) (ухв.), № 69917/01, 5 липня 2007 року
«Салах Шік проти Нідерландів» (Salah Sheek v. the Netherlands), № 1948/04, 11 січня 2007 року
«Салман проти Туреччини» (Salman v. Turkey) [ВП], № 21986/93, ЄСПЛ 2000-VII
«Сампаніс та інші проти Греції» (*Sampanis and Others v. Greece),* № 32526/05, 5 червня 2008 року
«Саргсян проти Азербайджану» (*Sargsyan v. Azerbaijan*) [ВП], № 40167/06, ЄСПЛ 2015
«Семеня проти Швейцарії» (Semenya v. Switzerland), № 10934/21, 11 липня 2023 року

«Сиркін проти Росії» (Syrkin v. Russia) (ухв.), № 44125/98, 25 листопада 1999 року
«Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (Silver and Others v. the United Kingdom), 25 березня 1983 року, Серія A № 61
«Сімалдоне проти Італії» (Simaldone v. Italy), № 22644/03, 31 березня 2009 року
«Сінгх та інші проти Бельгії» (Singh and Others v. Belgium), № 33210/11, 2 жовтня 2012 року
«Сітков проти Росії» (Sitkov v. Russia) (ухв.), № 55531/00, 9 листопада 2004 року
«Скоппола проти Італії (№ 2)» (Scoppola v. Italy (№ 2)) [ВП], № 10249/03, 17 вересня 2009 року
«Скордіно проти Італії» (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)) [ВП], № 36813/97, ЄСПЛ 2006-V
«Славічек проти Хорватії» (Slaviček v. Croatia) (ухв.), № 20862/02, ЄСПЛ 2002-VII
«Слімані проти Франції» (Slimani v. France), № 57671/00, ЄСПЛ 2004-IX
«Сміт і Греді проти Сполученого Королівства» (Smith and Grady v. The United Kingdom), №№ 33985/96 і 33986/96, ЄСПЛ 1999-VI
«Сорінг проти Сполученого Королівства» (Soering v. the United Kingdom), 7 липня 1989, Серія A № 161
«Сьойлемез проти Туреччини» (Söylemez v. Turkey), № 46661/99, 21 вересня 2006 року
«Союз демократичних солдатів Австрії та Губі проти Австрії» (Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria), 19 грудня 1994 року, Серія A № 302
«Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lonnroth v. Sweden), 23 вересня 1982, Серія A № 52
«Станєв проти Болгарії» (Stanev v. Bulgaria) [ВП], № 36760/06, ЄСПЛ 2012
«Стеліан Рошка проти Румунії» (Stelian Roşca v. Romania), № 5543/06, 4 червня 2013 року
«Стелла та інші проти Італії» (Stella and Others v. Italy) (ухв.), №№ 49169/09 та 10 інших, 16 вересня 2014 року
«Стоїца проти Румунії» (Stoica v. Romania), № 42722/02, 4 березня 2008 року
«Страк і Ріхтер проти Німеччини» (Strack and Richter v. Germany) (ухв.), №№ 28811/12 і 50303/12, 5 липня 2016 року
«Стратегіс і Коммунікасьйонс і Дюмулін проти Бельгії» (Stratégies et Communications and Dumoulin v. Belgium), № 37370/97, 15 липня 2002 року
«Стюарт-Бреді проти Сполученого Королівства» (Stewart-Brady v. the United Kingdom), №№ 27436/95 і 28406/95, рішення Комісії від 2 липня 1997, DR 90-B
«Сукачов проти України» (Sukachov v. Ukraine), № 14057/17, 30 січня 2020 року
«Султан Онер та інші проти Туреччини» (Sultan Öner and Others v. Turkey), № 73792/01, 17 жовтня 2006 року
С.Х. проти Мальти (S.H. v. Malta), № 37241/21, 20 грудня 2022 року
«Сюрмелі проти Німеччини» (Sürmeli v. Germany) [ВП], № 75529/01, ЄСПЛ 2006-VII

—Т—

«Т.І. проти Сполученого Королівства» (T.I. v. the United Kingdom) (ухв.), № 43844/98, ЄСПЛ 2000-III
«Т.П. і К.М. проти Сполученого Королівства» (T.P. and K.M. v. the United Kingdom) [ВП], № 28945/95, ЄСПЛ 2001-V
«Тагаєва та інші проти Росії» (Tagayeva and Others v. Russia), №№ 26562/07 та 6 інших, 13 квітня 2017 року
«Таймс Ньюспейперс Лтд і Ендрю Нейл проти Сполученого Королівства» (Times Newspapers Ltd and Andrew Neil v. the United Kingdom), № 14644/89, звіт Комісії від 8 жовтня 1991 року
«Танрикулу проти Туреччини» (Tanrıkulu v. Turkey) [ВП], № 23763/94, ЄСПЛ 1999-IV
«Тітан Тотал Груп С.Р.Л. проти Республіки Молдова» (Titan Total Group S.R.L. v. Republic of Moldova), № 61458/08, 6 липня 2021 року
«ТОВ "М.С.Л." проти України» (M.S.L., TOV v. Ukraine), № 18049/18, 16 жовтня 2025 року
«Томов та інші проти Росії» (Tomov and Others v. Russia), №№ 18255/10 та 5 інших, 9 квітня 2019 року
«Топлак і Мрак проти Словенії» (Toplak and Mrak v. Slovenia), №№ 34591/19 і 42545/19, 26 жовтня 2021 року
«Торреггіані та інші проти Італії» (Torreggiani and Others v. Italy), №№ 43517/09 та 6 інших, 8 січня 2013 року
«Трегубенко проти України» (Tregubenko v. Ukraine) (ухв.), № 61333/00, 21 жовтня 2003 року
«Тюм Хабер Сен і Чінар проти Туреччини» (Tüm Haber Sen and Çinar v. Turkey), № 28602/95, 21 лютого 2006 року

—У—

«У.К. проти Хорватії» (Y.K. v. Croatia), № 38776/21, 17 липня 2025 року
«Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП], №№ 8019/16 та 3 інші, 9 липня 2025 року
«Улемек проти Хорватії» (*Ulemek v. Croatia),* № 21613/16, 31 жовтня 2019 року
«Уммюхан Каплан проти Туреччини» (Ümmühan Kaplan v. Turkey), № 24240/07, 20 березня 2012 року

—Ф—

«Ферайн Олтернатівс Локалрадіо Берн і Ферайн Радіо Дреєкланд Базель проти Швейцарії» (*Verein Alternatives Lokalradio Bern and Verein Radio Dreyeckland Basel v. Switzerland),* № 10746/84, рішення Комісії від 16 жовтня 1986, DR 49
«Ферре Гісберт проти Іспанії» (*Ferre Gisbert v. Spain),* № 39590/05, 13 жовтня 2009 року
«Фінгер проти Болгарії» (Finger v. Bulgaria), № 37346/05, 10 травня 2011 року
«Фрасік проти Польщі» (Frasik v. Poland), № 22933/02, ЄСПЛ 2010
«Фреро проти Франції» (*Frérot v. France),* № 70204/01, 12 червня 2007 року

—Х—

«Хадісов і Цечоєв проти Росії» (Khadisov and Tsechoyev v. Russia), № 21519/02, 5 лютого 2009 року
«Хартман проти Чеської Республіки» (*Hartman v. the Czech Republic),* № 53341/99, ЄСПЛ 2003-VIII
«Хасан і Чауш проти Болгарії» (*Hasan and Chaush v. Bulgaria)* [ВП], № 30985/96, ЄСПЛ 2000-XI
«Хауген проти Норвегії» (Haugen v. Norway), № 59476/21, 15 жовтня 2024 року
«Хашієв та Акаєва проти Росії» (Khashiyev and Akayeva v. Russia), №№ 57942/00 і 57945/00, 24 лютого 2005 року
«Хідер проти Франції» (Khider v. France), № 39364/05, 9 липня 2009 року
«Хілал проти Сполученого Королівства» (Hilal v. the United Kingdom), № 45276/99, ЄСПЛ 2001-II
«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (*Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [ВП], № 27765/09, ЄСПЛ 2012
«Хлайфія та інші проти Італії» (*Khlaifia and Others v. Italy*) [ВП], № 16483/12, 15 грудня 2016 року
«Хокканен проти Фінляндії» (Hokkanen v. Finland), 23 вересня 1994 року, Серія A № 299-A
«Хорват проти Хорватії» (Horvat v. Croatia), № 51585/99, ЄСПЛ 2001-VIII
«Хюсейн Есен проти Туреччини» (Hüseyin Esen v. Turkey), № 49048/99, 8 серпня 2006 року
«Хюсніє Текін проти Туреччини» (Hüsniye Tekin v. Turkey), № 50971/99, 25 жовтня 2005 року

—Ц—

«Ц. і Е. проти Австрії» (*Z. and E. v. Austria),* № 10153/82, рішення Комісії від 13 жовтня 1986 року, DR 49
«Ценбауер проти Хорватії» (Cenbauer v. Croatia) (ухв.), № 73786/01, 5 лютого 2004 року
«Центр правових ресурсів від імені Валентина Кампеану проти Румунії» (Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania) [ВП], № 47848/08, ЄСПЛ 2014
«Цірліс і Кулумпас проти Греції» (*Tsirlis and Kouloumpas v. Greece),* 29 травня 1997, *Збірник рішень та ухвал,* 1997-III
«Цоньо Цонєв проти Болгарії» (*Tsonyo Tsonev v. Bulgaria),* № 33726/03, 1 жовтня 2009 року

—Ч—

«Чаржинський проти Польщі» (Charzyński v. Poland) (ухв.), № 15212/03, ЄСПЛ 2005-V
«Чахал проти Сполученого Королівства» (*Chahal v. the United Kingdom),* 15 листопада 1996 року, *Збірник рішень та ухвал,* 1996-V
«Чачан проти Туреччини» (Çaçan v. Turkey), № 33646/96, 26 жовтня 2004 року
«Челік та Імрет проти Туреччини» (Çelik and İmret v. Turkey), № 44093/98, 26 жовтня 2004 року
«Чембер проти Росії» (*Chember v. Russia),* № 7188/03, ЄСПЛ 2008
«Чепйова проти Словаччини» (*Csepyová v. Slovakia*) (ухв.), № 67199/01, 14 травня 2002 року
«Чернега та інші проти України» (Chernega and Others v. Ukraine), № 74768/10, 18 червня 2019 року

«Чіззотті проти Італії» (Chizzotti v. Italy) (ухв.), № 15535/02, 26 травня 2005 року
«Чіззотті проти Італії» (Chizzotti v. Italy), № 15535/02, 2 лютого 2006 року
«Чірагов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia) [ВП], № 13216/05, ЄСПЛ 2015
«Чітаєв проти Росії» (Chitayev v. Russia), № 59334/00, 18 січня 2007 року
«Члени Конгрегації Свідків Єгови Глдані та інші проти Грузії» (Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia), № 71156/01, 3 травня 2007 року
«Чонка проти Бельгії» (Čonka v. Belgium), № 51564/99, ЄСПЛ 2002-I

—Ш—

«Шамаєв та інші проти Грузії та Росії» (Shamayev and Others v. Georgia and Russia), № 36378/02, ЄСПЛ 2005-III
«Шведська спілка машиністів проти Швеції» (Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden), 6 лютого 1976 року, Серія A № 20
«Шенеген проти Сполученого Королівства» (Shanaghan v. the United Kingdom), № 37715/97, 4 травня 2001 року
«Шечіч проти Хорватії» (Šečić v. Croatia), № 40116/02, 31 травня 2007 року
«Шмєлєв проти Росії» (Shmelev v. Russia) (ухв.), №№ 41743/17 та 16 інших, 17 березня 2020 року

—Ю—

«Юрій Миколайович Іванов проти України» (Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine), № 40450/04, 15 жовтня 2009 року
«Юрій Романов проти Росії» (Yuriy Romanov v. Russia), № 69341/01, 25 жовтня 2005 року

—Я—

«Янг, Джеймс і Вебстер проти Сполученого Королівства» (Young, James and Webster v. the United Kingdom), №№ 7601/76 і 7806/77, звіт Комісії від 14 грудня 1979 року, Серія B № 39
«Янгер проти Сполученого Королівства» (Younger v. the United Kingdom) (ухв.), № 57420/00, ЄСПЛ 2003-I
«Яновєч та інші проти Росії» (Janowiec and Others v. Russia) (ухв.), №№ 55508/07 і 29520/09, 5 липня 2011 року
«Янушкевічієне проти Литви» (Januškevičienė v. Lithuania), № 69717/14, 3 вересня 2019 року
«Ярашонен проти Туреччини» (Yarashonen v. Turkey), № 72710/11, 24 червня 2014 року
«Яремовіч проти Польщі» (Jaremowicz v. Poland), № 24023/03, 5 січня 2010 року
«Яссар Хюссейн проти Сполученого Королівства» (Yassar Hussain v. the United Kingdom), № 8866/04, ЄСПЛ 2006-III
«Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece) [ВП], № 31107/96, ЄСПЛ 1999-II
«Яша проти Туреччини» (Yaşa v. Turkey), 2 вересня 1998 року, *Збірник рішень та ухвал,* 1998-VI